

Криворізький державний педагогічний університет
Факультет української філології
Факультет іноземної філології

Актуальні проблеми філології і методики викладання мов

Збірник наукових праць

Випуск 5

**Кривий Ріг
2007**

Актуальні проблеми філології і методики викладання мов: Зб. наук, праць. -
Вип. 5. - Кривий Ріг, 2007. - 184 с.

Рекомендовано до друку радою факультету української філології
(протокол № 8 від 12.04.2007 року); радою факультету іноземних мов (протокол
№ 8 від 22.05.2007 року) Криворізького державного педагогічного університету.

РЕДАКТОРИ:

Вінир Г.М., кандидат філологічних наук, доцент, зав. кафедри української мови
Каневська О.Б., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри російської
філології та зарубіжної літератури
Цегельська М.В., кандидат філологічних наук, доцент, зав. кафедри
англійської мови і методики її викладання

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Баранник Д.Х., доктор філологічних наук, академік АН вищої школи
України (м. Дніпропетровськ)
Білоусенко П.І., доктор філологічних наук, професор (м. Запоріжжя)
Панченко О.І., доктор філологічних наук, професор (м. Дніпропетровськ)
Поповський А.М., доктор філологічних наук, професор (м. Дніпропетровськ)
Явір В.В., кандидат філологічних наук, професор

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Пристайко Т.С., доктор філологічних наук, професор кафедри російського і
загального мовознавства Дніпропетровського
національного університету
Зоренко І.С., кандидат філологічних наук, доцент, зав. кафедри англійської
філології КДПУ

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ

Арешенков Ю.О.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ Ж ОСНОВНЕ ПОНЯТТЯ
ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ГРАМАТИКИ 6

Віняр Г.М.

ВАГОМИЙ ВНЕСОК У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НЕОЛОГІЇ 9

Віняр Г.М., Чорноморець К.

ТИПОВІ ВІДХИЛЕННЯ ВІД ОРФОЕПІЧНИХ НОРМ У МОВЛЕННІ
КРИВОРІЖЦІВ 11

Клименко І.М.

НЕСТАНДАРТНА ЛЕКСИКА В СИСТЕМІ
ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ..... 16

Колон Ж.В.

МОРФОЛОГІЧНІ ОКАЗІОНАЛІЗМИ, АБО ОКАЗІОНАЛЬНІ
ГРАМАТИЧНІ МОДИФІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ МОРФОЛОГІЧНИХ
СЛІВ З ЧАСТИНОМОВНИМ ЗНАЧЕННЯМ ПРЕДМЕТНОСТІ) 23

Шарманова Н.М.

УКРАЇНСЬКИЙ ПАРЕМІОЛОПІЧНИЙ СЕМІОЗИС: УЗАГАЛЬНЕННЯ
ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СМИСЛІВ І КОДІВ 36

ЛІНГВІСТИКА І ПОЕТИКА ТЕКСТУ

Барна Г.С.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ
ЗМАЛЮВАННЯ НАРОДУ Ж ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА
ВИБОРЦІВ У ПОЛІТИЧНІЙ РЕКЛАМІ 42

Білоконенко Л.А., Білоконенко І.

ВИЗНАЧЕННЯ ОБМАНУ В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ І
АНГЛІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ 45

Борита В.М.

ПРО ДЕЯКІ ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ
ПРОПОВІДЕЙ 51

Гамали О.И., Тарасенко Н.С.

«ОБРАЗЫ» ЦВЕТОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ 55

Доронина Т.А.

КОНЦЕПЦІЯ СЕМАНАЛІЗА Ю.КРИСТЕВОЙ КАК
ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ОСНОВА ГЕНДЕРНОГО ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ..... 64

Кажан В.І., Калініна Р.П.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ У МОВІ

ПУБЛІЦИСТИКИ.....	69
Калинина Р.П., Щербина Е.А. ЯЗЫКОВАЯ ОСНОВА РАБОТ ПО ТВОРЧЕСКОЙ ЭСТЕТИКЕ Б. ПАСТЕРНАКА	72
Каневская О.Б. ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ КОМИЗМА В ПРОЗЕ ФЕЛИКСА КРИВИНА	77
Мещерякова Н.П. ПРОБЛЕМА ДРАМАТИЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА В НОВЕЛЛАХ А.П. ЧЕХОВА	83
Мишеніна Т.М. АВТОРСЬКІ ФОНЕТИЧНІ СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ МИКОЛИ ВІНГРАПОВСЬКОГО	88
Мохначена О.В. ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОБРАЗ КАК ЗНАК ГОТИЧЕСКОЙ ФОРМУЛЫ В РОМАНЕ М.ШЕЛЛИ «ФРАНКЕНШТЕЙН»	96
Полякова Т.А. ТЕМАТИЧЕСКИЙ ПОДБОР ТЕРМИНОВ В НАУЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ	102
Романова Л.А. ПРИЕМЫ И СРЕДСТВА ЯЗЫКОВОЙ ИГРЫ В ТВОРЧЕСТВЕ ХОЛЬМА ВАН ЗАЙЧИКА	105
Талаш І.О. ТЕМПОВАЛЬНІ КОНКРЕТИЗАТОРИ В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕКСТАХ.....	111

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВ

Аннюк Е.А. ФОРМИРОВАНИЕ ОРФОГРАФИЧЕСКИХ НАВЫКОВ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ПИСЬМЕ ПРИ ИЗУЧЕНИИ КУРСА «ОСНОВЫ СЛАВЯНСКОЙ ФИЛОЛОГИИ. СТАРОСЛАВЯНСКИЙ ЯЗЫК».....	117
Ильина Т.А. ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИЗУЧЕНИЯ ЧИСЛИТЕЛЬНЫХ В РУССКОМ И ЛАТИНСКОМ ЯЗЫКАХ	120
Качайло К. А., Воробйова А.А. ІМЕННИКИ-ДЕМІНУТИВИ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ РОДИННО-ПОБУТОВИХ ПІСНЯХ	126
Малыгин А.Г. ИНТЕГРАЦИЯ ПРАГМАТИЧЕСКОЙ ЛИНГВИСТИКИ В ПРЕПОДАВАНИЕ ВТОРОГО ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА С УЧЕТОМ ОСОБЕННОСТЕЙ	

НАЦИОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ.....	133
Михальченко Т.В. АУТЕНТИЧНІ ТЕЛЕПЕРЕДАЧІ ЯК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ РОЛЕВЫХ ПРОБЛЕМНЫХ СИТУАЦИЙ.....	137
Остроушко О.А. СТЕРЕОТИПНИЙ ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ НАВЧАННЯ МОВИ.....	142
Прунук Л.М., Пруняк В.В. ДИДАКТИЧНІ ВИМОГИ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ШКОЛЯРІВ.....	150
Пруняк В.В., Шарапова Т.С. ШЛЯХИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	155
Смолова С.О. ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ МОВИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ІНОЗЕМНИХ МОВ.....	160
Стародуб Т.Ф. ВПРАВИ З ВИКОРИСТАННЯМ “GRAMMARCHANTS” КЕРОЛІН ТРЕМ ПРИ ВИВЧЕННІ PRESENT CONTINUOUS I SIMPLE PRESENT НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	164
Tsehelska M. THE LANGUAGE OF DIVERSITY IN THE USA.....	172

СТРУКТУРА І СЕМАНТИКА МОВНИХ ОДИНИЦЬ

Арешенков Ю.О.
канд. філол. наук, професор

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЯК ОСНОВНЕ ПОНЯТТЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ГРАМАТИКИ

У статті з'ясовуються суть функціонального підходу до вивчення мовних явищ, загальні принципи функціональної граматики та роль граматичних категорій у формуванні функціонально-семантичного поля.

Відомо, що всякий об'єкт, у тому числі і мова, може досліджуватися на основі трьох підходів. По-перше, генетичного, коли простежується генеза тих чи інших мов, мовних форм (порівняльно-історичне мовознавство). По-друге, структурного, коли виявляються відношення між компонентами мовної системи (лінгвістика дескриптивна, генеративна). По-третє, функціонального, коли з'ясовується призначення як компонентів системи, так і мови в цілому (функціональна граматики, стилістика).

Очевидно, що функціональний підхід дає можливість більш адекватно інтерпретувати мовні явища, оскільки засоби різних мовних рівнів розглядаються в єдиній системі (на основі спільності їх семантичних функцій), що дозволяє розкривати закономірності взаємодії текстових одиниць, лексики та контексту. Функціональна граматики базується на принципі єдності системно-структурного та функціонального аспектів, який практично втілюється в аналізі від функцій до засобів і від засобів до функцій. Двосторонній підхід до опису мовних явищ зумовлений тим, що 1) певна функція може бути реалізована різними засобами, а певний засіб може мати різні функції; 2) багатоманітність мовних значень зумовлює багатоманітність формальних засобів; 3) у мовленнєвій діяльності для мовця актуальним є спрямованість від смислу до зовнішніх засобів його вираження [1, с. 565].

Традиція функціональної граматики бере свій початок із праць В.Гумбольдта, в яких чітко спостерігається системно-функціональний підхід до мовних явищ, які він намагається аналізувати з позиції діяльнішої парадигми. Основоположником системно-функціональної парадигми в лінгвістиці вважають Ш.Балл і, який створив лінгвістичну доктрину, за якою функціонування мови детермінується позамовними чинниками, а завдання лінгвіста - описати детермінаційні залежності між фактами мови та явищами суспільного життя. Ідеї функціоналізму знаходять розвиток у роботах О.О.Потебні, О.М.Пешковського, В.Матезіуса, Р.О.Якобсона, Е.Бенвеніста, А.Мартіні та ін. Швейцарський мовознавець А.Фрей так формулює принципіву відмінність нормативної та функціональної граматики: «Нормативна граматики це дисципліна чисто описова, яка лише описує

правила системи, але не пояснює їх. Функціональна лінгвістика в кінцевому рахунку має пояснити, як існують, підтримуються або замінюються правила системи» [2, с. 8].

Функціональна граматики розглядає не лише граматичний рівень, але й систему мовних одиниць різного рівня - морфологічного, синтаксичного, словотвірного, лексичного, - що виконують спільну функцію на основі семантичної спільності. Під функцією мовної одиниці розуміють як притаманну їй у мовній системі здатність виконувати певне функціональне призначення у мовленні, так і результат функціонування, тобто реалізоване призначення. Теорія функціональної граматики базується на кількох принципах:

- певна функція може бути реалізованою різними мовними засобами, а той самий засіб може мати різні функції;

- багатоманітність мовних значень зумовлює багатоманітність формальних засобів;

- у мовленнєвій діяльності для мовця актуальним є спрямованість від смислу до зовнішніх засобів його вираження.

Передумови взаємодії граматики і лексики закладені в самій структурі граматичної будови, оскільки в ній виділяється центр, де зосереджено власне граматичні ознаки, та периферія, у якій представлені явища з поєднаними ознаками граматики і лексики (наприклад, лексико-граматичні розряди істота-неістота, кількісні і порядкові числівники тощо). Причому, системно-структурна організація категоріальних явищ виходить за межі окремого мовного рівня і може включати в себе різнорівневі системи, засновані на взаємодії морфологічних, синтаксичних, словотворчих і лексичних елементів.

Єдність морфологічних категорій та всіх неморфологічних (контекстуальних) засобів вираження певного граматичного значення дістало назву функціонально-семантична категорія, або функціонально-семантичне поле. Термін функціонально-семантичне поле (далі - ФСП) відбиває уявлення про множину мовних засобів взаємної дії в їх системно-структурній організованості. В основі кожного ФСП лежить певна семантична категорія, семантичний інваріант, який об'єднує різнорідні мовні засоби та зумовлює їх взаємодію. Це й дало підставу для паралельного терміна «функціонально-семантична категорія», в якому відбито семантико-категоріальний аспект того самого явища.

ФСП характеризується функціональною повнотою та формальною необмеженістю. Перша характеристика виявляється в тому, що ФСП охоплює всю сферу функцій, які базуються на певній семантичній категорії. Наприклад, темпоральність включає в себе і ті відношення, які знаходяться поза межами граматичних форм часу: «близьке» - «віддалене» минуле / майбутнє *щойно - давно, зараз - нескоро*. У свою чергу, семантична категорія, що лежить в основі ФСП може виражатися як морфологічними, так і синтаксичними, словотвірними та лексичними засобами. Граматичні

одиниці, класи та категорії при цьому залишаються вихідними системами для функціонально-семантичних полів. Потенціал функціонування граматичних форм має стохастичний характер і корелюється, в першу чергу, комунікативно-прагматичними умовами та інтенцією. «Вибір саме цієї форми визначається залежно від того смислу, який мовець хоче виразити в конкретних умовах мовлення. Орієнтуючись на необхідний (намічуваний) смисл, що формується в процесі співвіднесення із створюваним формальним вираженням, але який усе ж випереджає конкретні зовнішні мовні форми, в які він втілюється, мовець намагається знайти найбільш адекватні мовні засоби - і в цьому процесі пошуку він зважає на потенції лексем, форм і конструкцій, що входять у його компетенцію» [1, с. 99].

Основними ФСП є такі: **темпоральність**, засобами вираження якої є час дієслова, а також іменні, прислівникові та описові засоби передачі часових відношень; **модальність**, яка виражається способом дієслова, а також модальними словами та зворотами; **персональність**, що реалізується особовими формами дієслова, займенниками, а також іменниками у функції підмета, непрямого суб'єкта, вставного компонента; **асиєктуальність** - вид та інші засоби вираження значення характеру протікання дії, наприклад, способи дієслівної дії. В основі кожного ФСПГІ лежить певна семантична категорія, той інваріант, який об'єднує різні мовні засоби та зумовлює їх взаємодію. Тому найбільш вичерпною нам видається дефініція, що визначає одне із центральних понять функціональної граматики як систему морфологічних, синтаксичних, лексичних засобів мови, що функціонально взаємодіють на основі спільної семантичної категорії [1, с. 566].

Свого найбільш повного і завершеного виду ідея функціонально-семантичного поля знайшла в працях О.В.Бондарка. Проблема поля розглядається ним у різних аспектах, зокрема: принципи виділення ФСП; система ФСП (основні угруповання полів, їх перегини, взаємні зв'язки); типи ФСП (що базуються на граматичних категоріях, на синтаксичних конструкціях, на різних поєднаннях морфологічних і синтаксичних засобів, моноцентричні і поліцентричні, сильно і слабо центровані); питання про семантичну доміную ФСП: співвідношення конкретно-мовного й універсально-понятійного аспектів поля (функціонально-семантичне і понятійне поле); порівняльні і діахронічні аспекти теорії поля; ФСП в проекції на мовну систему і на висловлення; типові категоріальні ситуації як поняття, що представляють проекцію ФСП на висловлення [4].

Теорія функціонально-семантичного поля дає можливість створити граматику, яка будується на базі опису системи ФСП певної мови. Якщо традиційна граMATика йде від форми до значення, то в граматиці нового типу використовується протилежний напрям - від семантичних категорій до формальних засобів їх вираження. Крім того, граматичні категорії у функціональній граматиці розглядаються у складі того або іншого ФСП, у взаємодії з іншими його компонентами (наприклад, категорія виду - як граматичний центр поля аспектиальності).

Таким чином, з погляду функціональної граматики морфологічна категорія кваліфікується як структурний центр, навколо якого формуються не лише морфологічні, але й синтаксичні, лексичні і словотвірні засоби. Такі «сторонні змістовно-формальні єдності, що об'єднують різнорівневі мовні елементи із загальною семантикою та спільним функціональним значенням є особливим аспектом граматичної будови мови і тому дістали окрему, самостійну кваліфікацію - функціонально-семантичне поле.

Список використаної літератури

1. *Лингвистический энциклопедический словарь*. - М.: Сов. энциклопедия, 1990. - 685 с.
2. *Слюсарева Н.А.* Проблемы функциональной морфологии и современного английского языка. М.: Наука, 1986. - 215 с.
3. *Методологические проблемы языкознания*. М., 1988.
4. *Бондарко А.В.* Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. - Изд.3. - М.: Наука, 2003. - 208 с.

Summary

In the article essence of functional approach to the study of the linguistic phenomena is turned out, general principles of functional grammar and role of grammatical categories in forming of the functionally-semantic field are given.

Віняр Г.М.

канд. філолог, наук, доцент

ВАГОМИЙ ВНЕСОК У РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ НЕОЛОГІЇ

Рецензія на наукову працю Колоїз Ж.В. Українська оказіональна деривація. Монографія. - К.: Акцент, 2007. —311 с.

Рецензована праця стала подією в українській лінгвістиці, явивши науковому світові системний опис цікавого, незвичайного і водночас непростого мовного явища - оказіональної деривації. Розв'язання зазначеної проблеми було вже на часі, однак потребувало вдумливого й сміливого дослідника, який би не лише узагальнив здобутки своїх попередників, віддавши їм належне, але й вийшов за рамки традиційного підходу, сказав своє вагоме й переконливе слово, відкрив перспективи для наступних наукових пошуків. Таким здобутком стала монографія Ж.В. Колоїз „Українська оказіональна деривація”.

Залучаючи до розгляду складний, неоднозначний, проте історично виправданий процес продукування нових слів у кінці ХІХ - на початку ХХ ст., дослідниця об'єктивізує оказіональну деривацію як необхідне, цікаве, системне явище, що набуло в наш час небувалих масштабів і стало свідченням розкріпачення мови та її носіїв після тривалого регламентування ідеологами від мовознавства. Оказіоналізми ж діти мови - незвичні з погляду узуальної

лексики, схильні до експериментування, незручні (для когось), не вписуються в стереотип, невідоме їхнє майбутнє, - проте без дитинства ніхто не ставав дорослим, без етапу новизни слова не буде процесу його засвоєння мовою, а значить вона зупиниться в своєму розвитку, стане мертвою. Тому досліджувана проблема є актуальною передусім для сучасного етапу розвитку української мови, коли намічаються нові шляхи збагачення її словника, з'являються нові словотвірні можливості.

Проте, як і кожна наукова галузь, неологія потребувала теоретичного обґрунтування, чіткого визначення її одиниць, категорій. Спираючись на дослідження провідними науковцями типології лінгвістичних категорій, на спроби виокремити категоріальний статус потенційності й okazіональності, автор монографії обґрунтувала концептуальну лінгвістичну категорію okazіональності/узуальності, її взаємозв'язок і взаємозалежність з категорією потенційності/узуальності; розглянула співвідношення понять "неологізм", "потенційне слово" та "okazіоналізм", визначивши диференційні ознаки останнього, підвела наукові засади щодо класифікації okazіоналізмів.

Новим у рецензованому дослідженні є вихід за межі словотвірного та функціонально-стилістичного аспектів, які практикувалися досі при розгляді okazіональної деривації. Тоді як явище okazіональності властиве й іншим мовним рівням, а деривація ж породження вторинного знака не вичерпується словотворенням. Тому залучення до аналізу okazіональних семем, граем, фразем та номінативних синтаксем дало змогу вийти за межі традиційних класифікацій okazіоналізмів, подивитися на явище okazіональності ширше.

Окремий розділ присвячено описові кожного класу okazіоналізмів - лексичних, семантичних, фраземних, морфологічних, синтаксичних. Традиційно найбільш представленими є результати лексичної деривації, в основі якої лежать словотворчі можливості мови і здатність мовців їх реалізувати з номінативною та стилістичною метою. Розглянувши типологію дериваційних процесів у мові й мовленні, автор приходить до висновку, що деривацію слід диференціювати на номінативну і комунікативну, номінативна відбувається з метою називання реалій/ірреалій навколишнього світу, а комунікативна забезпечує реалізацію актів спілкування.

Рецензована монографія тісно пов'язана із загальним мовознавством (праці В. Гумбольдта, Ф. де Соссюра). Прикметною рисою дослідниці є наукова коректність, що виявляється в об'єктивних оцінках доробку своїх попередників у досліджуваній галузі, а також у чітких дефініціях наукових понять і термінів. Повага автора до читача-науковця засвідчена композиційною стрункістю монографії, логічністю, доступністю викладу, відсутністю неперевіраних тверджень. Праця засвідчила сформованість української неології ж в теоретичному, так і практичному плані.

Віняр Г.М.
канд. філолог, наук, доцент,
Чорноморець К.
учениця гімназії №91

ТИПОВІ ВІДХИЛЕННЯ ВІД ОРФОЕПІЧНИХ НОРМ У МОВЛЕННІ КРИВОРІЖЦІВ

У статті аналізуються поширені орфоепічні помилки, характерні для мовлення мешканців м. Кривого Рогу, вказуються причини помилок, остається специфіка вимови схожих у російській та українській мові звуків.

Настав час для активної щоденної праці над утвердженням державного статусу української мови, найшвидшого її впровадження в усі сфери нашого життя, над піднесенням мовної культури, нормалізацією літературної мови, оскільки норма є центральним поняттям культури мови. Українська орфоепія досліджувалася багатьма мовознавцями: М. Наконечним, П. Костру бою, Н. Тоцькою, О. Пономарівим та ін. Усі підручники з фонетики для вищих навчальних закладів містять розділ "Орфоепія", у жому чітко сформульовано вимоги до вимови голосних та приголосних звуків. Ряд статей мовознавців присвячені актуальним проблемам української орфоепії та шляхам формування вимовної культури учнів (З. Бакум, Н. Дика, М. Сокирко, Є. Чак та ін.). Багато уваги виправленню орфоепічних помилок у мовленні дикторів і коментаторів приділяє відомий дослідник культури мовлення О.Д. Пономарів. Проте потребує дослідження мовленнєва культура мешканців нашого міста, а особливо правильність вимови, яка забезпечує чистоту⁷ мовлення. Це й визначило тему нашого дослідження.

За нашими спостереженнями, вимова **голосних** тими криворіжцями, для яких українська мова є рідною, відповідає нормам літературної вимови: [линути], [кинути], [голубка], [вода], [молоко] тощо. Це відбувається тому, що степовий говір, до якого належить м. Кривий Ріг, входить до південно-східного наріччя, що лягло в основу української літературної мови. Відхилення у вимові голосних виникають у мовленні криворіжців не внаслідок діалектних особливостей, а в результаті впливу російської вимови, що стало можливим у 60-80 роках ХХ ст., коли велося активне заселення нашого міста представниками різних національностей, мовою їх спілкування була російська. Поступово на російську мову викладання було переведено криворізькі школи, тому що знання української мови перестало бути необхідним для здобуття вищої освіти.

Тому вимова ненаголошеного [о] з наближенням до [а] трапляється лише в мовленні частини російськомовних людей. Слід звернути увагу й на те, що ненаголошений [о] в українській мові не повинен скорочуватися так помітно, як у російській, а його слід вимовляти досить чітко: [золото],

[молоко], [коромисло], [бородавка]. Це відбувається тому, що український наголос не такий сильний, як російський, тому звучності вистачає і для вимови ненаголошених голосних.

Якщо порівняти систему голосних в українській і російській мові, то суттєвою відмінністю в них є вимова голосних [ы] - [и]. Голосний російської мови вимовляється досить високо і належить до середнього ряду, його ще називають [ы]-напружений. У російській мові він зустрічається значно рідше, ніж український голосний [и], тому що останній виник не тільки на базі давнього [ы], а й на місці давнього [і]

Порівняймо:

	Російською	Українською	
Через те	<i>детское мыло</i>	<i>дитяче мило</i>	мовці, які не особливості голосних в українських мовах, українській мові переднього ряду підняття - на середнього ряду
знають про такі	<i>улыбнулась</i>	<i>посміхнулась</i>	
вимови цих	<i>мыло</i>	<i>мило</i>	
російській і	<i>вы читаете</i>	<i>ви читаете</i>	
замінують в	<i>мы пишем</i>	<i>ми пишемо</i>	
голосний [и] -	<i>синий цвет</i>	<i>синій колір</i>	
високо-середнього	<i>мой сын</i>	<i>мій син</i>	
голосний [ы] -			

високого підняття: [кыйіф], [кнышкы], [чытаты]. Це, по-перше, створює їм самим незручності у вимові, тому що голосний [и] досить частотний в українській мові і неправильна його вимова створює постійне артикуляційне напруження. По-друге, таке відхилення у вимові навіть пересічній людині стає досить помітним, хоча рідко хто здогадується, в чому тут причина і чом} ⁷ мова такої людини не є чистою українською.

За нашими спостереженнями, зазначене відхилення може з'являтися навіть в україномовних учнів, якщо при засвоєнні грамоти в початковій школі їх навчили неправильно „прочитувати” букву [и]: в їх уявленні це і є літературна вимова, а правильну вимову [и] вони починають сприймати як „домашню”, „побутову”.

Якщо ж, навпаки, мовець при переході на російську мову вимовляє звук [ы] так, як в українській мові, він теж порушує орфоепічні норми - тепер уже російської мови.

Для формування мовленнєвої культури рекомендуємо орфоепічні вправи, які б усували ототожнення українського [и] та російського [ы]:

<i>вымыть</i>	<i>руки</i>	<i>вимити</i>	<i>руки</i>
<i>рыть</i>	<i>канаву</i>	<i>рити</i>	<i>канаву</i>
<i>сытый</i>		<i>ситий</i>	
<i>сыпучее</i>		<i>сипка</i>	<i>речовина</i>
<i>вещество сырые дрова</i>		<i>сирі</i>	<i>дрова</i>

Таким чином, при вимові голосних слід особливу уваг} ⁷ звертати на відмінності в артикуляції ненаголошеного [о] і голосних [и] та [ы] в українській та російській мовах.

си
и
щя
то
кої
ще
це,
азі

Щодо вимови **приголосних**, то дзвінкі приголосні в кінці слів, а також серед глухими в кінці складів, як правило, добре зберігають свою якість, зрактурну вимову і голос. Оглушення в цих позиціях рідкісне і не типове для літературної мови явище. Порухенням орфоепічних норм є оглушення шінких приголосних у кінці слова або в кінці складу перед глухими, що дебільшого пояснюється впливом російської мови: *шлюб* - [шл'уп], *казка каска*, *засіб* - [зас'іп], *сніг* - [сн іх]. Тому в умовах українсько-російського "лінгвізму особливу увагу слід приділяти попередженню оглушення приголосних у кінці слів та в кінці складів перед глухими.

Звук [в] сонорний і ніколи в літературній мові, на відміну⁷ від російської мови, не оглушується, а навпаки, після голосних перед приголосними, а також після голосного перед паузою в кінці слів переходить в [у]. Тому грубим порушенням орфоепічних норм є вимова на зразок: *батьків* - [бат'кіф], *слів* - [сл іф], *надав* - [надаф]. Губно-зубний щілинний вук [ф] є запозиченим у системі приголосних, вживається майже виключно в словах іншомовного походження. Тому [ф] не властивий більшості народних ювірок і підлягає заміні деякими мовцями на [хв], [х], [п], [в]. Потрібно зауважити, що відхилення від норм вимови [ф] не є поширеним у мовленні представників засобів масової інформації, студентів, учнів, викладачів. Але іноді можна почути в побуті: [хвабриках], [хворма].

IX
ві
>1
]
3-
гь
[
Є
ь
у
я
й
є

Під впливом написання африкати [дж], [дж] іноді вимовляють як звукосполучення [дз], [дж]: [джаз], [народжуїец'а], [дзвін], [дзвоник], [раджу]. Таке відхилення від норм орфоепії зумовлене неправильним засвоєнням української графіки в початкових класах. Об'єктивною причиною цього явища є традиційна відсутність в абетці окремих букв на позначення [дж], [дз]. Іншого роду відхилення спостерігаються як наслідок впливу російської орфоепії: вимова на місці зімкнено-щілинних [дж], [дз] щілинних [ж],[з], наприклад: [звоник], [зеркало], [хожу], [др іж:і], [йіж:у]. Це веде до спотворення української вимови, до нейтралізації специфічно українських звуків: вимова [вожу] від *водити* чи від *возити*?

К
є

Дослідник культури мовлення О.Д. Гіономарів зазначає, що під впливом російської мови поширеною є тверда артикуляція звука [ц'] перед [і] та [у] в тих позиціях, де він має бути м'яким: [декларац'їа], [приватизац'їа], [двадцат]. Подібні відхилення від норм вимови [ц'] є порушенням української орфоепії.

1

Шиплячі приголосні [ж], [ш], [ч], [дж] за українськими орфоепічними правилами є твердими, хоча в позиції перед [і], [а], [у] (графічно і, я, ю) вони дещо пом'якшуються. Занечищення української мови маємо тоді, коли замість літературної вимови слів *час*, *чути*, *чому*, *що*, *щастя* чуємо неправомірне пом'якшення шиплячого [ч]: „чяс”, „чюти”, „чьому”, „цьо”, „щястя”. Ненормативною є також тверда вимова шиплячих у позиціях, де вони мають бути пом'якшеними, наприклад: [слухачи], [викладачи], [криворіж:а].

В українському правописі традиційно звукосполучення [шч] прийнято позначати буквою [щ]. О.Д. Пономарів зазначає, що на місці [шч] деякими мовцями вимовляється подовжений пом'якшений [ш']: [*краиш.е*], [*ш':е*], [*училиш':а*], [*бат'к'івш':іна*], [*найкраиш'.і*], [*труднот':і*]. Така вимова є наслідком впливу російської мови, у якій приголосний [ч] вимовляється лише м'яко.

Щодо особливостей вимови [й] О.Д. Пономарів зазначає: „На відміну від російської вимови, у словах типу *читаєш*, *гуляєш*, де склад [je] ненаголошений, звук [й] має чітку вимову. Треба говорити *читаЦеш*], а не [*чітаеш*], як у російській мові, де звук [j] вимовляється ледь відчутно”. Але ненапружена артикуляція в деяких мовців характерна не лише для ненаголошеного складу [je], а й для наголошеного, чуємо неправильне: [україні], [поїздку], [прогнозує], [зростає].

Звук [г] в українській мові є глотковим (*голова*, *говорити*, *генетика*, *гігант*, *гіпертонія*), а в російській мові в таких же словах цей звук задньоязиковий, тобто утворюється шляхом змикання задньої частини язика з піднебінням, а значить, вимовляти цей звук однаково в обох мовах є порушенням.

В українській мові є й такий звук, як російський [г], але вживається він лише в деяких, здебільшого запозичених, словах: *аїру'с*, *обґрунтувати*, *татунок*, *тедзь*, *протавити*. Для позначення такого звука українці з кінця XVI ст. запровадили окрему букву, додавши до літери г угорі гачок (ще раніше для передачі особливої вимови цього звука в писемних пам'ятках знаходимо 2 букви - кг) Отже, повернення до нашої абетки „репресованої” 1933 року літери г є закономірним і вкрай необхідним, тому що при її відсутності мовці поступово почали неправильно вимовляти такі слова, як *гудзик*, *грунт*, *дзита*; *гречний*, а також погано розрізняти такі слова, як *гніт* (гноблення) і *гніт* (рос. фитиль), *грати* (у футбол) і *грати* (на вікнах), *гулі* (гуляння) і *гулі* (нарости на тілі - рос. „шишки”). Що така буква на позначення задньоязикового проривного звука не є надуманою для нашої мови, засвідчує і широке вживання її на початку XX ст.: у “Словнику української мови” Б. Гршченка (1907-1909) зафіксовано 240 слів з буквою г. Окрім наведених випадків, літеру г слід писати в словах: *танок*, *тазда*, *гандж*, *гвалт*, *телготати*, *тогель-могель*, *тава*, *Гренландія*, *Гарібачьді*, *Гете*, *Гданськ*, *Гібралтар*.

Відхиленням від орфоепічних норм є дорсально-зубна вимова [т'], [д']: кінчик язика притискається до нижніх зубів, і як наслідок [т'], [д'] мають призвук [с'], [з'], наприклад, [*досиц*], [*навіц*] замість [*досит*], [*нав'іт*].

Буквосполучення *-ться* в дієслівних формах 3-ої особи однини й множини теперішнього часу вимовляється як [ц':а]. Відхилення від цієї орфоепічної норми спостерігається в мовленні учнів під впливом правопису, через неправильне засвоєння орфоепії: [*в'ідбуваєт'с'а*], [*приснит'с'а*], [*коли'ваєт'с'а*], [*змагаєт'с'а*]. У давальному й місцевому відмінках однини іменників жіночого роду перед закінченням -і буквосполученням -жц-, -шц-, -щц- у вимові відповідають звукосполучення [з'ц'], [с'ц'], [ц':]: [книз'ц'і],

[дос'ц'і], [доц':і]. У мовленні деяких криворіжців під впливом написання слів 'жна почути [на дощ'і], [стежц'і]. Слід зазначити, що більшість мовців у здібних словах не дотримується чергування [г], [к], [х] із [з'], [ц']₅ [с⁵], лириклад, [на доікі]. У звукосполученні [шс'] в дієсловах 2-ої особи днини теперішнього часу внаслідок репресивної асиміляції [ш] змінюється а [с']. Але під впливом написання можна почути: [кусаешс'а], [дограешс'а] замість [кусайес':а], [дограйес':а].

Отже, на основі спостережень над мовленням криворіжців можна виділити такі типові відхилення від орфоепічних норм:

- оглушення дзвінких приголосних у кінці слів та перед глухими під впливом російської мови;
- оглушення сонорного [в];
- заміна звука [ф] на [хв] під впливом діалектного оточення;
- вимова [дж] та [дз] або [ж] і [з] на місці африкат [дж] і [дз];
- тверда артикуляція [ц'] у позиціях, де він має бути м'яким, під впливом російської мови;
- м'яка вимова [ч] під впливом російської мови;
- тверда вимова шиплячих у позиціях, де вони мають бути пом'якшеними;
- ненапружена вимова [й] у ненаголошених складах [Це], у складі [Ці], а також після губних приголосних;
- ненормативне вживання [г] на місці [г];
- дорсально-зубна вимова [т'], [д'] під впливом російської мови;
- вимова [ш':] на місці [шч];
- відсутність асимілятивних процесів у сполученнях -ться, -шся, -жц- чц-, -нц- під впливом написання.

Література

1. Бондар О.І., Карпенко Ю.О., Микитин-Друглинець М.Л. Сучасна українська мова. К.: Академія, 2006. -С. 109-124.
2. Віняр Г.М. Із чистого напившись джерела // Червоний гірник. - 11 грудня 2004.
3. Віняр Г.М. Присл\хайся: мов океан співає - народ говорить // Червоний гірник. - 15 січня 2005.
4. Орфоепічний словник української мови: У 2 т. / М.М. Пещак та ш. К.: Довіра, 2001.
5. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради // Навч. посібник. - К.: Либідь, 1999. -240 с.

Summary

In the article the well-spread orphthoepic mistakes that are characteristic for the people living in Kryvyi Rih are analyzed. The causes of the mistakes are given, and the peculiarities of the sounds similar in Russian and Ukrainian are compared.

Клименко І.М.
канд. філол. наук, доцент

НЕСТАНДАРТНА ЛЕКСИКА В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНОНАЦІОНАЛЬНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглядається проблема визначення місця англійської нестандартної лексики в системі національної мови, її номінативні можливості, найбільш продуктивні засоби утворення.

Нестандартна лексика, що є компонентом національної англійської мови і відображає некодифіковані норми, формується під впливом тих тенденцій мовного розвитку, які базуються на германській основі. У лексичній системі мови це простежується перш за все в тому, що її формують кореневі односкладові слова [1, с. 73]. Генетично - це слова германського походження і рідше слова, запозичені зі старофранцузької мови. Тяжіння до кореневих частотних слів відобразилось у тому, що значна кількість просторічних одиниць представлена словами простого морфемного складу нейтрального вокабуляру, що містять у своєму змістовому складі просторічні лексико-семантичні варіанти, які виникають у результаті різного роду зсувів - частіше метафоричних, рідше метонімічних. Так, у результаті метафоричного зсуву на основі схожості за формою в іменника *stick* (палка) розвилися такі значення: “кларнет”, “олівець”, “авторучка”, “логарифмічна лінійка”, “сигарета”. Метонімічні зсуви дали такі варіанти значення: “поліцейський” (звичайно озброєний дубинкою), “круп’є” (за лопаткою на довгій ручці, за допомогою якої круп’є просовує гроші або фішки до того, хто виграв).

Така прозорість зсувів простежується далеко не завжди. Менш за все вона характерна для слів, що відносяться до розряду арго, оскільки в ньому важливу роль відіграє функція засекречування, а саме - новоутворена просторічна одиниця повинна бути зрозумілою тільки вузькому колу людей. У семантичній структурі *stick* мотиваційні зв’язки варіанта “підставна особа” з початковим варіантом значення досить слабкі.

Відображення у словниках переважно метафоричних просторічних варіантів значення в порівнянні з метонімічними пояснюється тим, що метонімічний зсув рідше дає узуально закріплене за словом значення, хоч у мовленнєвому спілкуванні він реалізується у великій кількості індивідуальних слововживань, доречних у даній ситуації, коли об’єкт, що називається, однаково зрозумілий учасникам діалогу. Нестандартні лексеми, для яких характерний різний ступінь стилістичного зниження, можуть бути представлені кореневими словами та словами, що утворені за діючими в мові моделями.

Важливим кроком дослідження нестандартного вокабуляру як частини загальної мовної системи є визначення того, які слова вважати

нестандартними, а які - ні. Окрім терміна “нестандартна лексика” в лінгвістичній літературі досить поширеними також є терміни “сленг” та “просторіччя”, які в певних контекстах можуть вживатися синонімічно. Даній проблемі в цілому присвячено чимало досліджень як у нашій країні, так і за її межами [1; 2; 9; 10; 11]. Існує велика кількість визначень цього лексичного шару, серед яких - “лайлива розмовна мова”, “мова нижчих верств, неписьменних людей, “мова, що притаманна певній соціальній або професійній групі людей” [7; 8], але жодне визначення не може вважатися вичерпним, оскільки невичерпною є сама проблема, саме різноманіття такого роду лексичних одиниць.

Нестандартна лексика не є таємною мовою, жаргоном, діалектом чи неприпустимим уживанням ідіом у повсякденній мові, хоча в ній можуть бути елементи всього вищезгаданого. З точки зору лінгвіста нестандартний лексикон, сленг - це стиль мови, що займає місце, прямо протилежне заформалізованій мові. Сленг знаходиться в самому кінці можливих засобів мовленнєвого спілкування [2; 5; 6] - він поза межами звичайної невимушеної мови, там, де мова стає занадто гострою, вульгарною, новаторською і незручною в розмові з незнайомими людьми. Сленг включає також різні форми мови, за допомогою яких люди можуть ототожнювати себе з певними соціальними угрупованнями, починаючи з дітей, їх батьків, бізнесменів і закінчуючи злодіями [3; 4].

Зазначені зауваження можуть дещо прояснити, але і таким чином ми не отримаємо універсального визначення, яке допомагає нам без сумніву пояснити, чому прикметник *sleazy* (“тонкий”; “неохайний”) є широкоживаним, а іменник *sleaze ball* (“нікчема”) повинен бути включеним до сленгового словника. Саме слово *sleazy* до останнього часу вважали розмовним, а межа між розмовною мовою і сленгом є дуже рухомою. Статус слова змінюється з часом: те, що вважалось сленгом у 60-х, зараз є частиною звичайного словника мовного колективу. Статус слова залежить і від багатьох інших обставин - віку, соціального стану, ставлення до мови, забобонів окремих людей.

При дослідженні нестандартної лексики зустрічаються й інші труднощі. Існують сумніви щодо походження самого слова *сленг*, незрозуміла етимологія багатьох нестандартних слів і виразів, немає загальноприйнятих визначень основних понять у цій сфері.

Видатний лексикограф Е.Гартридж та його послідовники визначають сленг як існуючі в розмовній мові досить нестійкі, хиткі, ніяк не кодифіковані, часто й зовсім безладні та випадкові сукупності лексем, що відображають суспільну свідомість людей, які належать до певного соціального чи професійного середовища [9, с.VII]. Сленг розглядають як свідоме, навмисне використання загальнолітературного словника в розмовній мові зі стилістичною метою, тобто для створення ефекту новизни, незвичайності, для передачі певного настрою людини, що розмовляє, для надання виразності, стислості тощо.

Оксфордський словник англійської мови визначає слеш як суто розмовну мову, що вважається нижчою від стандарту мови освічених людей і складається

або з нових слів, або із загально поширених, що використовуються у спеціальних значеннях, і як сукупність особливих лексем, що вживаються групою людей, які належать до нижчих верств суспільства [OED, IX, p. 171].

У сучасній англістиці краще, на нашу думку, визначення сленгу належить В.О.Хом'якову, який вважає його особливим, периферійним лексичним шаром, що лежить як поза межами літературної мови, так і поза межами діалектів загальнонаціональної англійської мови, який містить у собі, з одного боку, шар специфічної лексики і фразеології професійних говорів, соціальних жаргонів та арго кримінального світу, з іншого - широкоживаної і загальнозрозумілої емоційно-експресивної лексики і фразеології нелітературної мови [1, с.4]. Не можна не згадати й того, що сленг розглядають у психологічному аспекті як продукт духовної творчості (у тому числі й індивідуальної) представників окремих соціальних і професійних угруповань, що служить вираженню певного "духу" чи ступеня свідомості людей у тій чи іншій суспільній ситуації.

Основний лексичний склад, а також фонетична та граматична будова англійської мови і сленг, зокрема відрізняються великою життєдіяльною силою. Значна кількість сленгових одиниць з їх граматичними та фонетичними особливостями існували задовго до виникнення літературного стандарту. Розвиваючись поруч з іншими діалектами в тісній взаємодії з літературною мовою, сленг завжди виступав і виступає як певна відмінна система мови. Хоча, ж і інші мовні ланки, він постійно розвивається, поповнюється новими словами і новими значеннями слів, основний кістяк його лексичного, граматичного та фонетичного складу, що походить від елементів англійських територіальних діалектів, залишається незмінним. Не втрачає нестандартний лексикон і свого функціонального різноманіття. Він ніколи не належав до вузьких соціальних груп, не використовувався з метою зробити мову незрозумілою для тих, хто спілкується, або не вказував на належність мовця до того чи іншого професійного колективу.

Мовну систему, в якій функціонує сленг, можна розуміти як синхронну нормовану сукупність функціональних та структурних можливостей у межах даної мови, як сітку координат, що визначає межі (якісні й кількісні) можливих мовних зрушень. Норма є селективною реалізацією системи і в міру необхідності накладає на неї певні обмеження. У свою чергу, обмеження окремих ділянок мовної системи, яке здійснюється завдяки нормі, приводить до зняття існуючих до цього обмежень, що накладаються на мову системою. Тому норма співіснує в мові з широкою варіативністю. Так, для сленгу притаманна широка мережа синонімів. Як доводять спостереження, чим більший синонімічний ряд у того чи іншого поняття, тим менший шанс входження до цього ряду загальнолітературних слів, що виражають це поняття.

Саме тому норма не є самоіснуючою сутністю, а дійсно представлена у взаємодії з різного роду "периферійними" мовними шарами. Саме тому роль "центрального" чи "периферійного" елементу не закріплена навечно за тими чи іншими мовними одиницями, і одні й ті самі мовні елементи, залежно від мінливості внутрішньомовних та екстралінгвістичних факторів можуть

виступати як нормовані і ненормовані.

Нестандартний лексикон не є повністю відмежованим від стандартної мови. Він за потребою може входити до її системи, створюючи більш-менш системні мікроструктури. Усний національний стандарт не може існувати без сленгу, як і сленг не існує без елементів усного стандарту.

З іншого боку, постійні контакти із субстандартом, професійною мовою тощо не може не вплинути на літературний стандарт. Американські лінгвісти відзначали, що навряд чи правомірно нехтувати словами, які в наш час можна почути у вузьких межах тієї чи іншої професії, що завтра ті самі слова можуть бути прийняті всіма, хто спілкується цією мовою, і проникнути до повсякденного словника XXI століття [9; 11].

Сучасні молодіжні жаргони, навпаки, живуть недовго, вони змінюють один одного, їх лексикон дуже рухливий. Популярний у свій час жаргон бітників поступився місцем жаргону хіпі, пізніше з'явилися жаргони панків, рокерів, металістів, реперів. Тому характерною особливістю певної частки цих жаргонів є їх недовге існування в межах однієї і тої ж соціальної групи, їх швидке поширення і проникнення в мову інших верств населення і, таким чином, зміни “низького” статусу жаргону на більш почесний загальнорозмовний сленг. Процесу розкодування жаргонів великою мірою сприяють засоби масової інформації, кінематограф. Треба зазначити, що до появи жаргону бітників популярним молодіжним жаргоном був джайв, про походження якого писали, що він є сумішшю негритянського говору арлема, жаргону дрібних злодіїв та жаргону студентів [9]. Джайв може бути названий попередником жаргону бітників цілком слушно. Вони мають багато спільного як у тематиці, так і в природному бажанні молоді зробити свою мову більш яскравою і виразною, відмінною від мови старшого покоління. У цьому - основна причина виникнення жаргонів, що мають найбільший ступінь експресивності. Наведемо приклади синонімічних рядів цих жаргонів м значенням “чудовий парубок”, “гарна дівчина”, “щось чудове” та неприємний тип”. В обох жаргонах базові компоненти значення та засоби : ворення майже збігаються. Порівняймо: “чудовий парубок” у джайві (I) та в жаргоні бітників (II): (I) *hopcat, hepper, hepster, jiver, alligator, mg-cutter*, (II) *>ool-cat, sharp cat, hipster, beatnik, bear*, “гарна дівчина” - (I) *chick, witch, drape, mouse, spook.*; (II) *chick, hi pc hick, hen, pigeon, birdie, slick*; “щось чудове” - (I) *hep, jivy, killer-diller*; (II) *hip, cool, far-out, gravy, crazy, mad, weird*; „неприємний тип” - (I) *droop, fumb, gleep, cold-cut, sad apple, sloop*; (II) *square, downbeat, coon, gone, yuck* Деякі з цих слів не тільки проклали шлях у сленг, але і широко вживаються у загальнолітературному стандарті {*chick, iver, alligator, birdie, killer-diller, cool, sloop, etc*).

Як видно з вищенаведених прикладів, на мову впливають професійні й вікові особливості мови людини, що говорить, її належність до тієї чи іншої соціальної групи, а також відмінності, пов'язані з рівнем культури та освіти. Не випадково, Е.Партридж виділяв різні групи сленгу: сленг робітників, торговців, комерсантів, журналістів, критиків, видавців, юристів, лікарів, політичних

діячів, школярів, студентів тощо [9, с. VIII].

Одна й та сама людина може володіти декількома нормами чи варіантами вимови, що існують у мові, і вживати їх залежно від ситуації спілкування. Не можна розмовляти завжди однаково, використовуючи одну й ту саму сукупність мовних засобів. Слід зважати на постійні зміни соціальної норми, соціальної бази й соціально-комунікативної системи як національної мови, так і соціальних діалектів у зв'язку з впливом радіо й телебачення, з розвитком освіченості, участю все нових верств у суспільному й державному житті.

Увага до нестандартної лексики взагалі пояснюється тим, що носії англійської мови, особливо її американського різновиду, охоче залучають до свого мовного активу сленгові слова та вирази.

Продуктивним видом поповнення словникового складу мови нестандартною лексикою є семантична деривація, в результаті якої відбувається розширення смислового обсягу слова літературного стандарту за рахунок появи в ньому просторічних лексико-семантичних варіантів. Ця закономірність не носить випадкового характеру, оскільки нестандартна лексика формується переважно на основі кореневих слів германського походження [1, с.93]. Відповідно, джерелом виникнення таких слів, що є вторинними одиницями номінації, служить та ж літературна лексика, що використовується в переносних, знижених значеннях.

Похідні нелітературні слова, ж правило, утворюються за моделями літературного стандарту. Поряд з ними виділяються периферійні моделі, що діють переважно або тільки на базі норм другого рівня. Стилістична зниженість деривата може магі структурно позначений та структурно непозначений характер. Словотвірна підсистема, що відображає норми другого рівня, є менш облігаторною в порівнянні з нормами першого рівня. Вона припускає більш широку комбінаторику компонентів у процесі дериваційного акту.

Так, у нестандартному' словотворенні найширше (за даними Т.М.Беляєвої) використовується словоскладення [2]. У ньому' беруть участь переважно основи тих слів, які належать до просторічного вокабул яру. Основний склад композитів представлений іменниками, перший або другий компонент жих входить до ряду однотипних утворень [1; 2]. Наприклад: *hot air* "пусте базікання", *hothead* "гаряча голова", *hot potato* "важка задача", *hot rod* "старий автомобіль, перемонтований таким чином, що його швидкість перебільшує ту, яку він мав під час випуску з заводу", *hotshot* "велике цабе", *frog-eater* "француз", *beef-eater* "англієць", *mud-eater* "солдат-піхотинець", *hay-eater* "фермер". Серійні утворення з другим компонентом, що

повторюється, використовуються переважно в американському ареалі. У ньому вони можуть зазнавати часткової десемантизації і виступають з узагальненим значенням. У складних іменах локального значення вживаються основи *-house*, *-joint* тощо; в складних іменах, що означають людину за родом занять, особливостей характеру та поведінки, - основи *-boy*, *-bug*, *-dog* та інші.

Далі за кількістю похідних нестандартних одиниць йде прийом транспозиції, до якої ми відносимо конверсію. Найбільшу кількість одиниць дає конверсія з обома напрямками похідності $V > N$, $A > V$ (*to steal > steal* крадіжка”, *sharp (adj) > to shatp* “обраховувати”). Модель $N > V$ (*brain storm (n) > to brainstorm*) історично прийняла на себе функцію провідного способу творення деномінативних дієслів, тому що транспозиція такого типу, в якій початкові форми мотивуючого й мотивованого слів збігаються, відображає основні напрямки розвитку морфологічної будови англійської мови.

Продуктивним є також спосіб суфіксації, за моделями якої у творяться іменники й прикметники. У даному випадку показовим є те, що з цих моделей майже цілком виключені морфеми французького й грецького походження. Серед германських суфіксів найпродуктивнішими і найактивнішими для творення іменників є морфеми *-er* (*booster, breaker, weeper, yawner*), *-ie/-y* (*jazzy, kitchy*) тощо. Інші споконвічні суфікси використовуються при творенні просторічних слів ду же рідко: суфікси *-eg* та *-y* в словотворенні іменників і прикметників займають перші місця. В американському варіанті сформувалася своя просторічна підсистема суфіксів іменників і прикметників (*-a, -o, -oia, -nik, -goo, -ino*) що в цілому не є притаманною британському варіанту. Деякий виняток складає суто емфатичний суфікс *-o* (*righto, boyo*), який часто оформлює аббревіатури (*boffo < box-office hit*). Для префіксальних моделей нестандартного словотворення характерна пасивність. Одиничні деривати знайшли відображення лише в моделях із синонімічними префіксами *un-* та *de-* (*deloveLy* “любимчик”). Оказіональні утворення в розмовному лексичному прошарку, як правило, зустрічаються в професійних жаргонах освічених верств населення й молодіжних жаргонах студентів коледжів та університетів. Чим нижча стилістична позначеність лексики мовного колективу, тим менш вірогідна поява префіксальних нестандартних утворень. Ця риса просторічного вокабуляру є суто англійською, і в ній відображається продовження дій тих тенденцій, які закладаються в мову в середньоанглійський період. Виявляються вони в тому, що у внутрішньо дієслівному словотворенні моделі префіксації витискуються дієслівно-постпозитивними сполученнями, а в системах іменників та прикметників лакуна, що утворюється, починаючи з ранньоновоанглійського періоду, заповнюється префіксами латинського та грецького походження [1, с. 77]. Ці префікси використовуються у внутрішньоіменниковому словотворі, значна їх частина термінологічна. Відповідно, в сучасному періоді розвитку англійської мови на дев'ять германських слів припадає понад шістдесят префіксів латинського та грецького походження. Проте в американській англійській можна відзначити все сильніш⁷ заангажованість префікса *up-*: *uppity* “haughty”, *uptight* “anxious”, *upshot* “the result of something” тощо. Є це

тенденцією чи тимчасовим явищем покаже час.

Значне місце в нестандартній лексиці займають постпозитивні утворення. Творення нових лексем за допомогою постпозитивів, як правило, обмежується системою дієслова. Постпозитивні іменники виникають за рахунок транспозиції дієслів із постпозитивами {*rundown* “summary of bringing someone up to date”, *shutout* “a game where one team prevents the other from scoring any points at all”, *walkover* “an easy victory”), а постпозитивні прикметники - в результаті ад’єктивації дієприкметника {*to bag up* “to arrest” > *bagged up* “arrested”). У субстандарті, на відміну від стандартних норм, іменники можуть бути самостійними утвореннями з опорою на іменник {*kiss off* “a slight kiss”). Дієслівно-прислівникові сполучення слів (а постпозитив розвивається з прислівників) були досить широко представлені в давньоанглійській мові і відображені у пам’ятках писемності, в тому числі й у перекладах з латинської. До сучасного періоду розвитку вони проникають з усної мови в писемну, а ХХ століття стає свідком їх швидкого розвитку щодо кількості й розширення сфери дії на іменник, який, особливо в американському варіанті, починає розумітися як однослівна одиниця номінації.

Нестандартні аббревіатури представлені різноманітними типами:

а) скороченнями кінцевої частини слова {*mag* < magazine, *trad* < traditional); б) скороченнями початкової частини слова {*viz* < Levi’s); в) скороченнями кінцевої і початкової частин слова {*tec* < detective, *fess* < professor); г) літерними скороченнями слова {*P* < partner). Аббревіатури в американському варіанті англійської мови вживаються дуже широко, проте узуально закріплюється лише небагато з них. Особливо притаманні вони для масмедійнош сленгу. Цікаво, що аббревіатури літературного стандарту носять офіційно-діловий, науковий чи канцелярський характер, аббревіатури в субстандарті експресивні своєю скороченістю, а іноді й несподіваністю, оскільки скороченням підлягають побутові, а не офіційно-ділові чи термінологічні слова.

Короткий огляд нестандартної лексики в її номінативних можливостях не вичерпує резерву, що є в її розпорядженні. Ми обмежили своє завдання лише визначенням тієї бази, на якій утворюється і розвивається стилістично знижена лексика. Детальний аналіз окремих нестандартних лексичних підсистем сучасної англійської мови може стати об’єктом розгляду в подальших дослідженнях.

Список використаної літератури

1. Беляева Т.М., Хомяков В.А. Нестандартная лексика английского языка.- Л.: Изд-во ЛГУ, 1985.-288 с.

2. Беляева Т.М., Хомяков В.А. Суффиксальное словообразование в американском просторечии // Системное описание лексики германских языков: Межвузовский сборник. - Вып. 4.-Л.: ЛГУ, 1981.-С. 45-50.
3. Гальперин И.Р. Стилистика английского языка. - М.: Высш. шк.; 1971. - 308 с.
4. Гиминский В.З., Вейзе А.Т. Очерки по английской и американской литературе и стилистике / Под ред. Левина Ю.Д. - М.: Учпедгиз, 1956. - 421 с.
5. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка. - М.: Высш. шк., 1989. - 125 с.
6. Заботкина В.И. Соотношение прагматической и семантической вариативности в современном английском языке // Вариативность в германских языках: Тез. докл. Всесоюзной научной конференции. - Калинин, 1988. С. 207-208.
7. Филин Ф.П. К проблеме социальной обусловленности языка // Язык и общество. - М.: Наука, 1973.-С. 5-22.
8. Швейцер А.Д. Социальная дифференциация английского языка в США. - М.: Высш. шк., 1983. - 216 с.
9. Partridge E. Slang today and yesterday. - London, 1960. - 479 p.
10. Soudek L. Structure of substandard words in British and American English. - Bratislava, 1967.-228 p.
11. Wright. P. Cockney dialect and Slang. - London, 1981. - 184 p.

Summary

The paper examines the place of non-standard English vocabulary in the system of the national language, its nominative aspects and the ways of formation.

Колоїз Ж. В.

канд. філолог, наук, доцент

МОРФОЛОГІЧНІ ОКАЗІОНАЛІЗМИ, АБО ОКАЗІОНАЛЬНІ ГРАМАТИЧНІ МОДИФІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ МОРФОЛОГІЧНИХ СЛІВ З ЧАСТИНОМОВНИМ ЗНАЧЕННЯМ ПРЕДМЕТНОСТІ)

У статті йдеться про вияв категорії okazіональності на морфологічному рівні. На матеріалі морфологічних слів з частинимовним значенням предметності простежуються формально-граматичні та функціональні особливості okazіональних граматичних модифікацій, установлюються їх диференційні ознаки.

Слово як мовна величина являє собою універсальну одиницю, оскільки різними своїми аспектами входить до різних структурних рівнів мови, є вихідною точкою лінгвістичного аналізу, незалежно від того, у якій царині мовознавства він здійснюється. Проблеми, пов'язані з цією універсалією, незважаючи на постійну увагу з боку науковців, до сьогодні не знайшли одностайного вирішення і залишаються одними з найбільш дискусійних [7, с. 5]. „Проблема слова в мовознавстві ще не може вважатися всебічно висвітленою. Не викликає сумніву й те, що розуміння категорії слова і зміст категорії слова історично змінювалися” [4, с. 17]. Це пов'язується насамперед

із тим, що мовознавцями по-різному розуміється поняття „слово” та критерії

його визначення. Комплекс диференційних ознак слова досить строкатий [13, с. 7-10]. Причому деякі з них, як-от, скажімо, ціліснооформленість, усталеність, відтворюваність, продовжують піддаватися критиці. Незаперечним залишається хіба що факт, що слово - основна найконкретніша і базова мовна одиниця.

Статус основної одиниці надається слову не лише на лексикологічному, але й на морфологічному рівні мовної системи, який, власне, передбачає диференціацію, з одного боку, мінімальних морфологічних одиниць, або морфем, з іншого - морфологічних одиниць-конструкцій, або морфологічних слів. Семантико-граматична структура морфологічних слів посідає центральне місце в дослідженнях із теоретичної морфології (О. В. Бонд арко, Т.В.Булигіна, М.В. Леонова, О.К.Безпояско, В.М.Русанівський, К.Г.Городенська, І.Р.Вихованець, А.П.Загнітко та ін.).

Морфологічні слова, відображаючи різноманітні зв'язки між фактами об'єктивної дійсності, об'єднуються в певні морфологічні класи, або частини мови, які характеризуються узагальненим частиномовним значенням, структурою морфологічних категорій, системою форм словозміни або її відсутністю, спільністю синтаксичних функцій і становлять здавна сформований так званий закритий ряд у тому розумінні, що нові частини мови не утворюються. Морфологічні класи виступають засобом систематизації всього розмаїття словникового складу мови, який постійно змінюється, оновлюється, поповнюється. „Словниковий склад, покликаний слугувати потребам комунікації між членами суспільства, відповідно до цього організований: він потенційно безмежний, постійно поповнюючись новими словами шляхом словотворення, запозичень тощо. Найпродуктивнішим засобом систематизації „океану” слів, найвищим виявом системної організації слів (попри їхній „відкритий” характер) виступають частини мови. Цей спосіб класифікації словника, звичний з давніх-давен, враховує як лексико-категорійну семантику слів, так і їхні морфологічні і синтаксичні показники. Частини мови, незважаючи на виділювану дослідниками в тій самій мові різну їхню кількість і вагання у принципах їхнього виділення, займають у граматиці стабільне в теоретичному плані і „міцне” місце з-поміж інших одиниць і категорій, і їхня класифікація ґрунтується на досить об'єктивних показниках” [5, с. 11-12]. Попри „стабільність” частин мови загалом, морфологічні слова все ж таки не позбавлені динамічності, хоча б тому, що являють собою єдність не тільки узуальних, а й оказіональних граматичних модифікацій із релятивним значенням.

Релятивність морфологічного слова надає йому статусу одиниці, що виявляється в різних граматичних модифікаціях (словоформах), які розташовуються в певній послідовності й утворюють його парадигму (від грецьк. *paradeigma* - приклад, взірець), прийняту та закріплену узусом. „Парадигма частин мови - це комплекс морфологічних форм, що охоплює

всю систему її формотворення. Частиномовна парадигма і парадигма морфологічної категорії взаємопов'язані, оскільки система частиномовного формотворення зумовлена системою її морфологічних категорій” [1, с. 67]. Будь-які зміни в межах традиційної частиномовної парадигми і парадигми морфологічних категорій спричиняють певні зрушення, які на момент свого виникнення сприймаються як ненормативні (суперечать і літературним, і діалектним нормам), ситуативні (репрезентують конкретну мовленнєву ситуацію), але з часом можуть піднятися до рівня узусу, прийнятися й закріпитися ним (наприклад, первинно незмінне слово *пальто* з одноформених перейшло до розряду багатформених, сукупність його словоформ об'єдналася в нормальну парадигму) або відкинутися й залишитися на рівні випадкового морфологічного явища. „Безсумнівно, що в процесі мовлення ми часто використовуємо форми, яких ніколи не чули”, мовець „зовсім не розрізняє форм слів і сполучень слів, яких ніколи не чув і використовує вперше”, оскільки „усі форми слів і всі сполучення слів нормально створюються нами в процесі мовлення, у результаті надто складної іри складного мовленнєвого механізму людини в умовах конкретної ситуації даного моменту” [22, с. 24-25]. Форми слів, які „використовуються вперше”, є граматичними модифікаціями випадкового характеру, що засвідчують вияв категорії okazіональності на морфологічному рівні. „Існує категорія okazіональності. Її вияв - це й okazіональні слова, й **okazіональні форми слів** (виділено нами - Ж.К.), й okazіональні значення слів” [20, с. 155].

Незважаючи на те, що проблеми okazіоналізмів мають давні наукові традиції, okazіональні слова як одиниці лексикологічного рівня неодноразово викликали зацікавлення як вітчизняних, так і зарубіжних мовознавців (В. А. Чабаненко, О.А.Стишов, Г.М.Вокальчук, В.В.Герман, Ю.Ф.Касім, О.М.Турчак, Т.Г.Юрченко; О.І.Александрова, М.О.Баюна, О.А.Габінська, О.А.Земська, М.У.Калніязов, О.Г'.Ликов, В.В.Лоіатін, Р.Ю.Намітокова, Е.І.Ханпіра та ін.), теорія морфологічних okazіоналізмів не знайшла належного висвітлення, хоча неодноразово висловлювалися думки про диференціацію okazіоналізмів майже на всіх мовних рівнях. „Будь-який конкретний вияв категорії okazіональності можна назвати okazіоналізмом. Okazіоналізмі! бувають лексичні, семантичні, морфологічні, синтаксичні, фразеологічні, словотвірні” [20, с. 155-156], категорія okazіональності „має „між'ярусний” характер і виявляється на всіх тих рівнях структури мови, де відповідні одиниці є двосторонніми, тобто мають і план значення, і план вираження” [13, с. 78]. Щоправда, до сьогодні так і не осмислено природу okazіональних явищ на морфологічному рівні, не з'ясовано сутність поняття „морфологічні okazіоналізми”, не встановлено їхні диференційні ознаки, зокрема й ті, які мали б відрізняти їх від okazіоналізмів лексичних. Наявні спроби диференціювати okazіоналізми за частиномовною приналежністю (іменникові, прикметникові, дієслівні тощо) явно мають характер

лексикологічних досліджень, зводяться до аналізу інноваційних процесів у лексиці, адже основний акцент робиться на оновленні словникового складу мови через продукування нових лексем, які, у свою чергу, систематизуються залежно від узагальнених граматичних значень.

Окремі випадкові граматичні явища в поодиноких випадках розглядаються як морфологічні засоби стилістики (С.С.Єрмоленко [9], П.Г.Пришва [16], В. А.Чабаненко [21] та ін.).

Мета нашої статті полягає в тому, щоб дослідити оказіональні явища на морфологічному рівні. Для досягнення мети вирішували такі основні завдання, як:

- з'ясували суть поняття „морфологічний оказіоналізм” у порівнянні з поняттям „лексичний оказіоналізм”;
- осмислили природу⁷ оказіональних граматичних модифікацій;
- виявили особливості оказіональних форм морфологічних слів з частиномовним значенням предметності.

Слово, як відомо, є мінімальною номінативною одиницею, що називає предмети і явища позамовної дійсності абстраговано від одиничних уявлень про них, з одного боку, і максимальною морфологічною одиницею, що вказує на різного роду відношення між предметами і явищами позамовної дійсності, з іншого. Взаємодія номінативного і релятивного аспектів слова забезпечує йому статус самодостатньої інформативної одиниці: „змістова сторона слова містить релятивні значення, які вказують на відношення між предметами або явищами позамовної дійсності, а в системі мови на відношення між словами. Вираження понять і релятивності має різну природу і пов'язується з різними параметрами слова: вираження поняття проектується на лексичну основу слова, а вираження релятивності - на його граматичні форми. Слово тільки за нашарування його граматичного значення (або граматичних значень) на лексичне значення функціонує як повноцінна одиниця інформації” [5, с. 9]. Звідси, відповідно, слово ж базова мовна одиниця передбачає сукупність лексико-семантичних і формально-граматичних модифікацій. Конкретна мовленнєва ситуація репрезентує найменування конкретного предмета чи явища та їх релятивні відношення у вигляді актуального конкретного лексико-семантичного варіанту й актуальної конкретної форми слова, що „являє собою органічну єдність граматичного значення та його формальних показників” [5, с. 39]. У процесі комунікації значення граматичних форм під впливом як мовних, так і позамовних факторів уточнюється, деталізується, конкретизується, адже дійсність відображається в слові не безпосередньо, а „у процесі практичної діяльності людської свідомості, орієнтованої на опанування дійсністю і її цілеспрямовану зміну. Тому якщо розглядати граматичні форми (і взагалі мову загалом) у всій повноті їх живого функціонування в мовленні, то тут до функції відображення приєднується й взаємодіє з нею функція спілкування. Саме комунікативний намір мовця визначає в першу чергу конкретне значення використовуваних ним форм” [9, с. 8]. Щоправда, дійсність сама по

собі не визначає смисл мовлення, а її інтерпретація, осмислення в людській свідомості з метою передати інформацію про неї іншій свідомості в тому чи іншому світлі - чи то максимально об'єктивно, чи то приблизно, чи то хибно, чи то в образному або поетичному смислі [15, с. 225].

Реалізація потенційних лексико-семантичних і формально-граматичних модифікацій у конкретному комунікативному акті призводить до появи інноваційного явища, як правило, лексичного okazіоналізму¹, який, будучи новою предметно-логічною номінацією, звичайно відображає ненові, типові зв'язки між предметами і явищами позамовної дійсності. Наприклад: *І тепер я хочу спитати, мої найдорожчі, хіба є Цих Зіставленнях менше Сенсу, аніж у традиційних: Вовк— це Прудконогість, Заєць - Зизоокість, Сова Невсипущість, Лисиця - Вертихвісткість, Черепаха - Захищеність, Ведмідь Слоє тол юбність, а Сокіл - Понадхмарність?* (Ю. Андру хович). Звукові комплекси *Прудконогість, Зизоокість, Невсипущість, Вертихвісткість, Слатол юбність, Понадхмарність* створені для конкретної ситуації спілкування і репрезентують її прагматичні можливості; відсутність цих одиниць у лексикологічній системі мови свідчить про їх випадковий (оказіональний) характер. З огляду на те, що зазначені okazіональні явища є мінімальними номемами (попри структурну складність більшості з них), їх можна кваліфікувати як okazіональні слова, змістова сторона яких містить релятивні значення, що вказують на відношення між загальновідомими номінаціями та новоназваними явищами позамовної дійсності. Такі okazіоналізми утворюють специфічну категорію лексичних одиниць, засвідчують динамічний характер словникового складу, а відтак належать до розряду лексичних.

Суть лексичних okazіоналізмів полягає в тому, що для номінації нових або для перейменування вже відомих фактів позамовної дійсності за допомогою словотворчих формантів (формальних показників [12, с. 9]) конструюється нова матеріальна форма вираження, яка, репрезентуючи нове лексичне значення, не лише відображає світ актуальних реальних чи ірреальних предметів та явищ, а й демонструє типові відношення між ними. Наприклад: *Але ж він повинен не в останню чергу подумати про права українців. Адже на виборах Президента зазнав поразки не так Янукович, як концепція "одонеччення" України* (УМ, 24.03.05); *У такий спосіб добродичинець, вірогідно, хотів віддячити за фанатизм своїм однодумцям; поінформований, очевидно, що ностальгіянтів за життям "по Іллічу" слід :аукати поміж людей бідних, котрі є основними клієнтами мережі секунд- хендів в Україні* (УМ, 28.09.04); *Через "яйцеатаки" вже не раз проходив Віктор Ющенко* (УМ, 28.09.04).

*На думку Л.В.Беляєвої, „під лексичними okazіоналізмами розуміються будь-які мові, невідомі мові індивідуально-авторські слова” [3, с. 61].

Диференціація лексичних okazіоналізмів за частиномовним значенням (В.В.Герман [7], О.М.Турчак [19], Т.Г.Юрченко [23] та ін.) є апробованим засобом систематизації слів (як узуальних, так й okazіональних) на основі узагальнених граматичних значень. І в жодному разі не свідчить про вияв категорії okazіональності на морфологічному рівні.

Наведені вище інноваційні результати мовленнєвої діяльності є зразками „лексичної деривації, пов'язаної з процесом утворення основ² із більш простих лексичних одиниць” [17, с. 6]. Процеси морфологічної деривації „мають досить чітко окреслені межі і загалом становлять процеси комбінаторики морфем за аглютинативними або флективними типами, що завершуються формуванням морфологічних структур слова” [11, с. 11], передбачають „утворення словоформ з основ і словозмінних граматичних морфем” [17, с. 6].

Морфологічні okazіоналізми пов'язуються насамперед з найелементарнішим граматичним поняттям - граматичним значенням, або грамею, що репрезентується випадковими граматичними модифікаціями.

У теоретичній морфології під грамею розуміють „видове поняття щодо категорії як родового поняття” [5, с. 28], компонент певної граматичної категорії, який виражає „реальний вияв названого словом факту через стосунки до інших фактів, закріплені у зв'язках між словами” [12, с. 5], „зміст взаємного протиставлення двох або кількох мовних (морфологічних чи синтаксичних) одиниць” [18, с. 8], інтегруючий елемент, який об'єднує часткові модифікації окремої семантичної ознаки і ґрунтується на ряді морфологічних форм, „тобто виступає узагальненням одного з компонентів парадигми МК, яка утворюється загальним комплексом словоформ, пов'язаних загальною (родовою) семантичною ідеєю” [10, с. 25-26]. Звичайно граматичні (морфологічні) категорії того чи іншого морфологічного класу передбачають традиційний граемний „набір”, ж і частини мови, являють собою закриті ряди в тому розумінні, що кількісний склад граем відповідних морфологічних класів залишається, як правило, стабільним. Грамеми, які виокремлюються на основі формальних властивостей морфологічних слів, їх граматичних засобів вираження, вказують на відношення одних фактів позамовної дійсності до інших у вигляді традиційних, прийнятих і закріплених узусом, регульованих морфологічними нормами зв'язків між словами. Органічна єдність грамеми і її типових формальних показників становить типову граматичну форму, що, власне, й уможлиблює реалізацію мовленнєвої діяльності й адекватне її сприйяття з боку адресата. „Кожна словозмінна парадигма служить для морфологічного оформлення відповідної частини мови. Водночас кожна лексична основа

² Г.Г.Сильницький вважає термін „основотворення” (відповідно, творення основ), запропонований В.М.Ярцевою, більш адекватним, ніж словотворення (відповідно, творення слів) [17, с. 4].

характеризується сполучуваністю з певною словозмінною парадигмою... у лексичній основі вже закладено частиномовне значення, тобто належність до певного морфологічного класу. Валентність, що визначає сполучуваність основи з елементами словозмінної парадигми, є „зовнішньою” щодо цієї основи, але „внутрішньою” щодо словоформи; цей тип зовнішньої основи можна назвати „внутрішньолексемним” (на відміну від „позалексемної”, мовленнєвої валентності основи, яка визначає її сполучуваність з тим чи іншим набором граматичних і семантичних позицій)” (розрядка наша-Ж.К.) [17, с. 6].

Граматична (морфологічна) форма видозмінює слово як формально-семантичну одиницю, представляє його в певних різновидах, залишаючи незмінним лексичне значення, не порушуючи його тотожності: „МФ є регулярним засобом репрезентації позамовного змісту, який набуває у мові безпосереднього / опосередкованого граматичного / граматикизованого вираження” [1, с. 22]; саме ж слово - „це єдність граматичних модифікацій (словоформ) і семантичних модифікацій (його лексико-семантичних варіантів, значень)” [5, с. 337]. Комплекс морфологічних форм, що охоплює всю систему формотворення тої чи іншої частини мови, утворює її частиномовну парадигму³, що є замкненою, побудованою за суворими законами системою корелятивних словоформ, кожна з яких співвідноситься з іншими, протиставляється ними, а всі разом належать одному слову, тобто кожна окрема словоформа є граматичною модифікацією основної формально-семантичної одиниці. У сфері мови всі морфологічні класи репрезентують типові зразки частиномовних парадигм, зокрема й парадигм морфологічних категорій, взаємозв'язок яких визначається тим, що „система частиномовного формотворення зумовлюється системою її МК і поза нею не може існувати” [10, с. 25]. Поява нових граматичних модифікацій узуального слова породжує нові його графемні характеристики, що, відповідно, спричиняє певні зрушення у парадигмі його морфологічних категорій і як наслідок - у частиномовній парадигмі загалом.

Зміна способу вираження графеми при збереженні морфологічною одиницею свого лексичного значення, утворення нових граматичних модифікацій свідчать про вияв категорії оказіональності на морфологічному пвні. Граматичні модифікації, які не відповідають морфологічним нормам, ороджені конкретними мовленнєвими ситуаціями, мають випадковий характер і сприймаються як оказіональні морфологічні явища. Щоправда, не

- ожен ненормативний морфологічний факт є оказіональним. Це стосується передусім діалектних граматичних форм, які піднялися до рівня діалектного
- ус, стабілізувалися чи стабілізуються ним, утратили чи втрачають

³ Дефініція поняття „парадигма”, розмежування понять „парадигма лексеми”, „парадигма частин мови”, „парадигма МК” ґрунтовно висвітлені в працях А.П.Загнітка 10. с. 22-34], САвдєєвої [1, с. 65-76].

випадковий характер, як-от, скажімо, граматичні модифікації невідмінюваних іншомовних іменників: первинно одноформена парадигма видозмінюється в багатформену; відбуваються певні зрушення і в частиномовній парадигмі, і в парадигмі морфологічних категорій (за кожною утвореною словоформою закріплюються конкретні відмінкові та числові грамеми, що репрезентують морфологічні категорії, відповідно, вімінка і числа). Наприклад: *І порскають, і стогнуть авта* (М.Драй-Хмара); *Я приїду до тебе завтра На блакитних вітрах автострад. Чуєш, тихо шугають авта Тали де сад і дорога в сад* (М.Лиходід); *Виїжджає з-за овиду на полотна постелені Армія сонця незвичними автами* (Д.Павличко) тощо. Подібні граматичні модифікації не тільки стабілізувалися діалектним узусом, але й стали „жанрово маркованими” у мові сучасної української поезії, перетворилися на своєрідні „експресивні поетизми” [21, с. 184], а тому втратили випадковий характер. їх кодифікація й прийняття мовною системою - це питання часу. „Поширені в українській мові слова іншомовного походження поступово в усному мовленні набувають словозмінних характеристик і входять до відповідних іменникових відмін, наприклад до другої відміни: *метро - метра, метру, метро, метром, (на) метрі, метро; кіно - кіна* і т.д. Штучне затримування й незакріплення того, що відшліфоване в народній мові, а отже, прогресивних динамічних процесів, видається консервативним” [6, с. 37].

Таким чином, суть морфологічних okazіоналізмів полягає в тому, що внаслідок реалізації відповідних комунікативних завдань, з метою досягнення граматичних цілей змінюються формальні показники традиційних, закріплених системою мови (мовленнєвим узусом) для того чи іншого морфологічного класу грамеми, що спричиняє появу нових випадкових граматичних модифікацій. У цьому розумінні поняття „морфологічний okazіоналізм” та „okazіональна граматична модифікація” є тотожні.

Категорія морфологічної okazіональності (okazіональні граматичні модифікації) найчастіше виявляється на рівні морфологічних слів з частиномовним значенням предметності, що об'єднуються словозмінними морфологічними категоріями числа та відмінка, несловозмінною категорією роду і за семантико-синтаксичними та формально-синтаксичними показниками є одним із центральних, основних (поряд із морфологічними словами з частиномовним значенням процесуальності) лексико-граматичних розрядів. „Жодна з інших частин мови не наділена таким набором морфологічних показників (морфологічних категорій і парадигм), як основні частини мови. Іменник морфологічно членується на дві морфеми - лексичну і релятивну (у непохідних іменниках) і, крім того, на суфікси і префікси (у похідних іменниках). Релятивні морфеми (флексії) іменника виражають граматичні категорії відмінка, числа і роду, істот/неістот. Категорія відмінка є суто іменниковою і визначальною для іменників граматичною категорією, грамеми (відмінки) якої передають різні відношення між предметами та явищами позамовної дійсності... Категорія числа іменників відображає

кількісні характеристики предметів. Рід іменників є важливою класифікаційною граматичною категорією” [5, с. 46]. Особливості іменникових морфологічних категорій зумовлюються кількістю рядів морфологічних форм, співвідношенням з позамовною дійсністю, участю у вираженні частиномовного значення предметності, послідовністю вираження загальної семантики. Морфологічні форми є носіями видових значень щодо загальнокатегоріальних родових величин, характеризуються узусно закріпленими за ними грамемами. Однак під впливом як позамовних, так і внутрішньомовних факторів у системі словозміни морфологічних слів з частиномовним значенням предметності можуть з’являтися нові морфологічні форми, випадковий характер яких звичайно суперечить морфологічним нормам, але доцільність яких підтверджується конкретною ситуацією мовлення. Вони посідають певне місце в системі іменникових морфологічних слів, отримують свою частиномовну парадигму (чи видозмінюють закріплену узусом) і парадигму морфологічних категорій. „Парадигма словоформи певною мірою має самостійну цінність: вона закріплює формальні потенції слова того чи іншого класу, відбиваючи потенціал слова” [10, с. 15].

Морфологічні категорії слів з частиномовним значенням предметності (відмінка, числа, роду) мають спільний принцип структурної організації: вони формуються з компонентів, або граем.

Категорія відмінка становить систему морфологічних форм слів, що передбачає по сім відмінкових граем в однині і множині, кожна з яких відзначається своїми формальними показниками. Сукупність кількісно усталених і постійно відтворюваних морфологічних форм визначає морфологічну природу кожного іменника. Зміни їх кількісного і якісного складу спричиняє появу нузуальних граматичних модифікацій, морфологічних okazіоналізмів. Так, скажімо, порушення правил нульової словозміни іменників іншомовного походження (або невідмінюваних абревіатур) переводить їх із розряду' одноформених морфологічних слів у розряд багатформених, унаслідок чого відбувається нівеляція омонімії граматичних форм. Наприклад, відповідно до морфологічних норм для вираження всіх відмінкових граем іменника **поні** використовується єдина вищезазначена морфологічна форма, але в розмовному мовленні, зокрема й у дитячому, що, на думку О.А.Земської, є важливою сферою утворення okazіональних явищ, вибудовується семиграмемна відмінкова парадигма (**поні, поней, поням, попей, понями, (на) понях, поні**), очевидно, за зразком іменника **коні** у множині. Новоутворені граматичні модифікації дублюють відмінкову парадигму іменників другої відміни м'якої групи лише в множині. Цілком імовірно, що кінцева морфема **-і** в узусально незмінних іменниках асоціюється з закінченням **-і** в називному відмінку множини іменників другої відміни м'якої групи; випадкові граматичні модифікації перебирають на себе форманти (формальні показники) узусальних словоформ (*На вікнах не було жалюзів; Ми з батьком їхали таксями* тощо). Загальні назви іншомовного

походження на **-о** (а також незмінні аббревіатури) при появі випадкових граматичних модифікацій дублюють однинну парадигму іменників середнього роду другої відміни твердої групи (**трюмо, трюма, трюму, трюмо, трюмом, (на) трюмі, трюмо**). У художньому мовленні подібні морфологічні okazіоналізми виступають засобом стилізації [16, с. 74; 21, с. 184]. Наприклад: - *Там, дітки, **какао** солодким нас напували* (О.Гончар); *Закладайте на місцях **профбюро*** (Остап Вишня); *З **ВІЛом** нелегко боротися* (Телебачення); *Напис на вантажівці: „**СТОПів** немає”*. Okазіонального характеру можуть набувати деякі із вторинних за походженням субстантивів, у тому числі й вторинні відприслівникові іменники, які в конкретних мовленнєвих ситуаціях репрезентують грамеми хморфологічних слів із частиномовним значенням предметності. Наприклад: ***Запівніч** суха, непорушна, остуджена темінь, хоч би вітру порив - то б дніпрові наблизив слова* (В.Гаптар); *Попереду білий, як смерть, гробовець, і рвуться угору собори, і хай би вам грець, і хай би вам грець, всі завтра, всі нині, всі вчора; Рознапрямкований крокує рознач - у **бознакуди** із **бозназвідки*** (В.Стус). В усіх випадках морфологічні форми **запівніч, завтра, нині, вчора, (у) бознакуди, (із) бозназвідки**, що первинно були позбавлені будь-яких грамемних характеристик, набувають граматичних значень, відповідно, називного відмінка однини жіночого роду (перше речення), кличного відмінка множини (друге речення) і т. ін. Це саме стосується і вторинних відвігукових субстантивів. Наприклад: *Теперечки, після всіх „**хайлів**”, майн лібер Химіє Колістратівно, сповіщаю я вас, що я, — слава тобі, майн готі - сиджу в тюрмі* (Остап Вишня); *Знову - перо, книги мудрі і різні, Людські обличчя, сніг, Тьмяні **добраночі**, ясні **добридни** Та молитви весни* (Є.Маланюк).

Okазіональні граматичні модифікації з'являються і в парадигмі морфологічної категорії числа, план змісту якої становить двокомпонентну структуру - грамема однини і грамема множини, що в системі морфологічних форм виявляються у зміні флексії слова. „Словоформи, що позначають одиничний предмет, переважно передбачають наявність словоформ, які вказують на множину таких же предметів. Стосовно цих словоформ семантичне протиставлення одиничність, множинність виявляється обов'язковим і регулярним. За такої умови граматична категорія числа виступає як словозмінна, оскільки вона ґрунтується на протиставленні словоформ, що мають однакове лексичне значення і відрізняються тільки семантико-граматичним змістом, закріпленням за корелятивними морфемами-флексіями того самого слова” [5, с. 93].

Морфологічні okazіоналізми, пов'язані з модифікаціями числової словозміни, стосуються переважно тих морфологічних форм, які утворюють неповні парадигми [2, с. 83]. Так, наприклад, „порожні” клітинки грамеми множини неповних парадигм іменників з абстрактним значенням якості від прикметникових основ (зі значенням ознаки як результату дії, спрямованої на предмет, від основ пасивних дієприкметників минулого часу) є потенційно

заповнюваними; у процесі конкретної мовленнєвої ситуації відбувається реалізація цієї потенційності, що, у свою чергу, й сприяє появі оказіональних граматичних модифікацій у парадигмі морфологічної категорії числа. Наприклад: *Які слова - болючі, зимні - Вона поховає мене зимностями. Відчування інтимні Зігрій моє серце інтимностями; Небо всміхалось прихильностями блакитними Пестило жартливостям и залищянь; Зграйність злі таї а в душу монументальностями кам'яниць; Невже я схилюся? Непевно згризений Страшними думкам и-скостенілостями; Кістякам я даю загублені форми Одягаю в прозорий стрій Я люблю вас воскреслих хорами Підкресленостями мрій* (М.Семенко). Подібні морфологічні оказіоналізми виконують „не пряму, не кількісну, а чисто експресивну, виражально-зображальну функцію” [21, с. 185]. З тих же причин з’являються й оказіональні граматичні модифікації узуально однинних іменників з матеріальним значенням. Корелятивні множинні морфологічні форми мають суто прагматичне значення: ненормативна морфологічна форма є тим актуалізатором, який може активізувати увагу адресата. Наприклад: *То був щасливий десятилітній сон! Так повно кров у серці пульсувала, І екстатичних сонць легкі кружала Змітали з неба голубий плафон* (М.Зеров). Такі „неправильні” морфологічні форми множини нерегулярні, але мотивовані. І навпаки, регулярні морфологічні форми множини типу **во'ди, ста'лі, хліба'** тощо лише частково мотивовані: будучи формами множини, вони водночас виступають як лексикалізовані. „Семантичний розвиток, спрямований на формування нової лексичної одиниці, виконаний за допомогою змінних граматичних форм, у даному випадку множини, вказує на набуття словозмінними афіксами функції словотворення, яка раніше не була їм властива” [2, с. 83-84], тобто переводить ці одиниці з морфології в словотвір [11, с. 13-14]. Позбавленими ознак „квантитативної актуалізації” у парадигмі морфологічної категорії числа є власні назви, для яких не характерні співвідносні грами однини і множини. „Ознака, за якою вони виділяють об’єкт, є ознакою зовнішньою, свого роду позначкою або клеймом, нанесеним на об’єкт зовні з метою його індивідуалізації” [2, с. 86]. У конкретних мовленнєвих ситуаціях власні номінації можуть набувати нетипових для них форм множини, які засвідчують семантичне зміщення, формування нових лексичних значень, а відтак - породження не морфологічних, а лексичних оказіональних явищ. Наприклад: *Ради тебе [Україно] перли в душі сію, ради тебе мислю і творю. Хай мовчать Америки й Росії, Коли я з тобою говорю* (В.Симоненко); *У Туреччині за наших найапетитніших “наташ” давали більше - до 500 баксів* (УМ, 20.01.05); *Після “європ” демократичний Президент їде в гості до східного диктатора* (УМ, 24.03.05).

Появі оказіональних граматичних модифікацій сприяє недотримання норм числової парадигми іменників *pluralia tantum*, які утворюють окрему групу номінацій, уживаних поза контекстом лише з грамою множини. Але в умовах конкретної ситуації з’являються морфологічні форми, здатні

заповнити „порожню” клітинку грамеми однини. Наприклад: *Ось тобі!* - і молода вліпила **аплодисмент** у щоку молодому (А.Крижанівський); *Народ свердловський, ждаяївський народ, дніпропетровський і дніпродзержинський... Живеш щасливо, як у банці шпрот, з листком лавровим й перчиком чужинським* (А. Таран); *І між камінних мурів за штахетом Округлих яблунь темний куц проців* Таким живим розпадистим букетом (М.Зеров).

Морфологічним словам з частиномовним значенням предметності властива ще одна морфологічна категорія - категорія роду, що є не словозмінною, а класифікаційною, у типових виявах має диференційовану сукупність афіксів для свого вираження, „поєднує семантико-граматичний зміст назв істот на ґрунті їхнього стосунку до біологічної статі або недорослості та формально-граматичний зміст назв неістот і складається з грамом чоловічого, жіночого і середнього роду” [5, с. 85]. Попри динамічність родової диференціації, помітні тенденції в родовій іменниковій категоризації, що мають місце в сучасній українській мові (йдеться насамперед про збільшення кількості іменників жіночого роду, дериваційною базою для яких послужили номінації з грамемами чоловічого роду, поглиблення диференціації цих морфологічних слів за ознакою статі), парадигми морфологічної категорії роду позбавлені випадкових граматичних модифікацій, хоча не позбавлені оказіональності взагалі. Неузуральні, нетипові морфологічні форми, що репрезентують грамеми відповідного роду як бінарні опозиції до інших (скажімо, морфологічна форма з граменою чоловічого роду з’являється як корелятивна пара морфологічної форми з граменою жіночого роду і навпаки), засвідчують категорію оказіональності не на морфологічному, а на лексичному рівні, ілюструють появу нових лексем, які поповнюють ряд субстантивних морфологічних слів. Наприклад: *У вас усе чоловіче, жіноче й середнє. А як назвати чоловіка в кобри? А жінку в удава? А чоловіка повії? Повій?* (П.Загребельний); *А ти піди. Піди і доведи, що я не порхавка і не метелик, а тигра... пантера. В такі хвилини мама справді чимось нагадувала мені тигру* (О.Чорногуз); - *То куди ж ви, е-е... Донкратовичу, побігли? Жартів не розумієте? Поговорили б ще, чайкут попили б. Може, до чогось і добалакались би. Ви ж, виявляється, цей, як його... інтелект. І я інтелекти* (М.Пальчик); *Вона побігла слідом за своїм антилопом, але від левів однаково ж не втече* (П.Загребельний); *Якщо немає крил, То й ангел навіть — лиш мураш, не птиця. Живі світи не на один копил - Вони є там, де вам і не присниться* (М.Руденко).

Лексичні оказіоналізми набувають закономірних формально-граматичних характеристик, зокрема грамом чоловічого (**повій, антилоп, мураш**) чи жіночого (**тигра, інтелекти**) роду, але демонструють не словозмінні, а словотворчі процеси, формальними показниками яких є словотворчі афікси, флексії і суфікси, матеріально виражені і нульові (**повій** <— *повія: тигра* <— *тигр'*, **інтелекти** *інтелект'*, **антилоп** <— *антилопа: мураш* <— *мурашка*).

У поданих випадках у структурі номінацій-неістот має місце порушення морфологічних норм родової парадигми: морфологічні форми з узуально закріпленою графемою того чи іншого роду модифікуються, отримують нові формальні показники й інший статус - ненормативні, нетипові, випадкові. Наприклад: *Мене заспокоїв трепет у вікні мотора Блимай а фільми в електричній стіні* (М.Семенко); *Яка уважна камера, яка чутлива фільми - просвічують бретельки і вени на руках* (Ю.Андрухович); *Немов той самий дім із-за мереж фіранок: гачерея картин (малює син-поет) і фортеп 'ян доньки - затишишя тет-а-тет, коли дискусія вірвачася нежданно* (О.Тарнавський); *Життя солодке й з гіркотою, Все меншая моя майбуть. Роки, немов човни рікою, В затоку вічності пливають* (М.Кондратенко); *Вже ночі під листопадом ночують, Примерзла опустилася **лишишь**, І шуки воду слухають - не чують, І снігурі поміж сніжинами летять* (М.Вінграновський). Подібні оказіональні граматичні модифікації завжди переводяться в нову стильову площину}” й забезпечують конкретним мовленнєвим ситуаціям особливу виразність.

Отже, оказіональні граматичні модифікації морфологічних слів з частиномовним значенням предметності з’являються внаслідок зміни відповідними морфологічними формами узуально закріплених граматичних характеристик, що спричиняє певні зрушення в парадигмах їх морфологічних категорій (відмінка, числа, роду) і в частиномовній парадигмі загалом. Вони засвідчують словозмінні процеси нетипових морфологічних форм, побудованих із порушенням морфологічних норм, і сприймаються як оказіональні морфологічні явища, які слід відрізнити від лексичних, що є зразками нових слів (а не морфологічних форм) й ілюструють особливості словотворення.

Список використаної літератури

1. Авдеева С. Морфологічна парадигматика української мови // Українська мова. - 2003. - № 3-4. - С. 65-76.
2. Безпояско О.К., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Граматика української мови: Морфологія. - К., 1993. - 336 с.
3. Беляева Л.В. Образование лексических окказионализмов в текстах художественных произведений Ф.М. Достоевского // Активные процессы в русском словообразовании. - Алма-Ата, 1987. - С. 61-66.
4. Виноградов В.В. Русский язык: Грамматическое учение о слове. - М., 1986. - 640 с.
5. Вихованець Л., Городенська К. Теоретична морфологія української мови. - К., 2004. - 400 с.
Вихованець І. Динамічні процеси в українському іменниковому відмінюванні // Українська мова. - 2003. - № 3-4. - С. 33-37.
- ~ Вихованець І. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. - К., 1988. - 256 с.
- 8 Герман В.В. Індивідуально-авторські неологізми (оказіоналізми) в сучасній поезії (60- 90-і роки): Автореф. ... канд. філол. наук. -К., 1999. -22 с.
- 9 Ермоленко С.С. Образные средства морфологии. - К., 1987. - 123 с.
- 10 Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Морфологія. - Донецьк, 1996. - 435 с.
- И.Кубрякова Е.С., Панкрац Ю.Г. О типологии процессов деривации // Теоретические аспекты деривации: Межвуз. сб. научи, тр. - Пермь. 1982. - С. 7-20.
12. Леонова М.В. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. - К., 1983. - 264 с.
13. Лыков А.Г. Современная русская лексикология (русское окказиональное слово). - М., 1976.-119 с.

14. Лопатин В.В. Рождение слова: Неологизмы и окказиональные образования. М., 1973. 151с.
15. Лосев А.Ф. О коммуникативном значении грамматических категорий // Ученые записки Московск. педин-та.- М.Д965- № 243. - С. 196-231.
16. Пришва П.Г. Засоби гумору в творах Остапа Вишні. К., 1977. 177 с.
17. Сильницкий Г.Г. Теория деривации и ее место в системе лингвистических дисциплин // Теоретические аспекты деривации: Межвуз. сб. науч. тр. - Пермь, 1982. - С. 3-7.
18. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За заг. ред. І.К.Білодіда. - К., 1969. - 583 с.
19. Турчак О.М. Оказіоналізми в мові української преси 90-х років ХХ століття: Дис. ... канд. філол. наук. - Дніпропетровськ, 2005. - 256 с.
20. Ханпира Эр. Об окказиональном слове и окказиональном словообразовании // Развитие словообразования современного русского языка. - М., 1966. - С. 153-167.
21. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови: Навчальний посібник.-Запоріжжя, 1993.-216с.
22. Щерба Л.В. О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании // Языковая система и речевая деятельность. - Л., 1974. - С. 24-39.
23. Юрченко Т.Г. Оказіоналізми у творчості Павла Загребельного: структурно- семантичний і стилістичний аспекта: Автореф. ... канд. філол. наук. - К., 2003. - 18 с.

Summary

The article deals with the category> of occasional i ty> on the morphological level Functional and formal-grammatical peculiarities of the occasional grammatical modification are traced on the material of morphological constructions with the meaning of suhstantivity. The differential traits of these units are analyzed.

Шарманова Н.М.

канд.філол.наук. ст.викладач

УКРАЇНСЬКИЙ ПАРЕМІОЛОГІЧНИЙ СЕМІОЗИС: УЗАГАЛЬНЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СМИСЛІВ І КОДІВ

У статті розглядається лінгвокультурний аспект української пареміології; висвітлюється комплекс мовних засобів на позначення кат егор її у загал ьнення.

Українська пареміологія розкриває лінгвокультурну специфіку мови, мовної свідомості й національну ментальність. Своїм мовним багатством і змістовим розмаїттям паремії охоплюють усі сторони людського життя, суспільні явища, громадські й родинні взаємини, світовідчуття й світорозуміння. Вони подають широкий спектр узагальнення багатовікового >сподарського досвіду, звичаєво-правові й виховні настанови, повчання, наприклад:*рима без снігу - літо без хліба* Д1,с. 83); *Як хочеш багацько «•аттгтлбгире ба мало спати* (1,с. 104).¹Українські паремії, віддзеркалюючи тгальнолюдські пріоритети, водночас фіксують національно зумовлені лннісні уявлення народу про світ і своє буття в ньоц². Саме тому іареміологічні одиниці є аксіологічно значущими мовними величинами, ^слідження яких дозволяє виявити ціннісні орієнтири українського етносу.

Метою нашої статті є дослідження лінгвокультурологічного аспекту української пареміосистеми. Відповідно до мети виділяємо такі завдання: 1) розкрити основні теоретичні підходи до вивчення вітчизняної преміології; 2) виявити комплекс мовних засобів номінування в пареміях категорії узагальнення.

У лексикографічних джерелах подано різні тлумачення терміна паремія, натомість у вітчизняному мовознавстві він почав уживатися на позначення стійких відтворюваних одиниць реченнєвої структури, зокрема прислів'їв [9, с. 242]. Відповідно до наявної мовознавчої термінології єфініцію „преміологія” визначаємо як філологічну дисципліну про паремії - народні вислови, виражені реченнями або короткими ланцюжками речень, що гановлять собою кліше, використовуються в ролі мовних знаків і мають три іруктурні плани - лінгвальної й логіко-семіотичної структур, план реалій [10, с. 424-425]. Преміологія перебуває на стику лінгвістики, іольклористики, етнопсихології, культурології, когнітології. У своїй статті розглядаємо лише мовознавчий аспект преміології.

Теоретичні основи вітчизняної преміології закладені О.О.Потебнею [8] і розвинуті М.М.Пазяком [6]. Преміологічна царина протягом останнього десятиліття активно розбудовується в працях І.О.Голубовської, О.В.Дуденко, і.В.Лабашук, О.А.Остроушко, Н.М.Пасік, В.Л.Пирогова та інших лінгвістів. Дослідження номінативної й комунікативної природи українських премій ^презентує ці мовні одиниці як знаки-символи типових ситуацій і іятосеманти народно-розмовного дискурсу [3]. Власне премії (прислів'я, приказки) виступають у ролі результатів морально-ціннісної концептуалізації ійсьность/ Дослідники розглядають приналежність премійних аналогів до різних етнічних концептосфер (української, російської, англійської, китайської, японської тощо) і семантичних опозицій, подають їх міжмовну іасифікацію в лінгвокультурологічному й зіставно-типологічному аспектах [1.7]. Преміологічні розвідки присвячені також аналізу структури й поетики українських примовок і замовлянь, які наближаються до власне премій за ісобливостями структурної організації, але відрізняються комунікативною ірямованістю [4; 5].

Семіотичну сутність преміології визначив М. А. Черкаський, ітверджуючи, що вона „повністю належить надмовному ярусу, хоч матеріально будь-яке прислів'я є реченням, тобто маніфестується в певній лінгвістичній сутності” [11, с. 37]. Одиниці преміології об'єднані родовим терміном „премія”, під жим дослідник розуміє мінімальну одиницю „надмовного семіотичного ярусу, що має властивості клішованості, афористичності й сентенційності” [11, с. 36]. Під клішованістю М.А.Черкаський розуміє властивість тексту сприйматися глобально, як існуюче конструктивне й семантичне ціле, що відтворюється без істотних змін у відповідних комунікативних ситуаціях. Афористичність виступає як здатність висловлювання імпліцитно містити значно ширшу інформацію (фокус), ніж вона експліцитно закладена у ньому (фон). Ступінь афористичності - величина компресії - визначається відношенням інформаційного фонового обсягу щодо інформаційного фокусного. Поняття „афористичність” і „узагальненість” у М.А.Черкаського є рівнозначними.

Терміном же сентенційність (або моралістичність) дослідник позначає властивість паремії містити, крім „фактичної”, обов’язково оцінно-етичну інформацію. При цьому «найбільш суттєвою з позиції рівня світосприйняття, відображеного у пареміології, є ... ознака „добро - зло”» [11, с. 38].

Слід зазначити, що вказані найістотніші властивості паремій притаманні й іншим дискурсивним одиницям або ситуаціям. Проте лише паремії „спеціалізовані ж носії цих властивостей, а головне - у тих особливостях семіотичної природи паремій, які впливають із цих властивостей” [11, с.

39]. Зокрема, клішованість, афористичність і сентенційність у комплексі впливають на характер семіотичної й змістової структури мовної одиниці, власне її референційної складової і семантичної мотивації. Для паремій властиві онтологічні риси мовного знака [3, с. 100].

Аналіз цієї вітчизняної площини дозволяє творити про особливості семантичної будови і прагматики одиниць пареміології, їх структурну неоднорідність. В основі цілісного смислового змісту паремії лежить не власне дефініція, а міркування. Констатуємо, або прескриптивним, гіареміям властива ціннісна шкала модусів соціальної поведінки членів певного етносу) *У доброї господині і півень несеться* (1, с. 130); *Із благовісного теляти добра не ждати* (1, с. 158); *Робота сама за себе скаже* (1, с. 286), Паремії містять і виразно рцінні судження, які стосуються характеристики соціально значущих ситуацій: *Краще нині горобець, ніж узавтра голубець* (1, с. 217); *Такий, як живе срібло* (2, с. 114); *Добрався, як ведмідь до меду* (2, с. 165), Інший семантичний різновид мовних одиниць має сентенційний характер (пораду, настанову тощо) з формальним вираженням спонукальним реченням: *На чийм возі їдеш, тому й ласку твори* (1, с. 239); *За хлібом хліба доставай* (1, с. 31) *Надійся, як на кам я ну стіну* (2, с. 216).

Паремії співвідносяться з прецедентними феноменами [2, с. 251], що *Г* спираються на фонові знання комунікантів, визначають світ норми, закономірностей, узагальнень і стратегію моральної поведінки кожної людини й соціуму в цілому. Прислів’я характеризується певним типом образної побудови, при якій відтворюється економно обрана конкретна ситуація з виділенням таких її сторін, що можуть стати узагальненою формою передачі думок. Використовуючись у переносному значенні щодо свого буквального змісту, прислів’я є афористичним віддзеркаленням велегранності народного досвіду: *Праця людину годує, а лінощі марнують* 1, с. 284); *Хто матір забуває, того Бог карає* (1, с. 302); *Хліб-сіль їж, а правду ріж* (1, с. 309). Предмет вислову тут розглядається в аспекті загальноновизнаної істини, особливої побудови судження, специфіку якої визначають різні мовні засоби.

Оскільки паремії є загальнореферентними мовними одиницями, то їхнім позначуваням виступає не якась одинична подія, а узагальнена типова мікроситуація. Кожне наступне використання паремії відсилає адресата до певної, конкретної ситуації, знаком-номінацією якої вона є. Художня виразність прислів’їв досягається за допомогою спектра мовних засобів на позначення категорії узагальнення, зокрема лексичних:

-синонімії: *Диво, як сито, а чудо, як решето* (1, с. 109); *Де можна лантух, там торби не треба* (1, с. 145);

- антонімії: *Огонь і вода - то добро і біда* (1, с. 57); *Сій густо, то не буде пусто* (1, с. 96); *Щастя і нещастя як день та ніч* (2, с. 216);

-омонімії: *Добрий був би тік, якби не тік* (1, с. 108); *Була м'ята, стала м'ята* (1, с. 117).

Високою частотністю використання в семантичній будові українських паремій позначені такі морфологічні засоби узагальнення, як:

- використання займенників, різних за лексико-граматичним значенням: *Хто в ліс, а хто по дрова* (1, с. 120); *Чий ліс, того її пень* (1, с. 120); *Як хліб буде, то й все буде* (1, с. 316); *Назад наші з пирогами* (1, с. 319); *Не пхай свого писка до чужої миски* (1, с. 349); *Ми з тобою, як риба з водою* (2, с. 48); *Так його любить, як сіль в оці, а тернину в боці* (2, с. 49);

-актуалізація числівників для номінації кількісних відношень: *Одна правда на світі буває: хто не посіє, той не збирає* (1, с. 96); *Єдно дерево то/ще не ліс* (1, с. 120); *З одного дерева ікона і лопата* (1, с. 120); *Як молода була, по сорок вареників їла, а тепер і сімдесят мало* (1, с. 318).

Слід зазначити, що категорія узагальнення за допомогою субстантивованих лексем **один - інший (другий)** засвідчують не лише розгортання в межах паремії опозиції „одиничне - загальне”, а й постає одним із експресивних засобів представлення в них категорії узагальненого суб'єкта: *Єден сіє, другий жне* (1, с. 96); *Єдному сито, а другому решето* (1, с. 109); *Друга хатка - інша гадка* (1, с. 134); *Семеро до рота, один до роботи* (1, с. 287).“Актуалізація в наведених мовних фактах слів із числовим шаченням підкреслює однотипність суб'єктів, відокремлення їх від інших осіб. Граматичне оформлення узагальненого суб'єкта вказує на максимальне, повне охоплення предметів, осіб з відтінком сукупності - пряме узагальнення; протиставлення одиничного загальному (для означальних займенників) або неможливість точного окреслення суб'єктивних асоціацій і для лексем *один - інший/ другий*), що ймовірно застосований до будь-якого кожного суб'єкта - узагальнення від зворотного.

До найбільш виразних стилістичних засобів номінації категорії узагальнення відносимо такі:

- лексичний повтор: *Погане дерево - погана з нього й тріска* (1, с. 121); *Вовк ловить, ловить, а потім і вовка вловлять* (1, с. 199); *Хто дурнем уродився, тому і дурнем вмерти* (2, с. 288);

-синтаксичний паралелізм: *Де хатка, там і паніматка* (1, с. 134); *І вовк ситий, й вівці цілі* (1, с. 199); *Нова хата - велика втрата* (1, с. 134);

- паронوماзію: *Од ціпа в спині сіпа* (1, с. 108); *Пирогі - не ворогі* (1, с. 319); *Був з маком, та став з таким* (1, с. 111);

- мовну гру, парадокс, каламбур: *Гарний, як пес базарний* (2, с. 31); *Там така хата: вітром обгороджена, небом укрита* (1, с. 134); *А по мені хоч вовк траву їж* (1, с. 199); *Рятуйте хоч вареником!* (1, с. 318).

Крім того, внутрішня будова паремій мотивується комплексом зазначених

вище мовних засобів, як-от: *Хто на поріг, тому пиріг, а хто від порога, тому щаслива дорога* (1, с. 319); *Вогонь біда і вода - біда, а без вогню і без води ще більше біди* (1, с. 57); *Як із'їж два або три, то й гу'би втри* (1, с. 318); *Кому болото, а кому злото* (1, с. 56); *Як молодим був, то тридцять вареників гнув, а тепер хамелю-хамелю — ледве шістдесят умелю* (1, с. 318); *Роздайсь, море, тріска пливе* (1, с. 57).

Мовний матеріал засвідчує, що реалізація категорії узагальнення в семантичній будові паремії являє собою логіко-поняттеву й емотивну інтеріоризацію дійсності, розкриває етнічну мовну картин⁷ світу-, яка є віддзеркаленням національно-культурних кодів: антропоморфного, соматичного, архетипного, речовинного, космогонічного тощо.

Таким чином, одиниці пареміології як інтегральні складові української культури розкривають особливості національного менталітету, їм відводиться роль соціальних коректорів на основі етичних норм. Вони утверджують споконвічні моральні цінності, абсолютні ідеали, що мають залишатися пріоритетними й на сьогодні - у час постмодерністської орієнтації на інформованість і споживацьку естетику. Пареміям властивий специфічний характер узагальнення, вираження і спосіб сприйняття закодованої інформації, мотивація семантичної структури за допомогою лексичних, морфологічних і стилістичних засобів.

Список використаної літератури

1. Голубовська І.О. Паремії як відбиття ціннісних пріоритетів етнічної спільності (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов) Мовознавство. - 2004. - №2-3. -С. 66-74.
2. Гудков Д.Б. К вопросу о словаре прецедентных феноменов/- Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках / Отв. ред. В.Н.Телия. М.: Языки славянской к-ры, 2004. -С. 251-259.
3. Дуденко О.В. Номінативна та комунікативна природа українських паремій: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. -Умань, 2002. - 220с.
4. Лабащук О.В. Українська примовка: Особливості побутування та функціонування: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.07 Львівський нац. ун-т. - Л., 2001.-16 с.
5. Остроушко О.А. Семантико-синтаксична структура текстів українських замовлянь: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський над. ун-т. - Дніпропетровськ, 2002. - 22 с.
6. Иазяк М.М. Українські прислів'я та приказки: Проблеми пареміології та пареміографії. - К.: Наукова думка, 1984. - 199 с.
7. Пирогов В.Л. Структура і семантика паремійних одиниць японської, англійської, української та російської мов: Типологічний та лінгвокультурологічний аспекти: Автореф. канд. філол. наук: 10.02.17 / Київський над. лінгв. ун-т. - К., 2003. - 19 с.
8. Потебня А.А. Из лекций по истории словесности: Басня. Пословица. Поговорка. Х., 1930. 110 с.
9. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психологічний та етнокультурний аспекти): Монографія. - К.-Черкаси: Брама, 2004. -276 с.
10. Українська мова. Енциклопедія. - К.: Укр. енциклопедія, 2000. - 752 с.
11. Черкасский М.А. Опыт построения функциональной модели одной частной семиотической системы (пословицы и афоризмы)// Пареміологічний збірник: Пословица. Загадка. (Структура, смысл, текст). - М., 1978. - С. 35-52.

Джерела

1. *Пазяк М.М.* Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини. К.: Наукова думка, 1989. - 480 с.

2. *Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток* / Упор. М.М.Пазяк. - К.: Наукова думка, 2001. - 392 с.

Summary

The article covers of the ethnolinguistics, ethnocultural aspect of the l krai n i an paremiology; is focused of the language means for the category of generalization.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ ЗМАЛЮВАННЯ НАРОДУ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА ВИБОРЦІВ У ПОЛІТИЧНІЙ РЕКЛАМІ

У статті визначено деякі мовні засоби, передусім, лексичні та граматичні, властиві політичному рекламному дискурсу, які використовуються для змалювання народу і через які реалізуються поставлені політичні завдання; зроблено спробу з'ясування можливостей впливу цих мовних засобів на виборців.

В останню чверть ХХ - на початку ХХІ століття спостерігається посилений стабільний інтерес учених до проблем взаємозв'язку мови і політики. Сьогодні науковці висловлюють думки про формування нової дисципліни - «політичної лінгвістики» [5]. У межах цієї дисципліни вивчається мова політичного дискурсу, до якого належить і мова політичної реклами. Мають місце і роздуми про доцільність виокремлення «політологічної лінгвістики», що завойовує своє право на існування, і так званого «політологічного літературознавства», оскільки адекватне осмислення політичного дискурсу лише через мовні моменти є недостатнім. Розуміння політичного дискурсу передбачає знання фону, сподівань автора й аудиторії, прихованих мотивів, сюжетних схем тощо [3, с. 38].

Політичний дискурс активно працює на створення політичного іміджу. Через мову, в першу чергу, реалізуються й доносяться ідеї партій і блоків, політичні засади, що мають найбільш потужно впливати на свідомість народу, так званого електорату. Тому вивчення механізмів вербального впливу рекламних текстів є на сьогодні досить актуальним напрямком. Дослідження проводяться на матеріалі різних мов. У поле зору науковців потрапляють стилістичні, лексико-синтаксичні, структурно-семантичні та прагматичні особливості вербальних компонентів рекламного дискурсу [1; 2], хоча мова політичної реклами залишається майже не дослідженою. За мету ми обрали визначення основних мовних засобів, що використовуються для змалювання народу, та з'ясування можливостей їх впливу на виборців.

Фахівці в галузі реклами стверджують, що для досягнення найбільшого ефекту тексти політичної реклами створюються з обов'язковим урахуванням особливостей народного менталітету. Спираючись на знання типових рис людей, на яких розрахована дія реклами, творці рекламного дискурсу мають можливість по-різному їх обігрувати, створювати певні ілюзії, маніпулювати свідомістю. Автори реклами обігрують, наприклад, властивий українцям індивідуалізм, «притаманну нам (як національну рису) байдужість» [7, с. 370] та

ін.

Велика увага у змалюванні народу приділяється ідеї народного єднання, сформованій у свідомості народу. Властиве українцям небажання підпорядковувати індивідуальне "я" колективному "ми" приховують за фразами, що наче висловлюються від імені народу: *ми - українці, ми - одна країна* [6, Душин]; *ми єдині в своїх бажаннях, у нас спільні радості і тривоги* [6, Симоненко]; *разом нас багато, разом можемо все* [6, Ющенко]. Сема дності актуалізується лексемами *ми, одна, єдині, спільні, разом*. До потреб політичної реклами пристосовують і готові, так звані "чу жі" тексти - тексти авторитетів нації, змінюючи в них акценти відповідно до поставленого завдання. Як заклик до народу звучить змінений рядок з Шевченкової поеми *Кавказ» Борімося — поборемо!* [6, Грабар]. Зміна викликана потребою співвіднести цю означено-особову синтаксичну структуру із займенником *ми* t в оригіналі співвідноситься з *ви*). Таким чином використовується й нав'язується ілюзія народної єдності та єдності між електоратом і кандидатами.

У змалюванні характеру народу відчувається певне загравання з ним. Це виявляється у використанні таких лексем, як *працелюбний, талановитий, волелюбний, сильний духом* тощо. Вдаючись до позитивно-оцінних висловлювань - народ має *"вікові традиції високої духовності і моралі"*, йому властиві такі риси, як *добродушність, широчінь і чуйність душі, любов до ближнього, патріотизм, гостинність, самовідданість, навіть героїзм*, - автори дискурсу політичної реклами ставлять за мету сформувати у виборців симпатії до кандидатів, позитивне ставлення до партій і виборчих блоків, готовність підтримати на виборах. Хоча після виборів можна почути й більш відверті твердження про так зване "єдине джерело влади в Україні": *"А хто такий Луценко? Звичайний громадянин. Він - ніхто, і прізвище його ніяк"* [Україна молода]. Отже, у післявиборчому політичному дискурсі звичайні громадяни - це ніхто.

Невід'ємним структурно-семантичним компонентом рекламного дискурсу, через який опосередковано змальовується народ, є вокативи. Це важливий засіб налагодження контакту з адресатом, що полегшує вирішення поставлених комунікативних завдань. Через звертання передаються дві установки адресанта - повага і особистий інтерес до адресата. Лексеми *шановний, дорогий* виступають у якості національного еталону взаємної ввічливості. Типовим для текстів політичної реклами є звертання *Шановні громадяни України!* [6, Збітнєв], *Шановні Друзі!* [6, Грабар], *Шановні співвітчизники!* [6, Комісаренко]. Іноді звертання не містять конвенціональної ввічливості, і вказується тільки адресат. Звертання, у яких є вказівка лише на адресата, не повною мірою враховують національні традиції спілкування. Такі форми, як правило, використовуються тільки в ситуаціях, яким властивий піднесений, патетичний стиль: *Люди! Настав час брати владу в свої руки!* [6, Бродський]. Досить часто в політичному рекламному

дискурсі вдаються до імпліцитних звертань, що реалізуються через означено-особові синтаксичні конструкції: *Прийди на вибори! Зміни історію України! Не зрадь Майдані Голосуйте за...!* Отже, за допомогою мовних засобів, що створюють фразу активізуючого характеру, творці політичного рекламного дискурсу намагаються спонукати електорат до дії.

Для змалювання народу в мові політичної реклами широко використовуються протиставлення, що базуються на оцінному компоненті слова. Іде бінарні опозиції, в основі яких лежать як лексичні, так і контекстуальні антоніми за ознакою оцінності: "народ - влада" (*В Україні народ і влада - це два різні світи* [4, Ющенко]); "раби - українці" (*Ми - не раби, ми - Українці* [6, Нечипорук]); "населення - народ" (*... коли населення перетвориться в народ* [6, Збітнєв]); "народ - нація" (*... це наш народ, який стане нацією на цій землі* [6, Чорновіл]). Часто вдаються до протиставлень *ми - вони* (народ і влада): *Ми не боїмося влади. Це вона нас боїться! Вона боїться власного народу, боїться правди і свободи, які є в серці кожного з нас* [4, Ющенко]. Таким чином, протиставляючи народ і владу¹ на підставі відповідно позитивної і негативної оцінки, у виборців намагаються сформувані неприйняття влади і потребу її зміни.

Через мовні засоби імпліцитно актуалізується уявлення, що народ - це звичайні, "пересічні" громадяни. Для цього на означення народу вживається прикметник з якісно-оцінним значенням *простий*: *"забезпечимо високі стандарти життя для простих людей"*; *"державна, яка захищає інтереси простих громадян"* [6, Ющенко]. Політичні сили актуалізують долю звичайного громадянина, тому¹ рекламні тексти рясніють бажанням "народних рятівників" *"жертвно працювати на благо свого народу"* [6, Козак], *"взяти на себе відповідальність за долю Народу"* [6, Рогожинський]. З попереднього прикладу видно, що в рекламних текстах із прагматичною метою використовують і суто графічні мовні засоби, які не просто акцентують на особливому ставленні до згадуваного об'єкта, а надають слову категоріального значення.

Отже, політичному рекламному дискурсу властиві певні набори мовних засобів, передусім, лексичних, граматичних, графічних, через які реалізуються поставлені політичні завдання. Політичні сили використовують ці засоби для змалювання народу, щоб сформувані у виборців певне уявлення про своє ставлення до електорату і таким чином вплинути на їх вибір імпліцитно.

Література

- 1 Вожогон Н.Л. Испаномовний рекламний дискурс і його відтворення українською мовою: Дис... канд. філол. наук: 10.02.16 / Київський ун-т ім. Т.Г. Шевченка. - К., 2002. - 193 с.
Гулак Т.В. Ціннісні структури сучасного рекламного дискурсу (на матеріалі російської комерційної та політичної реклами): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.02 / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. - Х., 2005. - 20 с.

- Демьянков В.З. Политический дискурс как предмет политологической филологии // Политическая наука. Политический дискурс. - № 3. - М., 2002. - 184 с.
- Листівки кандидатів на пост Президента України 2004.
- Мухарямов Н.М., Мухарямова Л.М. Политическая лингвистика как научная дисциплина // Политическая наука. Политический дискурс. № 3. - М., 2002. - 184 с. Передвиборні програми кандидатів на пост Президента України 2004.
- Т Стус Василь. Твори в чотирьох томах. - Т. 4. - Львів, 1994. - С. 370.

Summary

In the article we defined some linguistic means, first of all, lexical and grammatical, characteristic of political publicity discourse, which are used for describing of people and which realized political tasks through; done an attempt to define the influence recourses of these linguistic means on electors.

Білоконенко Л.А.

канд. філолог, наук, доцент,

Білоконенко І.

студентка

ВИЗНАЧЕННЯ ОБМАНУ В УКРАЇНСЬКІЙ, РОСІЙСЬКІЙ І АНГЛІЙСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Аналізуються особливості визначення неправди, обману' та брехні в російській, українській та англійській фразеології. Подано різновиди визначених феноменів у системі фразем мов. Зроблено спробу за характеристикою описаних груп виявити міру сприйняття обману в культурі народу.

Значна частина досліджень, які присвячені розумінню природи обману, розглядають саме детектор обману, теорії його побудови, ефективності та використання в різних сферах. Психологи, зокрема західні, вдаються до аналізу вербальних та невербальних ознак прояву поведінки людини, яка обманює. Ряд досліджень розглядають психологічні причини, мотиви обману, зокрема в дорослих і дітей [3; 4; 9; 11].

Глибокими та надзвичайно цікавими в плані визначення різновидів обману, особистісних та ситуативних чинників, які йому сприяють, є роботи американського психолога П.Екмана [9]. Разом з тим, російський психолог В.Знаков визначає, що П.Екман не розрізняє обман та брехню, нечесність та брехливість, неправду через помилкову (хибну) думку та через жарт [2, с. 244]. Фактично, психолог визначає дві форми обману: перекручування (викривлення) та умовчання правди. В.Знаков звертає увагу' на той факт, що для П.Екмана брехливість протилежна не правдивості, а чесності, і це при тому, що чесність базується на сукупності різних правил поведінки людини [2, с. 245].

П.Екман вважає, що обман не має виправдання, але може його й мата. Людина, яка обманює, може бути хорошою чи поганою, приємною для інших чи неприємною. Але особа завжди сама обирає, обманювати чи ш, чітко розуміє

різницю між правдою та брехнею.

Американський психолог визнає, що обманщик може сам вірити в те, про що він говорить, тоді „він не буде вважатися обманщиком, та його обман ... розкрити значно важче” [9; 22]. П.Екман визначає обман як дію, якою одна людина вводить в оману іншу, робить це навмисно, без попереднього повідомлення про свої цілі та без чітко вираженого з боку жертви прохання не повідомляти правду. Саме таке тлумачення визнається більшістю дослідників. У певних випадках особа обманює із самого початку спілкування, адже не можна приховувати чи замовчувати правду. В інших- вдається до певної „маски” - фальшиві емоції, які і обманюють, і маскують справжні почуття.

У психології визначено три ознаки обману: фактична правдивість/неправдивість твердження; віра особи в правдивість/неправдивість твердження; наявність / відсутність у особи наміру ввести іншу особу в оману [3 ; 14; 15].

В. Знаков запропонував свій опис характерних ознак неправди, обману та брехні (лжи) з позиції їх різновидів [2, с. 245]. Неправда, з точки зору психолога, має три різновиди. По-перше, це вербальний відповідник помилкової (хибної) думки, коли особа вірить у реальність того, про що говорить. По-друге, неправда існує у вигляді іносказання (алегорія, іронія, жарт), а слова отримують у певному контексті інше (протилежне) значення. І третій різновид - немотивований обман (рос. вранье), який не розрахований на отримання особистої вигоди, на приниження співрозмовника. Тому В.Знаков вважає, що немотивований обман, не інформаційний феномен, а комунікативний - бажання своєю вигадкою потішити співрозмовника. Ще раз зауважимо, що П.Екман не визнає другий та третій різновиди неправди. І хоча В. Знаков стверджує, що немотивований обман в більшості представлений у російській (авт. - слов'янській) самосвідомості, він часто розглядається як зовнішній вияв захисних механізмів особистості, які спрямовані на усунення почуття тривоги, дискомфорту, незадоволення. А прагнення людини захистити свій внутрішній світ навряд чи можна назвати суто слов'янським явищем.

Наступний феномен - обман, який є ширшою категорією, ніж неправда. Він створюється свідомим бажанням особи надати іншій особі інформацію, яка не відповідає дійсності. Обман має два різновиди. По-перше, існує напівправда, яка пропонується співрозмовнику, щоб він сам зробив з неї помилкові висновки. Обманута особа стає співучасником обману, жертвою своїх власних думок чи умовиводів. Другий різновид - обман за допомогою правди, яка подається таким чином, що в неї важко повірити. Узагальнимо: для В.Знакова обман - феномен, який обов'язково повинен включати правдиву інформацію.

У П.Екмана визначено також дві форми обману: умовчання інформації та її перекручування. При умовчанні особа приховує правдиву інформацію,

але й не надає неправдиву. При перекручуванні приховується правда, натомість подається неправдива інформація [3, с. 22]. Сам П.Екман зазначає, що умовчання не завжди можна назвати дійсним обманом, на відміну від перекручування, яке є відвертим викривленням дійсності. У той же час американський психолог визнає, що існує велика кількість різновидів обману, серед яких - подання інформації таким чином, щоб у неї не можна було повірити (за В.Знаковим другий різновид) та напівправа (за В.Знаковим перший різновид) [9, с. 29-32].

Якщо при визначенні обману в П.Екмана та В. Знакова існують спільні позиції, то опис брехні (лжи) подано саме російським психологом. Маємо зауважити, що російське слово „ложь” можливо перекласти українською мовою як „брехня” лише за умови порушення законів стилістики. Двомовні словники подають переклад: „ложь - неправда; разг. брехня” [6]. Словник української мови зазначає: „брехня - розм. Те, що не відповідає правді, неправда” [10, с. 233]. Отже, по-перше, лексема „брехня” відповідає розмовному, а не науковому стилю. По-друге, заміна цього слова іншим неможлива, адже, як було з'ясовано раніше, слова „неправда” та „брехня” (у рос. „неправда - ложь”) у психології позначають різні категорії. Через це, свідомо, ми використовуємо слово „брехня” ж термін на позначення навмисної передачі інформації, яка не відповідає дійсності. Сутність брехні зводиться до того, що вона завжди базується на вербальному чи невербальному свідомо брехливому твердженні.

Таким чином, у психологічній науці виділено три основні категорії: неправда, обман, брехня. Зазначені феномени мають свої особливості. Дослідження в цій галузі є нечисленними, вони в основному розглядають психологічний зміст неправди чи обману. У різних культурах ці категорії також трактуються по-різному [1; 3; 4; 5; 8; 11]. Можна зробити припущення, що різне сприйняття цих феноменів виявляється в культурі певного народу через морально-психологічні норми, які знаходять своє відображення й у мові.

Особа, при визначенні неправди, обману⁷ чи брехні меншою мірою акцентує увагу на тій шкоді, яку вони завдають іншій особі, а більшою - на об'єктивній характеристиці змісту цих феноменів та суб'єктивній оцінці якостей особи обманщика. Таким чином, ці категорії відповідають уявленням людини про соціальну та психологічну природу обману. Яскравою формою характеристики такого уявлення в мові є фразеологізм.

Теоретичні основи фразеології, питання семантики, обсяг фразем привертали неодноразово увагу⁷ мовознавців. Проте, незважаючи на помітні досягнення в науковому обґрунтуванні теоретичних положень фразеології, було б цікаво дослідити фраземи з позиції їх характеристики неправди, обману⁷ чи брехні.

Гіпотеза: фразеологічні одиниці визначають уявлення носіїв мови про соціально-психологічну природу неправди, обману чи брехні. Фраземи мови можна розподілити на групи, які за своїм змістом будуть відповідати цим

феноменам. Кількісна характеристика описаних груп виявляє міру сприйняття обману⁷ взагалі в культурі певного народу.

Джерелом дослідження є фраземи російської мови на позначення обману, які подано у Фразеологічному словнику російської мови, у кількості 55 одиниць [12]; фраземи української мови за Фразеологічним словником української мови, у кількості 69 одиниць [13]; та 35 фразем англійської мови, які визначені за Новим навчальним словником фразеології сучасної англійської мови [7].

Звернемося до фразем російської мови (для чіткості визначення фразеологічних одиниць їх тлумачення буде подано мовою оригіналу). Із 55 одиниць до групи, яка визначає неправду віднесено 15 фразем. До першого різновиду неправди, базуючись на тлумаченні словника, включено лише 4 фразеологічні одиниці: *бросать слова на ветер* (говорить впустую), *бросаться словами* (безответственно говорить), *высосать из пальца* (выдумывать, придумывать), *мазать по губам* (обещать впустую, внушать напрасную надежду⁷). Сутність цих стійких сполучень зводиться до наявності певної інформації, яка, з точки зору мовця, є реальною, але сприймається слухачами як помилкова. Ця хибність визначена в тлумаченні: *говоррїти марне, безвідповідально, придумувати, обїцяти марне*. Фраземи другого різновиду⁷ нами не визначено. Фразем третього різновиду⁷ - немотивований обман - виділено 11 одиниць. Наприклад: *турусы на колесах* (вздор, вранье), *бабы сказки* (вымысел, выдумка, небылицы), *бобы разводитъ, разводитъ антимионии* (болтать пустое, вздор), *нести ахинею, нести околесицу* (говорить глупости, вздор), *с три короба* (много обещать). Фактично, цей різновид визначає обман, який не вимагає віри. Відсутній мотив, не має бажання образити співрозмовника, а є лише намір потішити, розповісти небилицю. Використання цих фразем доречно в певній комунікативній ситуації, що визначає особливі міжособистісні стосунки, які можна „прикрасити” немотивованим обманом.

Група, яка визначає обман, налічує 23 фраземи. Ці сполучення за своїм значенням можуть характеризувати або напівправду, або перекирчену правду⁷: *вертеть хвостом* (хитрить, лукавить), *лить пули* (рассказывать неправдоподобное), *навести тень на плетень* (намеренно запутывать), *сбить с пантылыку, сбивать с пахвей, сбивать с толку* (приводить в заблуждение, запутывать) тощо. Кожна із фразем може визначати ситуацію, яка має правдиві, але приховані чи перекирчені відомості. Том⁷ пояснення базується на дієсловах: помилятися, лукавити, заплутувати, хитрувати, які дають ефект саме прихованої, невідомої чи незрозумілої правди.

Група на позначення брехні має 17 стійких сполучень. Наприклад: *вешать собак* (клеветать), *кривить душой* (намеренно лгать), *натяну>ть нос, наставитъ нос* (одурачить, провести, лгать), *в ложном свете* (искажать), *втирать очки, заговаривать зубы, оставитъ в дураках* (обманывать), *морочитъ голову* (дурачить, лгать). Фраземи визначають брехню, яка навмисно перекирчує інформацію.

Звернемося до фразем української мови. Із 69 одиниць відображають феномен неправди 22 одиниці. Більшість із них відносяться до третього різновиду: *брати за чисту монету* (наївно вважати, обманюватися), *варити кашу* (вигадувати), *вигадувати таке, що і в борщ не кришать* (плести дурниці), *виссати з-під пальця* (вигадувати), *знати химери, баглаї гнути* (говорити нісенітницю), *на вербі груші ростуть* (нісенітницю, дурниці), *зачивати гусаря* (поєднувати реальне і вигадане), *і на голову не лізе* (нісенітницю), *тести мандрони, тести сухого дуба, теревені правити, розводити андрони* (говорити дурниці, нісенітницю), *сон рябої кобили* (дурниці). Лише 5 фразем віднесено до різновиду вербального еквіваленту помилки. Другий різновид не виділяється. Також в українській мові значною є група стійких сполучень, які відображають намір потішити і використовуються через „любов до мистецького слова”.

Обман визначено в 33 фраземах: *брати на Бога, брати на пушку, брати на арапа, грати в жмурки, замазати (замилювати, замулювати) очі* (хитрувати, перехитрити), *затуманювати очі* (вводити в оману), *ловити на гачок* (перехитрити, ввести в оману), *морочити голову, наводити полуду> на очі* (обдурювати, хитрувати), *напускати дурману, наставляти тенета* (обманювати), *пересмикувати карти, підвести під дурного хату, тюкати ману' в очі* (ошукувати), *розминутися з правдою* (брехати), *туманити голову* (морочити, інтригувати). За тлумаченням словника ця група фразем легко вичленовується. Укладачі пояснюють їх за допомогою слів: ошукувати, морочити, обманювати, хитрувати, які виявляють навмисну передачу дійсних відомостей через їх перекручування.

Група фразем на позначення брехні має 10 одиниць, наприклад: *дурити голову, залишати в дурнях, пошити в дурні, водити за ніс, обвести круг пальця, забити баки* (одурити, одурачити). Значення фразем, які тлумачаться словом „одурити”, відображає уявлення людей про цей феномен: завдати жертві шкоди через викривлену інформацію.

Фразеологічні одиниці англійської мови також розподіляються на три групи. Перша - неправда - включає 7 фразем. Перша підгрупа - 3 одиниці: *dead wrong* (помилитися), *to get mixed up* (вірити чуткам), *the grapevine* (чутки, неправда) - вербальні відповідники помилкової думки особи. Друга підгрупа має 2 фраземи: *to kid* (дражнити, жартувати), *to play' pranks* (жартувати, розігрувати), які отримують саме це значення в певному контексті. Третя підгрупа - 2 одиниці: *hot air* (нісенітницю), *a cock-and-bull stori* (байка, казочка про білого бичка) - характеризують немотивований обман, бажання потішити.

Друга група - фраземи на визначення обман}' - об'єднує 21 одиницю, які називають свідоме бажання особи надати недійсну інформацію. Наприклад: *to take advantage* (обманювати), *to beat about / around the bush* (натякати, недоговорювати), *to cook the books* (шахраювати), *to chisel (aut of)* (ошукати), *to fob off* (ошукувати покупця), *to gup* (хитрувати, дурачити), *to make believe* (хитрувати, прикинутися), *to steal a morch* (обхитрити), *to play games*

(дурити), *to give smb. a snow job* (обхитрити, обвести круг пальця), які характеризують напівправду, хитрування, ошукування співрозмовника.

Характеристика брехні подається в 7 стійких сполученнях, які передають навмисне, свідоме перекручування дійсності: *to blot one's copybook* (звести наклеп), *to give smb. the business* (обдурити), *guff* (наклеп), *to put smb. to shame* (звести наклеп), *to take smb. for a ride* (обдурити, виманити гроші), *to sell a gold brick* (обдурювати, жити брехнею), *to speak with a forked tongue* (подобається дурити).

Результати проведеного дослідження показали, що у ставленні до обману в українців, росіян та англійців багато спільного. Обман виявляється через корисливість, бажання уникнути покарання, страх приниження, прагнення ствердити свій авторитет тощо.

Однак існують особливості, які акцентують увагу саме на соціально-психологічному⁷ та морально-етичному⁷ розумінні неправди, обману чи брехні. В англійців є важливе поняття непорушності приватного життя, заборона на розголошення особистих таємниць: *privacy*. Сучасна західна психологія визначає „*privacy*” як право і дорослого, і дитини уникати розмов на особисті теми. Тож людина має враховувати бажання іншої людини щодо втручання в її особисту сферу. Обман визначається саме правом людини приховувати те, що іншим не варто знати.

В українців та росіян, які більше відкриті у спілкуванні, психологічні основи інші. Вони визнають тісний контакт одне з одним, прагнуть до щирості, відвертості. Такий колективізм став частиною самосвідомості. Заборона на особисті питання практично відсутня, хоча вони, безперечно, порушують права людини.

Для українців та росіян важливим є розуміння справедливості та того, як можна вчиняти щодо іншої людини. Саме це стає основою у визначенні, чи говорити правду. Справедливість, з точки зору мовця, дає можливість приховувати певну інформацію чи змінювати її. У цьому⁷ полягає різниця між сприйняттям неправди, обману чи брехні в українців, росіян та англійців.

Отже, у фразеології російської, української та російської мов найчисленнішою є група фразем, які визначають саме феномен обману, який допомагає особі „виконувати” певну соціальну роль за допомогою або напівправди, або прихованої правди. Фразем на позначення брехні виділено менше. Іде свідчить про те, що в культурі цих народів навмисне, свідоме ошукування є фактом, що засуджується. Кількість фразем на позначення неправди найбільша в українській мові, а з них найчисленніша саме третя підгрупа, бо для українців немотивований обман заради жарту, втіхи, психологічного захисту є природним станом.

Описані групи фразем відповідають системі сприйняття неправди, обману, брехні в культурі трьох народів. Нібито напрошується узагальнене твердження: ці феномени є негативним явищем. Та як тоді сприймати рядки О.С.Пушкіна:

Тьмы низких истин мне дороже
Нас возвышающий обман?

Список використаної літератури

1. Достоевский Ф.М. Нечто о вранье // Дневник писателя. - М., 1999. - С. 84-93.
2. Знаков В.В. Западные и русские традиции в понимании лжи: размышления российского психолога над исследованиями Пола Экмана // Послесловие. Пол Экман. Психология лжи. - СПб.: Питер, 2000. - С. 243-266.
3. Знаков В.В. Психология понимания правды. - СПб.: Питер, 1999.
4. Ильин И.А. О лжи и предательстве // Аксиомы религиозного опыта. М., 1993.
5. Кант И. О мнимом праве лгать из человеколюбия // Трактаты и письма. - М., 1980. - С. 292-297.
6. Новейший русско-украинский словарь. Харьков, 1998.
7. Новый учебный словарь фразеологии современного английского языка / Под ред. М.Е.Опаленко. - М., 2004.
8. Писемский А.Ф. Русские лгуны // Соч. В 3-х т. - М., 1956. - Т.2. С. 501-566.
9. Пол Экман Психология лжи. - СПб.: Питер, 2000.
10. Словник української мови. - К. - Т. 1. - 1990; Т. V. - 1994.
- И. Соловьев В.С. Ложь // Энциклопедический словарь / Изд. Ф.А.Брокгауз, И.А.Ефрон. - Т. XVII а.-СПб., 1896.
12. Фразеологический словарь русского языка / Под ред. А.И.Молоткова. - М.: Русский язык, 1986.
13. Фразеологічний словник української мови. - К.: Наукова думка. - У 2-х т. - 1993.
14. Coleman L., Kay P. Prototype semantics: The English word lie / Language, 1981, V. 57. - P. 26-44.
15. Strichartz A.F. Burton R.V. Lies and Truth: A study of the Development of the Concept // Child Development, 1990, V. 61. - №L - P. 211-220.

Summary

In the article the peculiarities of nominating lie, cheat and fraud in Russian, I h'ainian and English phraseology are given. It also deals with the variety of the given phenomena in the phrasemic systems of the contrasted languages. The attempt is made to measure the level of understanding cheat in the cultures of different nations.

Борита В.М.

здобувач кафедри української мови

ПРО ДЕЯКІ ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТЕКСТІВ ПРОПОВІДЕЙ

У статті зроблено спробу окреслити деякі лексичні та граматичні особливості текстів проповідей Патріарха Філарета, яким властива особлива, тематично спеціальна, не властива для текстів інших стилів лексика, а також різнопланові семантико-синтаксичні конструкції.

Сучасні умови розвитку суспільства після більше ніж сімдесятилітньої прогалини дали змогу повернутися до повноцінного функціонування й розвитку конфесійного стилю, мову якого І.В.Богачевська називає

“специфічною, конфесіоналізованою внаслідок своєї кодифікації знаковою системою, що виникає, як правило, на основі якоїсь природної національної мови (або мов) і виконує в релігійному спілкуванні когнітивну і комунікативну функції” [1, с. 5].

Актуальність роботи полягає в недостатньому дослідженні текстів конфесійного стилю і, зокрема, текстів проповідей. Тому цілком закономірним є посилення наукового інтересу багатьох мовознавців до конфесійного мовлення, про що свідчать непоодинокі розвідки в періодичних наукових виданнях.

Сферою поширення мови конфесійного стилю є культові установи: церкви, монастирі, теологічні навчальні заклади, молитовні будинки та релігійні громади. Конфесійний стиль сучасної української літературної мови зберігає основні риси класичної сакральної мови: урочистість, канонічність словоформ і конструкцій, сталість жанрів тощо. Л.І.Мацько головними конструктивними ознаками конфесійного мовлення називає „урочистість і піднесеність як стилістичні доміанти, благозвуччя, символізм та стійкість стильової норми” [3, с. 289].

Характерними лексичними ознаками конфесійної мови П.С.Дудик іменує “вживання “поважних” слів і висловів, за якими здавна закріпилося церковно-релігійне значення: велику кількість своєрідних абстрактних найменувань; широке використання у православ’ї церковнослов’янських і лексем, запозичених із Біблії, зокрема в українському перекладі” [2, с. 92]. Щодо граматичних (морфологічних і синтаксичних) особливостей сакральних текстів, дослідник звертає увагу на „урочисте мовлення конфесійного стилю, наявність інверсії, велику сконцентрованість маркованих одиниць, високу і водночас своєрідну ритмомелодіку, елементи прощальності тощо” [2, с. 93].

Найповніше конфесійний стиль виявляється в богослужінні. Завдяки цьому його первісна писемна форма стала усною. По-особливому і дещо меншою мірою цей стиль реалізується в проповідях.

Проповідництво серед українського православного духовенства завжди було яскравим і тому являло світові визначні постаті, серед яких, без перебільшення, можна назвати Предстоятеля Української Православної Церкви, Святішого Патріарха Київського і всієї Русі-України Філарета. Його проникливе слово, пов’язане із сьогоденням, звернене до всіх віруючих. Більшість проповідей Патріарха Філарета - це не просто переказ євангельських подій, розповідь про християнські чесноти, а глибокий аналіз і суголосність із сьогоденням Біблії та повчань святих.

До основних особливостей проповідей належить маркована лексика, яку в українській літературній мові називають конфесійною, а також своєрідні семантико-синтаксичні конструкції.

Лексика проповідей тематично спеціальна, стандартна, дещо незвична, особлива. Це передусім такі стилістико-найменування: центральні, основоположні {*Бог, Ісус Христос, Дух Святий, Богородиця, ангел, апостол*};

назви служителів релігії (*патріарх, митрополит, єпископ, священнослужитель, пастор*); назви таїнств, елементів християнської обрядовості (*хрещення, вінчання, Благовіщення, покаєння (сповідь), миропомазання*); назви постів (*Різдвяний піст, Петрівка, Спасівка, Великодній піст*); назви різних конфесійних реалій, понять (*літургія, віктар, триєдиний, катехізис, іконостас*); деякі поняття-назви неправославних релігій (*індульгенція, кірха, костьол (костел), нунцій, целібат*); назви богослужбових відправ (*утреня, обідня, літургія, молебень, панахида*); найменування одягу духовних осіб, частин їх убрання (*риза, ряса, омофор, епитрахиль, митра*); назви предметів християнського обряду (*ікона, молитовник, крижмо, аналой*) і т. ін.

Названі семантичні мікрогрупи демонструють, що для лексики конфесійного стилю характерним є вживання „поважних” слів і висловів, за якими здавна закріпилося церковно-релігійне значення, велика кількість своєрідних абстрактних назв, широке використання старослов’янізмів і лексем, запозичених із Біблії.

Спостереження за граматичними, зокрема, синтаксичними особливостями текстів проповідей свідчить про наявність великої кількості конструкцій, об’єднаних однією семантикою і подібним емоційно-оцінним забарвленням. Зокрема, у досліджуваних проповідях поширеними є конструкції з риторичними запитаннями: *Якщо зовнішній вигляд гнівливої людини такий неприємний, то що відбувається в її бідній душі?* (4, с. 70); *Чи потрібно говорити про тих жінок, які присвятили своє життя і труди поширенню християнської віри і тим самим облагодіяли свої народи?* (4, с. 60). Типовими для текстів проповідей є синтаксичні конструкції, об’єднані повторюваною однаковою відповіддю: *Чому ж яниці пиячать, наркомани вживають наркотики, а блудники перелюбствують? Тому, що Бога немає перед ними. Чому злочини грабує і злочинець вбиває? Тому, що Бога немає перед ними. Чому зростає злочинність в Україні й в усьому світі? Тому, що Бога немає перед злочинцями* (4, с. 74). Для текстів проповідей характерними є також конструкції з повторюваними початковими синтаксичними структурами, часто з тим самим службовим словом: *Ось лік святих патріархів і праотців, які вірили Божественним обітцями про пришествя Спасителя. Ось лік святих пророків, що провіщали пришествя Христове. Ось лік святих апостолів, які, залишивши все пішли за Христом. Ось лік святих мучеників, які за сповідання віри Христової були піддані жорстоким стражданям і в невимовних муках віддали своє життя за Христа. Ось лік святих пастирів і святителів, які словом і ділом, вченням і життям своїм навчали і навчають живої віри у Христа. Ось лік преподобних мужів і жон, які своїми дивовижними подвигами і добродійством засвідчили, до якого рівно ангельського життя і духовної досконалості може підняти людину> віра у Господа Ісуса Христа і благодать Святого Духа. Ось лік святих праведників, які жили у цьому гріховному світі, але були не від світу цього і жили не духом цього світу* (4, с. 92-93).

Конструкціям з повторюваними початковими структурами властиві

компоненти, які акцентують увагу на певних особах чи явищах, мають уточнююче значення, виконують функцію актуалізації змісту виділених структур. Для виділення із контексту при цьому служать субстантиви, пов'язані з ознаками та властивостями, які також потребують конкретизації: **Всі три Особи Пресвятої Тройці за природою Своєю єдині і нероздільні, хоча іпостасно, тобто у Особах, розділені. Всі три Особи Пресвятої Тройці за своїм буттям вічні. Всі три Особи Пресвятої Тройці рівні за силою і владою. Всі трьом Особам Святої Тройці належить однакова слава, честь і поклоніння** (4, с. 85-86).

Типовими для текстів проповідей з повторюваними початковими синтаксичними структурами є також складні конструкції, зокрема, складнопідрядні умовні речення, які виражають пряму зумовленість. У підрядній частині таких коннекцій називається ситуація, яка викликає певний наслідок у головній частині. При цьому „для підкреслення підстави, потрібної для вираження висновку в головній частині, диференційні сполучники можуть супроводжуватися лексемами значить, отже, виходить. Створюються поєднання типу якщо - значить, якщо - отже, якщо - то значить тощо” [5, с. 547]. Наприклад, **Якщо Христос воскрес, - значить і ми, хоч і помremo, але безумовно воскресемо. Якщо Христос воскрес, - значить, ми спасенні і маємо можливість благодаттю Святого Духа очищатися від гріха. Якщо Христос воскрес, - значить, правда перемогла неправду, любов ненависть, добро - зло. Якщо Христос воскрес - це значить, що все, що Він відкрив людям про Бога, про людину і світ, є істина. Якщо Христос воскрес це значить, що ми маємо надію на життя вічне. Якщо Христос, розіп'ятий на хресті, помер і воскрес - значить, Він є істинний Син Божий, наш спаситель і Визволитель** (4, с. 43-44).

Характерними для текстів проповідей є конструкції, які виражають порівняльні відношення. Основним засобом для оформлення порівняння в таких структурах виступає сполучник як у поєднанні з корелятом так: **Як лазерний промінь, проходячи крізь тіло, життя не бачить, так і розум, скільки б не розмірковував, сили віри не досягне** (4, с. 41); **Як через гріхопадіння перших людей у нашу природу ввійшов закон смерті, так через Воскресіння Христове в цю ж природу ввійшов закон Воскресіння** (4, с. 44); **Як пожежа, коли її не гасять, знищує багато будинків; так і гнів якщо швидко не припинити його, то він багато принесе зла...** (4, с. 70).

Порівнюючи сьогодення українського суспільства з часом життя Ісуса Христа, проповідник переносить тогочасні події на нинішній час, проводячи при цьому своєрідну часову паралель. При побудові таких конструкцій використовуються синтаксичні паралелізми: **Сучасне становище в Україні можна порівняти з Голгофою. Як тоді на Голгофі йшла боротьба людської ненависті з Христовою любов'ю, так і тепер у суспільстві йде жорстока боротьба добра і зла, світла і темряви** (4, с. 46); **Протягом майже 2000-літньої історії були гоніння на Церкву, виникали єресі й розколи; всередині самої Церкви йшла боротьба за владу. Ось і тепер православна Церква в**

Україні розділена на частини; іде боротьба за побудову єдиної в Україні православної Церкви (4, с. 140) та ін.

Таким чином, для текстів проповідей характерним є вживання ..поважних” слів і висловів, за якими здавна закріпилося церковно-релігійне значення, велика кількість особливої, тематично спеціальної, не властивої для текстів інших стилів лексики, широке використання старослов’янізмів і лексем, запозичених із Біблії. А також - використання різнопланових семантико-синтаксичних конструкцій, яким притаманні висока і водночас своєрідна ритмомелодика, елементи урочистості, підсиленого зосередження \ ваги, спонування, порівняння, прощальності тощо.

Література

1. Богачевська І.В. Філософський аналіз мови релігії в контексті вчення О.О.Потебні: Автореф. дис... канд. філос. наук. - К., 1998. -19 с.
2. Дудик П.С. Стилїстика української мови: Навчальний посібник. - К.: ВЦ „Академія”, 2004. - 368 с.
3. Мацько Л.І. та ін. Стилїстика української мови: Підручник / Л.І.Мацько, О.М.Сидоренко, О.М.Мацько; За заг. ред. Л.І.Мацько. -К.: Вища шк., 2003. -462с.
4. Патріарх Філарет. Проповіді. - У 2-х т. - К.: ВВ УПЦ Київського Патріархату, 1999.-Т. 1. -434 с.
5. Слинко І.І, та ін. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: Навч. посібник / І.І.Слинко, Н.В.Гуйванюк, М.Ф.Кобилянська. - К.: Вища шк., 1994. 670 с.
6. Струганець Л. Особливості репрезентації сакральної лексики в українській лексикографії // Мандрівець. - 2000. - №5-6. - С. 47-51.

Summary

In the article was made an attempt to outline some lexical and grammatical peculiarities of texts sermons by Patriarch Philaret, which peculiar particular, theme-based special, not peculiar for texts of other styles vocabulary\ and also many-sided semantic-syntactic designes.

Гамали О.И.

канд. філол. наук, доцент,

Тарасенко Н.С.

студентка

«ОБРАЗЫ» ЦВЕТОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

У статті розглянуто специфіку> внутрішньої форми найменувань - як літературних, так і діалектних - квіткових рослин, виявлено типові мотиваційні ознаки цих назв.

Нераздельность языка и мысли, языка и истории народа, его культуры не нуждается в доказательствах. «Народ выражает себя полнее всего и вернее в языке своем. Народ и язык один без другого представлен быть не может» [3, с.8]. Представление о том, что «язык - жизнь народа», получившее в

науке определение «семантика отражения», позволяет соединить слово и

предмет, слово и явление, помогает выделить национальные особенности в лексической семантике.

Бросив даже самый поверхностный взгляд на быт, обычаи, обряды, ритуалы практически всех народов, обитающих на территориях между Северным и Южным полярными кругами, невозможно не заметить, сколь важную роль в них играют цветы. Ими декорируют помещения, украшают одежду, их дарят в знак любви и уважения и кладут на могилы усопших. В ход идут и дикорастущие растения, и специально выведенные и любовно выращенные. Цветы как компонент культуры свидетельствуют, с одной стороны, о стремлении человека к красоте, а с другой - о закрепившемся в менталитете представлении о тесной взаимосвязи бытия человека и окружающей его природы. Названия цветочных растений сохраняют их народную символику, отражают связанную с ними обрядовость, особенности народнопоэтического видения мира, чем и обусловлен интерес к наименованиям цветов в отечественном языкознании еще со времен Ф.И. Буслаева, А.Н. Веселовского, А.А. Потебни. Наименования цветочных растений принимают участие в формировании национально-языковой картины мира. Именно изучение «картины мира», отраженной в языке, - одно из наиболее перспективных направлений современной лингвистики. «Традиционное значение продолжает сегодня свою активную жизнь, обладая не только исторической, но и самой практической ценностью, связанной с выживанием человечества» [3, с. 116]. Среди работ, непосредственно обращенных к особенностям наименований цветов, можно назвать статью М.А. Ващенко «Символика цветов в народной культуре», а также отдельные фрагменты работ А.А. Брагиной, В.С. Моложавенко, М.Н. Эпштейна [4; 2; 3: 9; 19]. Однако многие особенности названий цветов остались вне поля зрения лингвистов, что и обуславливает актуальность избранной темы.

Целью работы является выявление структурно-семантических особенностей наименований цветочных растений в русском языке.

Материалом послужили 85 наименований растений с яркими, запоминающимися цветками, выбранных из «Словаря русского языка» С.И.Ожегова [11], а также более 200 наименований цветочных растений, зафиксированные в словарях толковых [5; 11], иностранных слов [16] и этимологических [17; 18; 20].

Понятие «внутренняя форма» относится к числу языковых категорий, определение которых неоднозначно и, видимо, таковым останется всегда. Различные концепции «внутренней формы» выдвигались еще с древних времен и незримой эстафетой передавались через века от Платона к Николаю Кузанскому, Франческо Санчесу, далее - к В. фон Гумбольдту, Г. Паулю, Я. Гримму, А.А. Потебне, а в наше время - к В.Г. Гаку, Т.Р. Кияку, Б.А. Плотникову и многим другим. Хотя непосредственная, прямая связь между звуковой оболочкой и значением большинства слов современного русского языка утрачена, исторически эта связь часто прослеживается, а в

- • Ис случаев даже оказывается достаточно прозрачной. Способы передачи о:уделенного содержания, закрепленные в сознании носителей языка, х заставляют собой языковую мотивированность, первоначальное значение . >ва, в основу которого положен какой-то определенный признак предмета

ли явления. В.Г. Гак определял его как «образ, который лег в основу :именования» [цит. по 6, с. 58] - внутреннюю форм}' слова. Именно утренняя форма составляет первооснову семантической структуры слова, явяется носителем его национальной специфики.

Обычно для наименования используются наиболее поверхностные, невидные признаки предмета или явления. Значимость определяется спецификой народного быта. Поэтому критерии отбора «мотивов» для ^именований позволяют судить о национальных представлениях о мире, смелировать фрагменты «языковой картины мира».

Большинство наименований цветов в русском языке является синекдохой от наименования растения в целом и имеет достаточно прозрачную внутреннюю форму, что побуждает к более пристальному}' ее рассмотрению.

Наиболее многочисленна группа наименований цветочных растений, **мотивированных внешним видом растения, формой, цветом цветка.**

Бархатцы - травянистое декоративное растение семейства сложноцветных с бархатистыми оранжевыми или желтыми цветками [11, с 43] - свое название получили благодаря лепесткам с бархатистой поверхностью, *вьюнок* - растение вьющееся, а форма цветка *колокольчика* действительно похожа на маленькие колокола [И, с.285]. Растение *кувшинка*, видимо, имеет такое название в связи с тем, что его цветок напоминает кувшин. Цветок *наперстянки* подобен наперстку, а *ноготков* - ногтям. I Первоначально *ландыш* - «ухо лани», с ним ассоциируются листья растения.

К этой группе примыкают заимствованные наименования, утратившие мотивировку в русском языке, но имеющие внутреннюю форму в языке-источнике. *Астра* в переводе с латинского языка - «звезда», *гладиолус* - «большой меч». Наименование цветка *маргаритка*, чьи мелкие цветочки напоминают жемчу жины, образовано от существительного *Маргарита* при помощи уменьшительного суффикса -к-. Существительное *Маргарита* заимствовано в XVIII веке из немецкого или французского языков и восходит к латинскому *margarita* «жемчужина, перл» [18, с. 225]. Наименование *настурция* латинского происхождения: *nasus* - «нос», а *tortus* - «крученный», т.е. настурция - буквально «крученный нос». *Рододендрон* - небольшое дерево с крупными красивыми цветками - в переводе с греческого - «роза- дерево». *Тубероза* покрыта пупырышками, в переводе с латинского *tuberosus* - «покрытый бугорками» [16]. Наименование *тюльпан* заимствовано из итальянского, но корнями уходит в персидско-турецкое *tulband* - «тюрбан» [17, т. 4, с. 136].

Яркий разноцветный *ирис* греки называли «радугой», а обычно белый *левкой* - «белой фиалкой». *Флокс* в переводе с греческого языка «пламя»:

окраска цветка очень пестрая. Наименование *хризантема* тоже греческого происхождения, где оно состоит из двух слов: *chrysaos* «золото» + *anthemion* «цветок» - и значит, дословно «золотой цветок». Это свидетельствует о том, что первые хризантемы были желтыми [16].

Наименование *сурепка*, практически утратившее внутреннюю форму в современном языке, развивалось, вероятно, так: **surepb* «сырой, влажный» > «необработанный» > «грубый, дикий» > «дикорастущий» [18, с. 414].

Реже **основой мотивировки** наименования цветка **являются его физические свойства**. *Бессмертник* получил название благодаря тому, что его цветки не вянут. Из растения *иван-чай* изготовлялся напиток, заменявший русским чай [17, т. 2, с. 114].

У растения *дурман* своеобразный одуряющий запах, к тому же оно ядовито. Название *медуница* связано со словом «мед», поскольку растение является медоносом. Наименование *мимоза* происходит от греческого *mimos* «подражатель», «меняющий свое обличье»: при малейшем прикосновении листья мимозы сворачиваются [18, с. 234].

Наименование *одуванчик* образовано от *о-* и *дуть* [17, т. 3, с. 124], потому что семена цветка разносятся ветром. Цветок *подснежник* получил наименование в связи со способностью вырастать из-под снега. Наименование *сирень* заимствовано из немецкого *sirene*, *sytinge* от латинского *syrix*, *syringe* - тоже из греческого языка и в переводе означает «трубка». Это растение называется так потому, что его прямые ветки имеют толстую сердцевину, которую легко выдавить, после чего ветка становится полый, как трубка [17, т. 3, с. 626-627].

Основой наименования некоторых растений стали **особенности их использования**, т.е. функции. Цветок *незабудку* люди обычно дарили друг другу⁷ при расставании, наименование этого цветка говорит само за себя: «Не забудь!». Оно калькирует немецкое *Vergissme innicht* [17, т. 3, с. 59].

Наименование *чертополох* образовано от *черт* и *полох*, *полошить*. Это колючее растение применяют для окуливания хлебов, чтобы охранить скотину от нечистой силы и болезней [17, т. 4, с. 348], а *чистотел* получил свое название потому, что его сок использовался для очищения кожи.

Возникновение наименований некоторых растений **связано с ассоциациями с образами людей**, реальных или вымышленных. Предположительно, наименование *василек* образовано от польского *bazilika*, т.к. польское *Vazili* соответствует русскому *Василий* [17, т. 1, с. 277]. Цветок *георгина* - по имени русского профессора-биолога *Георги* [17, т. 1, с. 402], а цветок *гиацинт* - в честь греческого мифического юноши *Hyakinthos*, превращенного в цветок. Наименование *камелия* французского происхождения, образовано от собственного имени. Из французского было заимствовано и наименование *бегония*, которое является неологизмом ботаника *Плюмвера*, созданным им на базе антропонима *Begon*, представляющего собой имя французского коллекционера и любителя ботаники XVI века, с помощью *-ia* (*begonia*) [20, т. 1 (Б), с. 67-68]. В

иреческой мифологии Нарцисе - красивый юноша, сын греческого бога Кефиса и нимфы Лейриопы, влюбившийся в свое отражение и умерший от тоски; тело его обратилось в цветок. Имя его стало нарицательным для самовлюбленного человека [18, с. 273].

В наименовании цветка важную роль может сыграть **название страны или города, откуда происходит это растение** Например, наименование *валериана* (от французского *valeriane* или латинского *I aleriana*) досталось нам от местного населения Паннонии, откуда происходит растение [17, т. 1, с. 269]. Наименование *пион* происходит от греческого названия местности в Македонии [17, т. 3, с. 264].

Наименования *ваниль* и *мак* - **метонимии**: ваниль происходит от французского *vanilla* > от латинского *vagina, vaginella* «стручок», потому что плоды этого растения - стручки [17, т.1, с. 272]. Наименование мак происходит от индоевропейского **magh* - «тереть, измельчать» и буквально значит «мелкий» (по семенам плода) [18, с. 223].

Кроме основного литературного наименования, у цветов имеется ряд синонимичных названий в диалектах. Наиболее полное представление о том, как отражается цветок в народной традиции, можно получить, изучив внутреннюю форму диалектных синонимов наименований цветочных растений и тем самым выявив и обобщив значимостные признаки.

Самым широким синонимическим рядом в нашей выборке наименований представлен *зверобой* (31). «*Зверобой*, молодецкая кровь- трава, крепкий настой употребляют в виде примочек от ушибов, ссадин, поражений», - гласит один из травников [10, с. 93]. Целебные свойства зверобоя способствуют быстрому заживлению ран, что отражено в народных наименованиях *заячья кровь (кровца), примочник*. Народные лекари называли зверобой травой от девяноста девяти болезней, потом}' возникли такие наименования зверобоя, как *святоянское зелье, здоровая трава*. Растение имеет много тычинок, сросшихся при основании в три пучка, а плоды его представляют собой многосемянные трехгранные коробочки, раскрывающиеся тремя створками [7, с. 125], что послужило основой [наименований *трефоль, трилистка*. Ярочно-желтая окраска цветков зверобоя впечатлена в названиях *желтоголовник, лучинник* (золотисто-желтые лучи). Растение лечило не только людей, но и животных, что отражено в лексемах **габник, сокольник, осот пчелиный*. Вкусовые качества дали повод именовать растение *сладкий корень*. Труднее объяснить внутреннюю форму [названий *бешава, мужичий переполох*. Очевидно, они связаны с тонизирующими свойствами зверобоя. Отметим, что основными признаками, мотивирующими наименование этого растения, являются функциональные.

В нашей выборке представлены 24 наименования *багульника* В народных названиях отразилось преимущественно то, что багульник обычно растет на болотах. Поскольку *багульник* - собственно русское образование с помощью -ик от прилагательного *багульный* «терпкий, ядовитый; болотный» от багь+ул (др. - рус. багъно «грязь, болото», а также топонимическое Багва

> *bagy «ручей» [53 (Б), с.8], народные наименования растения указывают на место его произрастания: *багуи, багунник, багои, багно, болотник, болотная былина, болотный багун, багула, багунник, болотная одурь*. Болото ассоциировалось у народа с грязью и едким запахом, чем можно объяснить названия *свинушник, клоповник*. А вот особенности цветов в наименованиях не отражены.

Многочисленным оказался синонимический ряд названий растения *ромашка* 17. Наиболее частотны среди них наименования, отражающие происхождение цветка, так как *готана* — *готанит* - романская, то есть римская: *ромен, раман, роман*. Форма цветка запечатлена в названиях *пуповка, сосонька, пугвина*, а также *моргун, воловьи очи*, потому что ромашка напоминает глазок с ресницами-лепестками. А.А.Брагина, готовя лингвострановедческую справку о ромашке, указывала на такие закрепленные в народном сознании особенности цветка: нежность, хрупкость, неприхотливость, связь с представлениями о юности, любви, тоске, сердечности, чистоте [3, с. 113]. Анализ же народных наименований позволяет расширить эти представления. Ромашка - царица лугов, что отмечают наименование *луговик*. Она обладает едким запахом, изгоняющим насекомых, поэтому в диалектах называется *блехомор, маруна*. Еще одно наименование - *любишь-не любишь* - связано с обычаем гадать, обрывая лепестки ромашки [3, с. 113].

Синонимический ряд лексем, именующих растение *мята*, включает 19 единиц. Душистый запах меты отражают названия *душмянка, ладанник, резуха*, возбуждающее воздействие на животных - *котовник, кошачья мята*. Форма мелких цветков меты напоминает кудри, поэтому она - *кучерявка*. Мета имеет холодный привкус (*холодянка*), быстро всходит на свежевскопанных участках, часто возле домов (*перекон, постенник*).

Литературное *василек* - древнерусское заимствование из греческого «царский» - от «царь». Возможно, это мотивировано формой цветка, похожего на царский скипетр или корону¹ Края лепестков зубчатые, словно иссеченные, что и побудило дать растению названия *лоскутница, секирки, Комаровы носики*. Запах цветка фиксируют названия *душки, пахучка, малая душица*. Цвет васильковый - густо-голубой, яркий, что подтверждают названия *синовница, синецветка, синюха*. Существует традиция класть сушеные цветы василька в изголовье покойнику, что отражено в наименованиях *плакун, постельница*.

Физические свойства *дурмана* одуряющий запах и то, что растение ядовито, - стали причиной возникновения разнообразных народных названий с корнем *дур-*: *дур-зелье, дурнушник, дурман, дуропьян, дурнопьян*. Воздействие *дурмана* похоже на воздействие алкоголя, поэтому находим: *водопьян, пьяные огурцы, дурнопьян*. В народном представлении в человека, надышавшегося *дурманом*, вселялся бес, поэтому *бес-дерево, бешеное зелье, шалей*. Ядовитые свойства отражены и в названиях *отрава, яд, немца*. Плод растения покрыт колючками (*колючки, дендыра, корюка*).

Достаточно широк синонимический ряд названий, обозначающих *валериану* их 15. Валериана обладает целебными свойствами. Существует мнение, что само название связано с французским глаголом *valere* «хорошо себя чувствовать» [20, т. 1 (В), с. 11]. Это отражено в наименованиях *лихорадочная трава, лихорадочный корень*. Растение обладает

специфическим запахом, чем и объясняются названия *земляной* - или *кошачий ладан*. Названия *кошачий корень, кошачья трава*, а также *мяун* (подобно звуку, который издают кошки) объясняются тем, что кошки любят это растение, мяукают и «чуть не бесятся от него» [5, т.1, с. 161]. Ребристые стебли дали основу для наименования *чертового ребро*. Таким образом, наименования валерианы связаны не столько с видом ее цветов, сколько с лечебными и тонизирующими свойствами.

Большой популярностью пользовался в народе цветок *анютины глазки* В диалектах его еще называют *сорочьими глазками*. Растение трехцветное (*фиалка трехцветная, полуцвет, троецвет*). Именно многоцветность породила в народном сознании целый ряд ассоциаций. Во-первых, трехцветные лепестки напоминали родственников: *брат-и-сестра*. Они связаны с легендой о появлении цветка, с мифом о перу новом цвете, о боге-громовике Перуне, который весной вступал в брачный союз с девой-громовицей Ладой. В эпоху христианства Перун уступил место Иоанну-крестителю, Лада была заменена Девой Марией. Отсюда и появилось наименование *Иоанн-и-Мария* [20, т. 2 (И), с. 4]. Существует еще одна легенда, которая объясняет причину контрастности окраски лепестков. Согласно ей брат и сестра, не зная о своем родстве, поженились и, чтобы не разлучаться, превратились в этот цветок [17, т. 2, с. 114]. Анютины глазки широко используются в фитотерапии, поэтому называются *сороконедужка* (т.е. исцеляющий от сорока недугов). Форма цветов отразилась в названиях *топорчики, мотыльки*.

Водное растение с крупными плавающими листьями и белыми, бело-розовыми и желтыми цветками называется *кувшинкой* [11, с. 312]. С «кувшинными» ассоциациями связано не только литературное наименование растения, но и его народные варианты: *кутиинцы, кувшинчики*. Очертания цветка имеют кубическую форму, отсюда диалектное *кубышка*. Наименование *водяная лилия* подчеркивает сходство цветка с лилией и указывает на среду обитания, так же как *купальница, купавка, водолей*. Кувшинка напоминает не только цветок лилии, но и цветок мака, что подтверждает народное *желтая маковка*. По цвету кувшинки еще называют *курочками*. Сходство листьев с лопухом зафиксировано в названиях *лопуха* и *озерной лопушник*. Своеобразие стебля кувшинки - длинного, тонкого, похожего на стрелу - в названии *водяной пострел*. Кроме того, кувшинка служит «часами флоры», так как раскрывает и закрывает венчики своих цветов по определенному расписанию, словно на вахте; отсюда - *вахтовник*.

Не менее интересны и разнообразны наименования *подснежника*. Он развивается под снегом и расцветает сразу после его таяния, которое народ

рассматривает как пробуждение природы ото сна: *сон, сонник*. Подснежник - первый цветок (*;первоцвет*). Он растет на лесных полянах (*Пролеска*), «простреливает» замерзшую землю (*прострел, стрельная*). Для этого нужно обладать недюжинной силой (*самсончик*). Форма подчеркнута в названиях *подснежный колокольчик, разлапушник, заячий мак*, яркий белый цвет - в *горицвете*; время цветения - в наименовании *просирень* (перед сиренью), место произрастания - в *стародубке*.

Литературное наименование цветка *одуванчик* мотивировано тем, что при дуновении ветра растение разбрасывает семена, а наличие в стебле жидкости белого цвета послужило поводом для названия *дикий молочай*.

Цветы *колокольчика* по форме напоминают маленькие колокола, что и отражено в словообразовательной структуре наименования. Народное *бааболка* связано с впечатлением, что, когда колокольчики качаются под действием ветра, они о чем-то разговаривают. Колокольчики различаются по цвету, поэтому синие называют *морскими колокольчиками*, а желтые - *желтобровыми куличками, песочниками*. Наименования *орлики, сазаны, соколий перелет* при внешней прозрачности формы нам объяснить не удалось.

Ландыш непритязательной красотой и милovidностью заслужил народную любовь, что подтверждают ласкательные наименования *ландышки, ландышник*. Ландыш растет как в лесу, так и на лугу, поэтому называется в разных местностях то *лесной язык* (листья ландыша по форме напоминают язык), то *черемка луговая* (мелкие цветки похожи на цветы черемухи). Опьяняющий запах ландыша запечатлен в наименовании *виновник* (от вино). Белый цвет - причина наименования *сорочка* (обычно носили сорочки белого цвета). В названиях *молодило, молодильник* отражено представление о ландыше как символе весны и молодости.

Народные названия *вьюнка вьюнчик, повитель, повитуха, повой, повилика* мотивированы особенностью формы растения, его способностью виться, обвивать другие растения. Наименование *житожелть* указывает, что растение произрастает среди злаков. Цветки вьюнка напоминают колокольчики, отсюда еще одно наименование - *повиличные колокольчики*, его листья похожи на листья березы - *березка*.

Наименование *клевер* заимствовано из немецкого языка в XVI веке [20, т. 2 (К), с. 148]. В русском языке бытует еще и исконное *петров крест*, а также *трилистник, троян, троезелье, троица*, отражающие крестообразную форму листка клевера. Название *кашка* можно объяснить тем, что цветок рыхлый на вид, крупитчатый, а *макушка* - тем, что имеет шаровидную форму (наподобие человеческой головы). Название *медовик* говорит о том, что клевер - медоносное растение. Клевер - одно из основных кормовых растений, поэтому народ именуется его ласково *лапушка*. Клевер еще называют *подорожником*, потому что он часто, как и подорожник, растет вдоль дорог.

Бархатцы - травянистое растение с оранжевыми или желтыми цветками - называют *бархатным цветком* потому, что лепестки его имеют бархатистую поверхность. Бархат - ткань роскошная, доступная только богатым, отсюда

барская спесь. Настой цветов делает кожу бархатистой, нежной, поэтому - *татарское мыло*.

Народные наименования *мака* мотивированы его наркотическими свойствами: *сонное зелье, опий*. Ярко-красный цвет отражен в наименовании *горицвет* по аналогии с цветом пламени. Дикий мак еще зовут *самосейкой*.

Литературное *барвинок* мотивировано яркой окраской цветов растения. Однако в народе приняты и названия *могильница, гроб-трава*, объясняемые тем, что растение часто высаживают на могилах.

Бессмертник назван так потому, что имеет сухие невянущие цветы. Это калька с французского *иммортель*. Физические свойства растения отражает лексема *сухоцвет*.

Наименование *вереск* восходит к старославянскому *врѣсьень* «сентябрь» (т.е. месяц, когда цветет растение) [20, т.1 (В), с. 58]. Существует несколько вариантов наименования этого растения: *вере сок, верест*. Растение часто растет под кустами брусники (*Оподбрусничник*). Наименование *воробьиная гречуха* связано с тем, что воробьи склевывают вереск, а название *ерник* - общеродовое для всех кустарниковых растений.

Культурные растения менее актуальны для народного быта, поэтому их диалектно-просторечные наименования единичны. *Ирису* повезло едва ли не больше других садовых культивируемых цветов. Яркая окраска цветка мотивирует как литературное название, так и народные: *глазная радуга, радужница, радужная пелена*. Цветы ириса по форме похожи на петушиные *иребни*, что фиксируется наименованиями *петушок, певник, петушки*. Формой мотивированы и наименования *косички* (на цветке выступают мелкие жилки), *лепешник* (плоские листья), *дикий тюльпан, бубенчики*. Форма плода растения обусловила существование названий *волчий огурец, заячь огурчик, медвежья огурца*.

М.А. Ващенко [4] замечает, что фольклор последовательно выделял в растениях функциональные качества. Это проявилось в народных названиях, где присутствует указание на свойства, которыми обладает то или иное растение. Проведенный анализ полностью подтверждает это положение: в народных, диалектно-просторечных названиях, главным образом, фиксируются свойства и особенности использования цветов и цветочных чтений в быту и лишь затем - характеристики их внешнего вида.

Список использованной литературы

- Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. - М.: Сов. энциклопедия, 1966. -607с.
- Г Брагина А.А. История слов в жизни народа. - М.: Русский язык, 1989.
- 3 Брагина А. А. Лексика языка и культура страны: изучение лексики в лингвострановедческом аспекте. - М.: Русский язык, 1986. - 152 с.
- Ващенко М.А. Символика цветов в народной культуре // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. - 2000. - №1. - С. 115-123.
5. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. - М.: Русский язык, 1980.
6. Кияк Т.Р. О "внутренней форме" лексических единиц //Вопросы языкознания.

1987.-№3.-С. 58-68.

7. Лекарственные растения Украины. - К.: Урожай, 1978.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н.Ярцева. - М.: Сов. энциклопедия, 1990. 685с.
9. Моложавенко В.С. Тайна красоты. М., 1993.
10. Мурох В.И., Стекольников Л.И. Целебные кладовые природы. - Минск: Ураджай, 1990.
11. Ожегов С.И. Словарь русского языка. - М.: Русский язык, 1993.
12. Плотников Б.А. О форме и содержании в языке. - Минск: Вышэйшая школа, 1989.
13. Потебня А.А. Теоретическая поэтика. - М.: Высшая школа, 1990. - 344 с.
14. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. - М.: Просвещение, 1976.
15. Славянская мифология // Энциклопедический словарь. - Ин-т славяноведения и балканистики РАН. - М., 1995.
16. Словарь иностранных слов. - М.: Русский язык, 1988.
17. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. - М.: Прогресс, 1986.
18. Цыганско Г.П. Этимологический словарь русского языка. - К.: Радянська школа, 1989.
19. Эпштейн М.Н. Природа, мир, тайник Вселенной... М.: Высшая школа, 1990.
20. Этимологический словарь русского языка. - М.: МГУ, 1963-1973.

Summary

The article deals with the specific of the inner form of the words which designate flower plants in Russian.

Доронина Т.А.

канд. педагог, наук, доцент

КОНЦЕПЦИЯ СЕМАНАЛИЗА Ю.КРИСТЕВОЙ КАК ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ОСНОВА ГЕНДЕРНОГО ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ

У статті висвітлюється концепція семаналізу Ю.Кристевої та описуються шляхи його використання в літературознавстві.

Среди основных научных направлений гуманитарного знания XXI века выделяют психоанализ, структурализм, постструктурализм, рецептивную эстетику, гендерные исследования, “новый историзм”, деконструктивизм, “исследования культуры”. Значительный вклад в развитие методологии современного литературоведения внесли философы XX века - З. Фрейд, Ж.Лакан, М.Фуко, Р.Барт, Ю.Кристева, Ж.Бодрийяр, Ф.Лиотар, Ж.Деррида.

Сближение философии и теории литературы - одна из тенденций современного развития литературоведения. Методологически гендерные исследования восходят именно к феминистической критике искусства, которая оформилась в рамках постмодернистских эстетических теорий. Гендерный подход в литературоведении опирается на метод деконструкции, предложенный Ж. Деррида. Деконструкция и дискурсивный анализ позволяют критически осмыслить патриархатные традиции социальных утопий во

взаимоотношениях полов и показать значение пола как идеологически и культурно сконструированное. Биологический детерминизм Фрейда и его концепция женской сексуальности стали предметом критического переосмысления представителями феминистической теории в психоанализе - К.Хорни, К.Томпсон, Б.Фридан, С.Файерстоун, К.Миллет. В философии постмодерна значительное место занимает проблема осмысления феминного и маскулинного аспектов. В частности, это концепции М.Фуко, Р.Барта, Ж. Лиотара, Ю.Кристева.

Ю.Кристева - современный ученый, чья философская и филологическая деятельность получила мировое признание далеко за пределами Франции (с 1974 возглавляла кафедру лингвистики Парижского университета). Исследования Ю.Кристева «Семиотика» (1969), «Революция поэтического языка» (1974), «Полилог» (1977), «Власти ужаса» (1980), «История любви» (1983), «В начале была любовь. Психоанализ и вера» (1985), «Черное солнце, депрессия и меланхолия» (1987), «Чуждые самим себе» («Иностранец в нас самих», 1988) и др. сделали ее имя широко известным.

О творчестве Кристевой говорится в двух монографиях И.П.Ильина, в небольшом разделе монографии Н.Б.Маньковской, посвященной эстетике постмодернизма. Имя этой ученой помещено во всех именных указателях солидных энциклопедий, справочников. Тем не менее, теоретические работы Кристевой еще мало известны. Они сложны для и для восприятия, и для понимания, в этом, по-видимому, сказывается широкий спектр научных интересов исследователя (филология / лингвистика - психоанализ / философия). Имя Ю.Кристева упоминается среди имен представителей философов феминистической направленности (Э.Шоулвалтер, Э.Сиксу, Л.Иригарей).

Будучи популяризатором концепции М.Бахтина, его французским переводчиком, Кристева видит необходимость в некотором развитии его учения. Именно Ю.Кристева был введен (1967 г.) в литературоведение термин «интертекстуальность», ставший, по словам И.П.Ильина, «одним из основных принципов постмодернистской критики» [1]. Ю.Кристева дала следующее определение интертекстуальности: «Мы назовем интертекстуальностью эту текстуальную интер-акцию, которая происходит внутри отдельного текста. Для познающего субъекта интертекстуальность - это признак того способа, каким текст прочитывает историю и вписывается в нее» [Цит. по 1, с.225].

Основой исследований Ю.Кристева является психоаналитическая концепция, причем «феминистски ориентированная». Основное внимание уделяется поискам новых оснований «похороненной» в постструктурализме и постмодернизме человеческой субъективности, анализу достижений, возможностей и пределов семиотики.

Семиотика (от греческого «знаковый») - наука, объектом изучения которой являются знаки, их сочетания (например, математические или физические формулы) и их системы (например, любой язык). Целью семиотического исследования является создание общей теории знаков во всех

их формах и проявлениях. Под знаком понимаются объекты, характеризующиеся двумя сторонами: *означающей* (то есть воспринимаемой органами чувств) и *означаемой* (несущей в себе значение знака, изучением которого занимается особая отрасль семиотики - семантика).

Процесс функционирования знака (семиозис) обычно рассматривается как пятичленное отношение, в котором V вызывает в W предрасположенность к определенной реакции X на особый вид объекта Y, которая возможна при определенных условиях Z. Таким образом:

- V - знак;
- W - интерпретатор;
- X - интерпретанта;
- Y - сигнификация (значение, означивание);
- Z - контекст, в котором фигурирует знак.

В этой семиотической системе Ю.Кристева подчеркнула особое значение W (интерпретатора), посредством которого осуществляются отношения между отдельными знаками и их системами (языком).

Е.М.Князева указывает, что с точки зрения Ю.Кристевой, «специфичным для семиотики является ... то, что, конституируя формальные системы, семиотика не только моделирует функционирование тех или иных означивающих практик, но и сама по себе постоянно оперирует в сфере языка, также являя собой и означивающую практику. Необходимо поэтому, чтобы в рамках каждого семиотического исследования осмысливались отношения между объектом и языком описания» [2, с. 338]. Ограничение семиотического исследования формальной стороной игнорирует позицию субъекта. Она пишет: «Тем самым “литературный объект” исчезал под грузом категорий языка, составлявшим “научный объект”, имманентный формалистическому дискурсу и относящийся к его неявному уровню, но не имеющий ничего или весьма мало общего с его подлинным предметом - с литературой как особым способом означивания, т.е. с учетом пространства субъекта, его топологии, его истории, его идеология...» [3, с. 52]. Но с точки зрения Ю.Кристевой, «Ни утверждение, ни определение, ни знак равенства, ни само понятие знака, предполагающее вертикальное (иерархическое) членение на означающее и означаемое, неприложимы к поэтическому языку, который есть не что иное, как бесконечное множество сцеплений и комбинаций элементов» [Там же].

Главным в теории Кристевой исследователи-философы считают то, что именно она явилась основателем интердисциплинарного подхода (на стыке философии структурализма, психоанализа, лингвистики и семиотики), именуемого концепцией *семанализа*.

Подробно о концепции Кристевой читаем у Князевой: «“Семанализ”, согласно Кристевой, акцентирует внимание на материальных аспектах языка: звуках, ритмической организации, графической репрезентации. Эта материальность не может быть редуцирована к каким-либо структурам или выведена из “порождающих моделей”. Семанализ был разработан Кристевой с целью анализа гетерогенного характера означивающих практик говорящего субъекта и соответствующих им первичных лингво-психологических процессов» [2, с. 339].

Семанализ - аналитическая, рефлексирующая по поводу своих собственных понятий семиотика - разработан Кристевой с целью анализа гетерогенного характера означивающих практик говорящего субъекта и соответствующих им первичных лингво-психологических процессов. В функционировании языка, понятого как совокупность речевых практик, Кристеву интересуют свойства субъекта речи (вне и помимо феноменологической трактовки сознания), которые надстраиваются над трансцендентальным Ego, а также специфический характер практик означивания, когда возможно “выражение значения в передающихся между субъектами предложениях” [Там же].

Кристева акцентирует внимание на тех свойствах субъекта речи, которые характеризуют его в гендерном аспекте. Эта концепция Кристевой находит свое практическое воплощение при обращении исследовательницы к языку текстов Малларме, Арто, Джойса. Она утверждает, что субъект не может быть определен с максимальной точностью, он фрагментирован «работой инстинктивных влечений, относящихся к первичному синтезу воображаемого тела, и первичной идентификацией с матерью и символическим законом (отцовской функцией) - то есть как множество непостоянных идентификаций, удерживаемое посредством отцовской символической функции».

Определяя понятие «текст», Кристева пишет: «текст — это ось, место, где “я” начинает растекаться, а то, что предстает перед нашим взором в оформленном виде, своими корнями уходит в бесконечность. Текст - это место выхода из репрезентации, имитирующей этот выход, «детонация и разлом» в самой сердцевине дискурса; он - пари, заключаемое по поводу возможности заставить говорить то, что заставляет говорить, - возможность означить нечто, не поддающееся репрезентации. <...> Текст - это своего рода тире между бесконечностью, где происходит также выработка сновидений, и речью-знаком; это пробуждение, которое продумывает наступающий день через то, что произвело его ночью; это новая ось - подзорная труба, дерево, корень < .. >» [3, с. 59].

Эта позиция позволяет последующим исследователям утверждать, что «Ю.Кристева попыталась рассмотреть семиотический этап формирования субъекта, когда он еще находится вне сферы контроля сознательных стереотипов, и поэтому способен наиболее адекватно (плюралистически), выразить то бесконечное, поливариантное желание, которое “лежит в основе субъективной идентичности”» [4].

Семиотический (языковой) анализ стал базой для появления собственно гендерного постструктурализма. Главной идеей подобных исследований стало положение о том, что язык не просто описывает реальность, но создает ее. Наиболее привлекательным для гендерных исследований в работах Ю.Кристева является акцентуализация субъекта в семиотическом анализе. В своей поздней крупной работе «Женский гений» она создает творческий портрет женщин, которые стали творцами своих художественных, философских и литературных судеб. Это Колетт, культовая фигура французской культуры XX века, немецкий философ Ханна Арендт (1906-1975) и американский психоаналитик Мелани Кляйн (1882-1960). Анализируя развитие их глубоко индивидуальные мышления, она приходит к выводу о несообразности каких-либо ограничений по половой принадлежности для индивидуального развития личности. В преодолении обстоятельств, стереотипов, условий и условностей и формируется яркая и неординарная личность современницы. Ю.Кристева пишет: «Моя книга “Женский гений” с названием, очевидно, несколько провокативным - это призыв к противостоянию каждого индивидуума против своей группы. И если какому-либо движению дано однажды приобрести смысл, то это произойдет именно благодаря единичному, а не множественному, благодаря отдельному⁷ индивидууму» [5].

Список использованной литературы

1. Ильин И.П. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. — М.: Интрада, 1996.
2. Князева Е.М. Кристева Ю. // Новейший философский словарь. - Мн: Изд. В.М.Скакун, 1998.
3. Кристева Ю. Разрушение поэтики // Вестник Московского университета. - Серия 9. Филология. - 1994. - № 5. - С. 44-62.
4. Хайдер И.В. Постмодернистский подход к гендерным отношениям // Содержание социально-гуманитарного образования в меняющемся мире: междисциплинарный подход (Материалы Южно-Российской научно-практической конференции, Краснодар, 26-28 мая 2000) / Под ред. А.Н.Кимберга и О.А.Оберемко. - Краснодар: Кубанский гос. ун-т, 2000. - 140 с.
5. Юлия Кристева: изоляция, идентичность, опасность, культура// ВестникЕропы. - 2005. -№15.

Summary

The article deals with the conception of semanalysis by Y.Kristeva; the author describes the way's of its usage in literature studies.

Кажан В. І.

канд. філол. наук, доцент,

Калініна Р.ІЛ

канд. філол. наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЛОВСПОЛУЧЕНЬ У МОВІ ПУБЛІЦИСТИКИ

Стаття присвячена аналізу особливостей функціонування

словосполучень у мові публіцистики на матеріалі україномовних інформаційно-аналітичних видань.

З розширенням функціональних можливостей відбуваються позитивні процеси в структурній системі сучасної української мови [1, с.41]. Мова газетно-публіцистичних текстів швидше, ніж мова художніх текстів, відтворює розширення синтаксичних зв'язків слів, виникнення й активізацію ненормованих (оказіональних) словосполучень.

Як засвідчує мовний матеріал газет «Коментар», «Дзеркало тижня», «Критика», «Експрес», «Високий замок», «Газета по-українськи», «Україна молода», «Українське слово» за 2004-2006 рр., складовими елементами словосполучень виступають не тільки загальноживані слова, а й лексичні одиниці термінологічного характеру. Включаючись у загальне використання, терміни вступають у парадигматично-синтагматичні відношення зі словниковим складом мови, набувають переносних значень (найчастіше метафоричних). Функціонування термінологічних одиниць у переносному значенні приводить до набуття ними виразного оцінного забарвлення (як позитивного, так і негативного).

Значну активність виявляють двокомпонентні словосполучення, побудовані за такими моделями: «ім. + ім. у Р.в.»: *плюралізм імперії, баланс свободи*; «прикм. + ім.»: *парламентський вулик, ринкові перегони*; «дієприкм. + ім.»: *керована демократія, об'єднана Європа*.

Найбільш продуктивною є модель «прикм. + ім.», у якій залежний прикметник підкреслює суттєві ознаки опорних слів (часто спеціальних). Наприклад: *дискурс може бути ядерним, гуманітарним, політичним, інтелектуальним; риторика - передвиборчою, політичною*. Відтворити індивідуально-авторське сприйняття дійсності допомагають прикметники (дієприкметники) - епітети: *залізобетонні гарантії, вимучений електорат, багатотраждаїний закон* та ін.

Компоненти двокомпонентних словосполучень можуть використовуватися як із прямим (*еліта російська, вірменська, світова, українська, владна, політична, державна*), так і з переносним (*дискурсивний зсув, дискурсивна фігура*) значеннями.

На даний момент значно розширилась у ролі залежних компонентів група прикметників - найменувань кольору: *червона (опозиція), блакитна (опозиція), чорніш (вівторок), біло-голубі (регіони)*. Колір у подібних конструкціях, набуваючи символіко-політичного осмислення, виступає потужним засобом впливу як на індивіда, так і на соціальну свідомість. У контексті: *«Білі» телефони — ті, що мають умови гарантійного обслуговування, «сірі» — ті, що їх не мають. Продавці «білої» техніки забезпечують комфортніші умови для купівлі. Чому ж така велика частка «сірих» апаратів?», - «білий» сприймається як позитивно-, а «сірий» - як негативнооцінний прикметник.*

Продовжує активізуватися переосмислений у дусі часу прикметник

«помаранчевий». Наприклад: *помаранчева (влада), помаранчевий (проект, табір), помаранчеве (послання), помаранчеві (виступи, регіони)* тощо.

У мові газет має місце і така закономірність: якщо який-небудь термін (як правило, основний) змінює своє значення, то він поступово розширює сферу свого функціонування за рахунок похідних одиниць (переважно прикметників), створених на його основі за допомогою існуючих у мові словотворчих засобів (найчастіше суфіксальних морфем). Оригінальним видається варіювання нових сполучень зі словами риторика (яскраве, але малозмістовне мовлення) і ксенофобія (ненависть до чого-небудь незнайомого, чужого) та їх похідними риторичний і ксенофобський: *риторика демократизації (інтернаціоналізму); риторичні ігри, риторичний інструмент; примітивна ксенофобія; ксенофобські тенденції, ксенофобські кампанії*.

Значною мірою в мові газет представлені і багатоконпонентні словосполучення (переважно трикомпонентні) різної граматичної структури, наприклад: *етичні координати буття, заповзання на політичну Говерлу, свобода на барикадах нації, способи інформаційного тиску; відвести суспільство у віртуальний простір квазіпроблем* та ін.

У газетно-публіцистичних текстах деякі спеціальні слова наділені особливою активністю функціонування, вони вільно включаються в різні лексико-синтаксичні контексти. Це перш за все слова та їх похідні, що тематично пов'язані з центральними поняттями сучасної політичної ситуації і часто служать вираженням соціальної оцінки. «Оцінність виступає як головний, визначальний фактор метафоризації у публіцистиці», - підкреслює Г.Я.Солганік [2, с.76]. Наведемо приклади: *коаліція (антикризова коаліція); політика - політичні (пресингова політика; політичні заручини); опозиція — опозиційні (червона опозиція; опозиційні союзники); бюджет (заветований бюджет)* та ін.

Словосполучення (в основному метафори) утворюються з лексичних одиниць інших найбільш поширених галузей діяльності людини. Так, останнім часом надзвичайно продуктивними є такі термінології, як: біолого- медична (*соціальні вени, носії вірусу тоталітаризму*), літературознавчо- мовознавча (*парадигми історії, металічний сонет*), географічна (*ідеологічний (політичний) ландшафт; хвиля опозиції*), фінансово-економічна (*тарифна тема, ціновий волюнтаризм*).

У сучасному газетному мовленні часто зустрічається і специфічно військова термінологія переважно з негативно оцінним забарвленням. Основою для створення метафоричних словосполучень слугують слова війна, агресія (агресор), атака, баталії та ін., які поширюються прикметниками *газовий* (*газова війна*, *газова агресія*, *газові баталії*), *газова атака*). Активізувалося також і слово терор у словосполученнях, в яких воно використовується як у прямому, так і переносному значеннях. Наприклад: *політичний терор*, *мовний терор*, *духовний терор*, *війна проти терору*, *структура капілярного терору* тощо.

Складні політичні ситуації порівнюються з військовими діями, які можна вирішити за допомогою сили: *фінансове знекровлювання опозиції*, *у розпал передвиборних президентських баталій*, *антиекзитпольна артпідготовка у засобах масової інформації*, *інформаційні концтабори*, *корпоративна холодна війна*, *банківсько-кремлівський блицкриг* (*блискавична війна*). Таким чином, за допомогою образних вербальних засобів відтворюється ситуація як фізичної, так і моральної агресії.

Деякі багатокомпонентні словосполучення демонструють поєднання в одній одиниці різногалузевих спеціальних слів. Наприклад: *трансплантивний погляд на постмодернізм* (медичн. + літературознавч.).

Зафіксовано в мові публіцистики значні фрагменти тексту, побудовані виключно на тематичних метафорах. Наприклад: *«На заблокованій Театральній площі за металевою загорожею стояли війська, демонстранти кружляли довкола неї, а солдати, підкоряючись незбагненним командам балетмейстерів у погонах, тупотіли чобітьми з місця на місце в сюрреалістичному танці маленьких лебедів»*.

Спеціальні слова можуть входити до складу фразеологічних сполучень. При цьому семантика і структура подібних одиниць може не змінюватися. Наприклад: *дев'ятий вал громадського протесту* (найвищий підйом, злет); *вето коаліції «не по зубах»* (не під силу); *завести переговори у глухий кут* (поставити в безвихідне становище).

Частіше фразеологічні сполучення підлягають трансформації. Це може бути:

а) заміна якого-небудь слова: *відчувають певну> втіху> від поливання одні одних компроматом* (замість відомого стійкого виразу «обливати брудом»); *моральний кодекс руйників комунізму* (замість будівників); *відокремити зерна від бур'янів в українській конституційній реальності* (замість плевели - мн. плевели (плевел) - що-небудь шкідливе, непотрібне, яке псує, засмічує, занапащає щось); *справжній Майдан місцевого штабу* (штаб - те саме, що кшталт; замість «на один кшталт» - на один зразок, лад);

б) з метою конкретизації зв'язність компонентів сполучень порушується вставкою допоміжних слів: *одного електорального поля ягоди* (означення-прикметник «електорального» підсилює значення фразеологізму: схожі один на одного своїми діями, поглядами, бо є однодумцями, однопартійними); *поставити прикордонні землі «на ноги»* (дія

конкретизується за допомогою означення-прикметника і додатка-іменника; до того ж, дієслово поставити використовується як варіант компонента у фразеологізмі «ставити (піднімати) на ноги» (самому), що приводить до зміни семантики: поставити когось «на ноги», тобто змусити);

в) фразеологічні сполучення зберігають основну семантику і структуру, але оновлюють лексико-граматичний склад: *Ми присутні при відродженні «помаранчевого фенікса»* (фенікс як символ надій Майдану);

г) деякі сполучення наближаються до фразеологічних оцінним забарвленням та експресивною насиченістю: *стояти під парасолькою* (бути захищеними владою); *переважати об'ємом електоральних м'язів* (перевага у кількості і якості);

г) контамінація двох фразеологічних зворотів та заміна слів: *відігравати роль офірного цапа* (замість «цапа-відбувайла», «козла відпущення»).

Отже, у мові газетної публіцистики авторська морально-експресивна оцінка найважливіших подій поточного моменту в різних сферах життя, незвична лексична і фразеологічна сполучуваність слів є джерелом виникнення образності, засобом інформаційного впливу на емоційно-інтелектуальне читацьке сприйняття.

Список використаної літератури

1. Баранник Д.Х. Українська мова на межі століть // Мовознавство. - 2001. - №3. - С. 40-47.
2. Солганик Г.Я. Лексика газеты. -М.: Высш. шк, 1981,- 112 с.

Summary

The article is dedicated to the analysis of word-combinations functioning peculiarities in the public style speech on the material of the Ukrainian language information-analytical publications.

Калинина Р.П.

канд. філол. наук, доцент.

Щербина Е.А.

студентка

ЯЗЫКОВАЯ ОСНОВА РАБОТ ПО ТВОРЧЕСКОЙ ЭСТЕТИКЕ Б.ПАСТЕРНАКА

У статті аналізуються лексико-стилістичні засоби, які є характерніші для естетичної прози Бориса Пастернака.

Повышенное внимание к творчеству Б.Пастернака не случайно. Пастернак - мастер художественного слова, и, по мнению Д.С.Лихачева, образы поэта неожиданны, ибо факты внешнего мира вообще неожиданны, случайны по отношению к внутреннему миру автора. Поэтому они

зываются в сознание поэта, диктуя ему мысли, как поэтические постулки, и, больше того, «диктуют стихи в прозу» [5, с. 9].

Многообразное творчество Б.Пастернака ставит перед исследователями десятки проблем. Одни связаны с изучением философии поэта, другие - с его стихотворным почерком. Из множества неразработанных и ждущих своего решения проблем мы выделили одну. Речь идет об эволюции стиля писателя, языке работ по творческой эстетике, к которым относятся автобиографическая повесть «Охранная грамота» (1930), заметки о художественном творчестве, написанные в разные годы, и письма поэта. Они не были предметом специального исследования, и знакомство с этими произведениями еще раз подтверждает, что и в эстетической прозе художник слова верен своему принципу творчества: *Искусство - дерзость глазомера, // Влечение, сила и захват.*

Для языка и стиля работ по творческой эстетике Б.Пастернака характерны пестрые языковые пласты: язык обыденный, язык философский, лутка, устаревшая лексика, новое слово. Нами отмечены лексические и семантические архаизмы, относящиеся к пассивному словарному запасу: *гщадка, ферлякурничать, мимэсис, пиетизм, лицедей, ландграфиня, очерк, кругозор* и т.д. Обратимся непосредственно к тексту: *Он (Толстого) всю жизнь, во всякое время обладал способностью видеть явления в оторванной окончательности отдельного мгновения, в исчерпывающем выпуклом очерке, как глядим мы только в редких случаях, в детстве ...* [7, с. 75].

Данные исторической лексикологии свидетельствуют, что в XIX в. слово *очерк* употребляется как синоним слова *очертание*. Но с середины XIX в. использование слова в прямом значении сходит на нет [8, с.456].

• И начинается семантическое размежевание прежних синонимов, складывается новое словоупотребление слова *очерк*, связанное с жанровой характеристикой литературных произведений.

Вот еще один пример: *...я вопроса о том, что такое музыка и что к ней приводит, не ставил. Я не сделал этого не только оттого, что, проснувшись однажды на третьем году ночью, застал весь кругозор гитым ею более чем на пятнадцать лет вперед...* [7, с. 45].

Лингвистические исследования в области терминологической лексики гичеают, что слова *горизонт* и *кругозор* еще в XIX в. выступают как <жи *нимы [8, с. 375]. Со временем термин *горизонт* сохранил основное шх минологическое значение и рано возникшее образно-переносное ЁКэшение его, а слово *кругозор* начинает употребляться в основном только ж- сносно, в значении «объем познаний, представлений кого-л.».

К устаревшей лексике относится и слово *ферлякурничать*, которое а-ременными словарями не фиксируется, следы его употребления и -* зчение находим в словаре В.Даля: «ферлякурничать, фрн. faire la cour, i- иживать за женщиной, заниматься флиртомъ. См. куры строить» [1, с i 135].

Устаревшее слово вовлекается автором в образную ткань воспоминаний и помогает ему иронически, шутливо охарактеризовать манеру изложения мыслей известного профессора Когена: *Уже я знал, как в другом каком-нибудь случае, вкрадчиво подъехав к докантовой метафизике, разворачивается он, ферлякурничая с ней, да вдруг как гаркнет, закатив ей страшный нагоняй с цитатами из Юма* [7, с. 61].

Для стиля Б.Пастернака характерно внимание и к каждому слову, и к каждому его значению. Ср.: *С поэзией дело обстоит предплачевно... Что она в него (нового человека) верит, видно из того, что она еще **тлеет и теплится**. Что она не довольствуется видимостью, ясно из того, **что** она издыхает* [7, с. 262].

На наш взгляд, в этом микротексте есть и подтекст. С одной стороны, выстраивается синонимический ряд, и авторский неологизм *предплачевно* точно характеризует состояние поэзии в 20-е годы, которая *тлеет, теплится и издыхает*. С другой стороны, логическое ударение должно падать на слово *что*, т.к. автор актуализирует устаревшее значение слова *издыхать* - «выдыхать, дышать из себя» [2, с.43]. Современным русским языком это значение слова полностью утрачено и толковыми словарями не отмечается.

Говоря об ахматовской поэзии, Пастернак употребил важную для него формулу «прозы пристальной крупницы». Ахматова и Пастернак искали свой стиль в процессе творческого отталкивания от символистской традиции. Поэт считал, что новая гармония, новая музыка таится в прозаизации стиха. Совершенно справедливо В.И.Новиков замечает, что Пастернак нашел свою «прозу» в словесно образном прорыве границ между словами и вещами, между словами многозначными и предельно конкретными; у него «крупницы» прозы в стихах - это «странные слова», впервые получающие пропуск в литературный язык [6, с.24].

Аналогичное явление характерно и для языковой манеры «субъективно-реалистической» автобиографической прозы писателя. Ср.: *... и задолго до ее появления о приближении венецианки предупреждай частый стук ее туфель по каменным **лещадкам** кварт ап а* [7, с. 85]; *Назвать понятие требовалось **наотруб**, существительным, по-солдатски* [7, с.74].

«Странное слово» *лещадки*, пришедшее в язык из профессиональной речи каменотесов, современными толковыми словарями не фиксируется, но в словаре В.И. Даля это слово находится в одном словообразовательном гнезде со словом *лещадь* - «собир. плита, колотый на слои и обтесанный камень, плитняк», соответственно *лещадка* - одна плита [2, с.645].

Слово *наотруб* также словарями не отмечается, но по другой причине. Оно является, судя по содержанию фразы, очень уместным авторским неологизмом.

Словотворчество - один из излюбленных художественных приемов, к которому довольно часто прибегают писатели. Этот прием основан на словообразовательных возможностях русского языка. Искусство как игра, как демонстрация умений и приемов было Б.Пастернаку чуждо. Но

" . : чешкой манере писателя была свойственна языковая игра, он ценил жирессивные возможности окказиональных слов, и художественные шлодки автора мы видим в текстах его работ: *слагательская* страсть, *слабоногий* воздух, *сшибка* двух литературных групп, *нашпальные* огоньки, *сі роткорылые* локомотивы, *в нагонку* жизни и др.

Индивидуально-авторские неологизмы помогают писателю создать образную картину действительности: *Под сводами колоссачьных <sup>е>аркодеров потели торсы короткорылых локомотивов* [7, с.54].

Или передать душевное состояние: *По резиновой грязи бродил вешний . iабонгий воздух и точно учился ходить* [7, с. 117].

С одной стороны, это художественное описание ранней весны, а с ;р\той, это 14 апреля 1930 г., день смерти В.Маяковского. И эпитет *хабонгий* подчеркивает растерянность, потрясение, которое испытали все.

Работы по творческой эстетике Б.Пастернака нельзя отнести к одному : ункциональному стилю современного русского языка, т.к. они содержат в ^ебе элементы нескольких стилей: художественного, научно-популярного, :штолярного, публицистического.

Для Пастернака термины - привычное средство выражения и обмена мыслями. Закономерно, что специальная лексика философии, литературы и искусства, а также науки, техники, медицины занимает ведущее положение, с >тметим хотя бы некоторые термины: *диалектика, метафизика, материализм, догмат, постулат, эмпирика, философия; творческая эстетика, реализм, романтизм, искусство, лирика, классический язык, акмеист, футурист, жаргон, поэтика, барокко, готика, натюрморт, ноктюрн, мелодия, баркарола, арпеджио, этюд; электричество, катод, анод, физика, алгебра, поляризация, эпидемия, анамнезис, мышцы, слепая кишка, мускулатура* и мн.др.

Ю.С.Сорокин отмечает, что, начиная с XVIII в. воздействие языка науки на литературную речь было очень сильным, и характерные обороты научного языка, научная терминология выходили далеко за пределы специального употребления и свободно переносились в язык публицистических и литературных произведений [8, с.352].

Традиция «расширительного употребления» специальной лексики и терминологии была продолжена и в работах по творческой эстетике Б.Пастернака. Явления действительности писатель осмысливает как художник, в системе своих выразительных средств.

Употребление терминов в художественной речи приводило к появлению новых, образно-переносных значений на фоне основных. Процесс семантической эволюции, детерминологизации таких слов, как *эпидемия, полюс, формула, батарея* и др., но свидетельству Ю.С.Сорокина, начинается с середины XIX в. [8, с.440].

В ранних работах Б.Пастернак мы отмечали случаи индивидуально-авторского употребления таких терминов, как *батарея, этимология, формула, полюс, таблица умножения, периодическая система, мускулатура*

и т.п. За доказательством обратимся к текстам: *эпидемия образности, батарея метафор, формула истории, мажорно-минорное содроганье, особый градус искусства, таблица умноженья идей, мускулатура современной действительности* и др.

В текстах Пастернака нередко соединяются слова различной предметно-понятийной соотнесенности. Номинативная значимость этих сочетаний неопределенна, в этот процесс вовлекаются и термины. Сошлемся на примеры: *арка фатальности, мачта гениальности, этимология чувства, поляризованная баня, откровенье объективности, скульптура звуков, брюшина волны, конвульсии молний* и др.

Как считают лингвисты, именно «семантическая разнородность подчеркивает неожиданность словоупотребления, которое используется для создания нового образа, оживления и активизации языка поэзии и прозы, сосредоточивает внимание на нестандартности мироощущения художника слова» [3, с. 18].

Активное включение научно-технических терминов в образную ткань произведения приводит к созданию обобщенно-символических образов, поэтических сравнений и метафор. Научный термин может участвовать в создании образа, являясь элементом художественного сравнения. Чаще всего хорошо всем известное понятие характеризуется через специальное, тем самым, по мнению исследователей, в нем раскрываются такие оттенки значения, которые не мыслились вне данного контекста [4, с. 80].

Ср.: *Искусство нельзя направить по произволу куда захочется, как телескоп* [7, с.72]; *Привокзальный канал слепой кишкой уходил за угол, к дальнейшим чудесам этой плавучей галереи на клоаке* [7, с.83]; *Имена городов становились все громче. Большинство из них поезд отшивывал с пути на всем лету, не нагибаясь. Я находил названия этих откатывающихся волчков на корте. Вокруг них подымались стародавние подробности. Они вовлекались в их круговорот, как звездные спутники и кольца* [7, с.56].

В различных по жанру и стилю произведениях автора появляются и яркие аналогии, образные сопоставления фактов общественной и литературной жизни с фактами и явлениями, открытыми наукой о природе, например: *Если бы при знаниях, способностях и досуге я задумал бы писать творческую эстетику, я построил бы ее на двух понятиях, на **понятии силы** и **символа**. Я показал бы, что в отличие от науки, берущей природу в разрезе **светового столба**, искусство интересуется жизнью при прохождении сквозь нее **луча силового**. **Понятие силы** я взял бы в том же широчайшем смысле, в каком берет его **теоретическая физика**, с той только разницей, что речь шла бы не о **принципе силы**, а о ее **голосе**, о ее **присутствии**. Я пояснил бы, что в рамках самосознания **сила называется чувством*** [7, с.72].

Таким образом, наблюдения показывают: эстетическая проза Б.Пастернака неотделима от его поэзии и художественной прозы, это ключ к внимательному прочтению и осмыслению отдельных произведений и всего

творчества поэта и писателя. Язык философской и теоретической мысли художника слова был поставлен на службу образности. Художественное начало глубоко проникло в сердцевину работ по творческой эстетике, стало признаком самого содержания».

Список использованной литературы

1. Вильмонт Н.Н. О Борисе Пастернаке: Воспоминания и мысли. - М.: Сов. писатель, 1989. -224 с.
2. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Т.2. - М.: Цитадель. 1998. 2030 с.
3. Категория окказиональности в поэтическом творчестве. Методические рекомендации и материалы к спецкурсу. - Харьков: ХГПИ, 1993. - 24 с.
4. Кажан В.И., Калинина Р.П. Об окказионализации терминов в языке научно-фантастической прозы // Актуальні проблеми філології і методики викладання мов. Кривий Ріг, 2006. -С. 76-83.
5. Лихачев Д.С. Звездный дождь: Проза Б.Пастернака разных лет. Вступ, ст. к книге Б.Пастернака «Воздушные пути». - М.: Худож. лит., 1982. - С. 3-21.
6. Новиков В.И. «Мы вовлекаем прозу в поэзию...» // Русская речь. - 1988. №4. - С. 20-26.
7. Пастернак об искусстве. - М.: Искусство, 1990. -399 с.
8. Сорокин Ю.С. Развитие словарного состава русского литературного языка. 30-90 годы 19 века. - М.-Л.: Наука, 1965. - 565 с.

Summary

The article analyses lexical-stylistic means characteristic to esthetic prose by B.Pasternak.

Каневская О.Б.

канд. педагог, наук, доцент

ЯЗЫКОВЫЕ СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ КОМИЗМА В ПРОЗЕ ФЕЛИКСА КРИВИНА

Стаття присвячена визначенню особливостей індивідуально-авторського стилю видатного письменника Ф. Кривіна, зокрема аналізу мовних засобів створення комізму в його творах.

Исследование языка художественных произведений - это актуальная проблема, имеющая общефилологическое значение. Общепринято утверждение, что язык художественного произведения, являющийся важнейшим компонентом формы, обуславливает и содержание произведения, являясь материалом для создания художественных образов. Феликс Кривин - писатель, который «владеет искусством говорить о большом, серьезном коротко и весело» [2, с. 12]. В его произведениях, наполненных тонким юмором, утверждаются истинные человеческие

ценности: самостоятельность мышления, чувство достоинства, любовь к людям. Однако поэтика его произведений до сих пор не стала предметом отдельного изучения. Цель статьи - проанализировать приёмы и средства создания комизма в произведениях Ф.Кривина.

Книги Феликса Кривина поражают жанровым богатством и разнообразием. Это повести, рассказы, притчи, легенды, сказки, миниатюры. Особенного успеха автор добивается в микрожанрах. Мир вещей, предметов, окружающих человека, животных, отвлеченных понятий одушевлен писателем. Для описания этого мира - мира человеческих недостатков и достоинств - Кривин изобретает новый жанр полу сказки. Тонкая ирония, сопровождающая прием олицетворения, создает комизм произведений писателя. Юмор, фантазия, парадокс, иносказание - таковы черты повествования Феликса Кривина. В каждой логической альтернативе он ищет прорыв к чему-то третьему, непредугаданному.

Ф.Кривин любит «погружаться» внутрь слова, улавливать его разные значения, смысловые оттенки. Например, в миниатюре «Часы»: *«Понимая всю важность и ответственность своей жизненной миссии, Часы не шли: они стоячи на страже времени»*, - автор соединяет два разных оборота: *часы стоят* и *стоять на страже*. Мы ощущаем тонкую иронию автора над самодовольными часами: они думают, что **стоят на страже времени**, однако они **просто стоят**, просто не могут идти, неисправны, испорчены.

Приведем несколько примеров игры слов, столкновения в одном контексте прямых и переносных значений: *После удаления слепой кишки больной стал лучше видеть* («Оптимизм оптимиста»); *Для того, чтобы вывести все ворье на чистую воду, понадобятся все запасы чистой воды* («Пессимизм пессимиста»); *Интересно, по ком это сохнет Простыня?* («Форточка»); ... и потому, что он в жизни всегда **проигрывал**, слушать его было особенно интересно («Проигрыватель»); ... и так, **пресмыкаясь**, огромные ящеры превратились постепенно в маленьких ящериц («Родословная пресмыкающихся»); ...количество **кчеток** современной обезьяны равно $n + 1$. Единицей обозначается **кчетка**, в которой сидит обезьяна («Многоклеточные»).

Еще один пример. Миниатюра называется «Закон всемирного тяготения»: *У Вселенной не порядок с одной Галактикой.*

- *Что с тобой. Галактика? Как-то ты вся затуманилась...*

-*Да вот, Солнце тут есть одно...*

У Галактики не порядок с одним Солнцем.

- *Откуда у тебя, Солнце, пятна?*

- *С Землей что-то не ладится...*

У Солнца не порядок с одной Землей.

- *Что у тебя, Земля, там происходит?*

-*Понимаешь, есть один Человек...*

У Земли не порядок с одним Человеком.

- *Что с тобой, Человек?*

- Бог его знает! Вроде ботинок жмет...

Один ботинок - **и тяготит** всю Вселенную!

Эта миниатюра совпадает по заглавию с другой миниатюрой, в которой **тяготение** означает 'тягу людей друг к другу, к миру природы'. Как видим, здесь слово **тяготение** - от слова **тяготить** ('обременять'). З.Паперный по поводу этой миниатюры замечет: «В заостренной форме миниатюра говорит о том, что, думая о человеке, нельзя оперировать только «мировыми масштабами». За Вселенной надо уметь видеть одного Человека. Именно его, а не другого. И в этом - глубоко современное звучание юморески» [2, с. 12].

Писатель в миниатюре «Пусть светится!» с помощью иронии и антонимии объясняет, почему назван именно так предмет, предназначенный для включения: *Все радовались свету. Все говорит: да будет свет! Но прибор для включения света на всякий случай назвали выключателем.*

Рассказ «Король **Годяй**» построен на языковой игре. В нем встречаем: королеву **Ряху**, **доумков** (мудрецов), имеющих **задач,ивый** ум, служба которых **сплошное потребление**, говорят они **лености**, **сусветные суразицы**, сам король - человек **вежественный**, есть еще **дотепы** (недотепы), **поседы** (непоседы), **дотроги** (недотроги), в этом мире существуют **былицы** (небылицы), **видаль** (невидаль), **долга** (недолга). Король **Годяй** подписал указ о введении частицы **не**. *То-то обрадовались вежды и честивцы, получившие разрешение появляться открыто в приличном обществе с частицей не!*

Игра воображения неотделима у Феликса Кривина от словесной игры, от каламбура, неологизма. Приведем некоторые примеры индивидуально-авторских неологизмов Феликса Кривина: (Пету х)... *в связи с развернувшейся кампанией за повышение вылупляемости цыплят, был брошен в курятник («Петух-массовик»); ...отразился результат многолетних **Расческиных** трудов на поприще шевелюры («Административное рвение»); **Подковино** счастье.* Последние два примера - писатель образует от неодушевленных существительных притяжательные прилагательные. Интересны с точки зрения словообразования имена писателей из книги «Фантастика-буфф»: **Н.Ютон**, **Альф Ипсилон**, **Сель Ави**, в их книгах действуют **автособаки** и **автонищие** (*чтобы сохранить в людях милосердие и доброту*'), продаются **таблетки красоты**, и плохо идут **таблетки доброты, красоты, благородства**, есть планеты **Блямбда** и **Глямбда**, а рядом с ними **Лямбда**.

Каламбур - умение находить и применять узкий, конкретный буквальный смысл слова и заменять им на более общее и широкое значение - характерная черта стиля Феликса Кривина. У писателя каламбур, направленный против отрицательных явлений жизни, становится острым и метким оружием сатиры: *Если бы отрезок не считал себя бесконечной прямой, он вряд ли бы **протянул** от одной до другой точки («Бесконечные»); Для того, чтобы быть **полезным**, необязательно стать **ископаемым** («Ископаемые»).*

Кривин создает и парадоксы, в которых выражены едко насмешливые мысли: *Строгий порядок букв в алфавите обретает смысл лишь тогда, когда его нарушают («Письменность»); Свободное место - это место, занятое*

только собой («В зрительном зале»); Люди не раз отдавали жизнь за убеждения, но убеждения они отдавали только за хорошую жизнь («Убеждение или жизнь?»).

Часто комизм парадоксов основан на скрытом в них алогизме: *И только Печная Труба стоит выше этих узких кухонных интересов: она снабжает дымом всю вселенную («Печная Труба»); Жизнь так коротка, что не стоит тратить время на размышления («Вечность»); Мы вырубим все оазисы, чтобы они не заслоняли от нас пустынь, которые нам еще предстоит засадить деревьями («Обязательство»).*

Феликс Кривин, умело обыгрывает фразеологизмы, сталкивая их переносные значения с прямым токованием слов в словосочетаниях: *Яблоко точил червь сомнения. И точил до тех пор, пока от Яблока ничего не осталось («Яблоко»); Фотопленка слишком рано узнала свет и поэтому не сюгла как следует проявить себя на работе («Светская жизнь»); Цель оправдывает средства, но - увы не всегда их дает («Житейская философия»).*

Феликс Кривин охотно пользуется афоризмами. Например: *Прошлое - это будущее, которое уже позади; Жизнь всегда длинная - не впереди, так сзади; Счастье ненадежный друг: оно приходит, когда нам хорошо, и уходит, когда нам плохо; В литературе цель оправдывает средства лишь при условии, что средства - художественные.*

Многие афоризмы писателя построены на противопоставлении нескольких фразеологизмов, на их расшифровке, перефразировке, наполнении известного выражения новым содержанием. Например: *То, что не проникает в сердце, ложится камнем за пазуху («Закон непонимания»); В современных водных условиях рыба хватается за крючок, как утопающий за соломинку («Секрет клева»); Девиз: что позволено Юпитеру, не позволено быку, - придумал не Юпитер, а бык, возомнивший себя Юпитером («Тайна авторства»); Быть без царя в голове — еще не значит быть демократом («Предупреждение»); Только в тюрьме чувствуешь себя как за каменной стеной («Оптимизм пессимиста»); Лучше недоестъ чем переест. Поэтому кошка съедает мышку, а не наоборот («Правильное питание»); ... и все были разочарованы, что он не смог исполнить на бис свою лебединую песню... («Публика»).*

Комизм строится писателем и на столкновении в одном контексте антонимов, создающих антитезу: *Там, где чужие жизни идут по дешевке, на собственную жизнь возрастает цена («Цена жизни»); Редко встретишь мыслителя, играющего в дурака. И намного чаще дурака, играющего в мыслителя («Игры»); Любовь - это такое явление, которое, укорачивая жизнь каждому человеку в отдельности, удлиняет ее человечеству в целом («Формула любви»); Там, где гармония звучит диссонансом, диссонанс выступает мерилom гармонии («Акустика»); Масштаб - это тот аршин, которым малое измеряет великое, чтобы постигнуть его во всем объеме («Масштаб»).*

Умело использует Кривин и стилистические возможности синонимов: *Случайность любит выдавать себя за закономерность, обнаруживать в себе*

какой-то **скрытый, таинственный смысл** («Загадки случайности»); *Разум поднимется на вершины, оставляя по пути все ненужное: **безумство храбрых, безумство любящих, неразумие страдающих и любое неразумие и безумство*** («На вершинах разума»); ...И сам Толстой меняется с годами: новые поколения читают в нем не совсем то, что прежние поколения. Сносится **старое, обветшалое**, и неизвестно, какие небоскребы откроются в его творчестве через двести лет («Улица Толстого в нашем городе»).

К области комизма, создаваемого языковыми средствами, относится применение разного рода профессиональных жаргонов, научной терминологии, речевых штампов. Умело пользуется этими языковыми средствами и Феликс Кривин. Часто пародируется речь бюрократическая, канцелярская: *Старый Подсвечник, немало поработавший на ниве **освещения**, никак не мог понять **новых веяний*** («Подсвечник»); *Скворец пошел на **повышение**: его назначили соловьем* («По чужим нотам»); *(Год) подробно **остановился на общих проблемах** времени, сравнил время в прошлые времена со временем в наше время, а **в заключение**, когда время его истекло, сказал, что нужно беречь каждую секунду* («Секунда»); *Но это был **единственный недостаток успешной борьбы за повышение вылупляемости*** («Петух-массовик»). Использование терминологической лексики способствует более точному¹ выражению мысли, ее афористичности и парадоксальности: *Сатира, которая призвана **вскрывать язвы общества, достигла больших успехов по части анестезиологии**. И хотя **вскрывает хуже**, но **значительно лучше умеет усыплять*** («Литературная хирургия»).

Достаточно часто писатель в одном контексте сталкивает книжные и разговорные лексико-фразеологические средства, что способствует созданию комизма: *Но теперь **Лужица** себя не найдет: она так **воспарила в мечтах**, что на земле от нее только **сухое место осталось*** («Мечта»); - *Тут, **товарищ Ворона**, насчет канареек нужно что-нибудь придумать. **Тащи сюда нотную энциклопедию и займемся...*** («По чужим нотам»); - *И это **молодежь!** - сокрушался Столб. - И это **молодежь**, которая, казалось бы, **должна тянуться к свету!** **Какая темнота, какая неотесанность!*** («Фонарный Столб»).

Феликс Кривин, используя приемы парадокса, иронии, стилистические возможности синонимов, антонимов, фразеологизмов, синтаксические средства, формулирует новые законы, основанные на законах природы и жизни человека: ***Действие равно противодействию - это физический закон, но там, где действует физическая сила, физические законы бездействуют**. В науке этот закон известен под именем **закона Ежа - Суслика*** («Действие равно противодействию»). Или: *Обезьяна взяла палку, чтобы **развивать критическое направление**, а потом потеряла палкой о палку и **стала воскурять фимиам*** («У истоков сатиры»); ***Всем силам, которые действуют на земле, **противостоит единственная - сила инерции***** («Сила»); *Положительно заряженное ядро окружено **отрицательно заряженными электронами**. И так в каждом атоме, во всех до одного: **положительное невозможно без отрицательного*** («Атомы»); ***Главный закон движения: палок не должно быть больше, чем колес*** («Закон движения»).

«С любителями слова, а не дела, говорунами, фразерами спорит своими произведениями Феликс Кривин. Он зовет к самостоятельности, смеется над людьми либо безответными, либо пассивно «ответными» - вроде эха» [2, с. 12]. Особенно остро и актуально звучит его насмешка над теми, кто считает, что ему обязательно нужно *находиться у кормила в части - кормила* от слова *кормчий* и *кормушка*, у кого нет никакой профессии, кроме способности быть «над» людьми. Примером вышесказанного может послужить миниатюра «Лоскут».

- *Покрасьте меня, - просит Лоскут. - Я уже себе и палку подобрал для древка. Остается только покраситься.*

Б какой же тебя цвет - в зеленый, черный, оранжевый?

Я плохо разбираюсь в цветах, — мнется Лоскут. - Мне бы только стать знаменем.

Феликс Кривин всеми своими произведениями противостоит бюрократизму, официозу, скуке. Он утверждает действительные человеческие ценности и достоинства: самостоятельность мышления, чувство достоинства, любовь к людям, к природе, способность к творчеству. С умной иронией пишет он о «лежачих камнях», о силе инерции, о законах природы и человеческого бытия. Справедливо утверждение Зиновия Паперного о Феликсе Кривине: «Его часы - идут, и потому он так созвучен нашему беспокойному и непростому времени» [2, с. 12].

Проведенный анализ показывает, что сочетание фантастики, парадоксальности, иносказания, лапидарности, афористичности, юмора, иронии и др. с необыкновенно развитым чувством языка (игра слов, каламбур, умелое использование лексико-стилистических возможностей фразеологии) в произведениях Ф.Кривина не только создает комизм, но и способствует утверждению общечеловеческих ценностей.

Список использованной литературы

1. Кривин Ф.Д. Хвост павлина: Сказки, рассказы, повести. - Ужгород: Карпаты, 1988.-598 с.

2. Паперный З. Часы - идут... // Кривин Ф.Д. Хвост павлина. - Ужгород: Карпаты, 1988.-С. 5-12.

SUMMARY

The article is dedicated to defining individual author style peculiarities of the famous Russian writer F.Krivin, namely analysis of language means of creating comic in his works.

ПРОБЛЕМА ДРАМАТИЧЕСКОГО ХАРАКТЕРА В НОВЕЛЛАХ А.П.ЧЕХОВА

У статті аналізується проблема драматичного характеру в новелістиці А.П. Чехова, розглядаються питання, що стосуються поетики його новел.

А.П.Чехов - родоначальник маленького романа, «микроромана», как принято называть его теперь. Лаконичность чеховской прозы и по сегодняшний день остается непревзойденной.

А.П.Чехов не писал эстетических трактатов, но из его писем, мемуарных воспроизведений можно уловить ведущие тенденции его творчества. Писатель считает необходимым раскрывать повседневный ход жизни, где конфликтность и драматизм не столь очевидны, но не менее остры. Он отстаивает новаторские принципы эпических и драматических произведений: ослабление фабульной линии, скрытые движения остродраматических коллизий, внутреннее развитие конфликта, разноплановость изображаемого, детальную разработку характеров, эмоциональную окрашенность. На это указывали такие исследователи, как Ю.Соболев, Г.Бердников, В.Ермилов, С.Балухатый, А.Роскин, И.Берковский, З.Паперный, Л.Цилевич.

У Чехова проявляются все ощутимее искания нового типа романа - «маленького романа». Яркий пример - «Ионыч». Основная тема «Ионыча» - тема морального упадка человека, его деградация. Это можно назвать своеобразной вариацией «Обломова» И.А.Гончарова. Но Гончарову для раскрытия этой темы понадобился целый роман. Своеобразный, неповторимый чеховский лаконизм, использование особых приемов повествования (скрытого подтекста) позволяют Чехову во многом близкое к гончаровскому содержание вмещать в гораздо более узкие рамки, давать его на нескольких страницах небольшой новеллы.

«Чехову-художнику свойственна была та особая манера изображения душевной жизни человека, которую принято называть «диалектикой души». Чехов воспроизводил не весь процесс психологической эволюции, а лишь главные его этапы, переломные моменты, наиболее резкие обнаружения» [1, с. 6]. На полутора страницах рассказа «На святках», в последней его главе, созданы выпуклые характеры Ефимьи, Андрея Хрисанфыча и генерала - постоянного посетителя водолечебницы, все четыре года, прожитые Ефимьей в Петербурге, запечатлены здесь: и ее постоянный страх перед мужем, и его тупое самодовольство, и нахлынувшие на Ефимью светлые воспоминания о родителях, о деревенской жизни, и это внезапное обретение эмоциональной, физической, духовной памяти разных мест, которыми она хочет поделиться с детьми. И все это на полутора страницах.

центральное место, отмечен был уже современниками. Овсяннико-Куликовский считал, что «... Чехов изучает не типы того или иного человека, ученого почтальона («Почта»), а тот душевный уклад, тот род самочувствия, который можно назвать “хмуростью”» [3, с.71].

Некоторые исследователи (В.Я.Линков) отмечали, что характеры чеховских героев тесны, не отличаются резко выраженной индивидуальностью. С этим утверждением можно согласиться, однако это не является недостатком, поскольку Чехов далеко не всегда ставил перед собой задачу' исследования характера. Главный предмет типизации у Чехова - переживания героев, их восприятие и оценка своей жизни и окружающих, т.е. проявление человеческого характера.

Не случайно мы не можем сказать, как выглядят многие известные чеховские герои: Ионыч, Гуров, Аня («Анна на шее»), Надя («Невестка»). О внешности Ионыча сказано несколько строк и только в последней главе. Чехов во многих произведениях склонен дать портрет скорее второстепенных героев, чем главных. И речь, и поступ⁷ки многих героев писателя нередко лишены характерности. В разных произведениях Чехова характер играет различную роль, в одних - большую, в других - меньшую, но в целом он не занимает центрального места в его творчестве.

Таким образом, проблему⁷ драматического характера в новеллистике А.П.Чехова целесообразно рассматривать через проявления характера (психологизм как средство драматизма в рассказах) с выходом на исследования драматического характера.

Писатель уже в ранних рассказах проявлял интерес к психологии людей, раскрывая ее главным образом через изображение их действий и поступков. В рассказе «Смерть чиновника» внимание писателя сосредоточено на показе жалкой психологии червяковых, а не на обрисовке комической ситуации. Автор прослеживает диалектик⁷ рабской психологии таких людей. Социальное выражено через психологическое - эта характерная черта зрелого Чехова имеет свои истоки уже в раннем юмористическом рассказе. Через изображение действий и поступков героев передать их внутренний мир - главное средство чеховского психологизма.

Однако в ранних рассказах А.П. Чехова психологическое раскрытие характера еще не занимает значительного места, почти вся тяжесть произведения лежит на диалоге.

Важную роль в разработке проблемы драматического характера играют рассказы «Мелюзга», «Егерь» и «Зеркало», изображающие серую, бессмысленную жизнь. В первом из этих рассказов сюжет взят из самой обыкновенной жизни чиновников, но через него писатель сумел показать сущность жизни и раскрыть определенный характер. Чехов почти не развертывает событийную линию сюжета, центр тяжести рассказа - в передаче размышлений Невыразимова о том, как он сможет жить лучше. В произведении использованы глубоко продуманные художественные детали.

Но самый главный шаг в том, что жизнь, мысли, душевное состояние Невыразимова не изолированы от текущей жизни окружающих его людей. Однако здесь еще присутствуют элементы, характерные для юмористического рассказа.

Психологическое раскрытие характера стало играть более важную роль уже в рассказах 1884-1886 гг. («Горе», «Анюта», «Хористка», «Тока»).

90-е годы XIX в. дали творчеству А.П. Чехова новый жизненный материал, новое содержание, которое в свою очередь привело к появлению ряда жанровых особенностей рассказа («Дом с мезонином», «Крыжовник», «Ионыч»). Изменение жанровых особенностей наблюдается прежде всего в психологическом раскрытии характера. Характер раскрывается в его духовных изменениях и росте. Такое психологическое раскрытие имело свою реальную подоснову, т.к. в предреволюционные годы «общественное самосознание нарастает, нравственные вопросы начинают приобретать беспокойный характер» [5, с.215].

Многие чеховские герои, сталкиваясь с несправедливой действительностью, прозревали и пробуждались. Иван Иванович Лыжин, Королев, Гуров, невеста Надя и др. были возбуждены осознанием неразумности окружающей жизни, и писатель показал этих героев в духовном развитии. Художественные приемы чеховского психологизма характеризуются простотой и лаконизмом, писатель применял различные способы передачи мысли, внутренней речи героев, но главным образом он раскрывал душевное состояние через изображение поступков и действий.

В плане анатомии характера особый интерес представляет! группа произведений о «тяжелых людях» [2, с. 119] - «Отец семейства», «Тяжелые люди», «Жена», «В усадьбе», «Печенег».

В первых двух рассказах на переднем плане - безобразные, отвратительные проявления «тяжелого характера», отравляющие жизнь окружающим, непоправимо уродующие семейный быт. Достаточно чиновнику Жилину проиграться в карты, достаточно мелкому землевладельцу Ширяеву быть не в духе, чтобы в конце с семейством заговорил деспот и самодур.

Мелочный деспотизм уже вошел в привычку, сделался второй натурой, и тяжелый человек уже не умеет, не в силах сдерживать себя. Изживая морализм, возводя в закон трезвую постановку вопроса, Чехов отказывается от положительно разрешающихся концов. Отброшен был и финальный пассаж рассказа «Тяжелые люди». В окончательной редакции нет и намек на исправление характера, на поворот в отношениях между сыном и отцом. Вторая натура непреодолима, воскресение нереально, хотя человеческое в человеке все же протестует против бесчеловечного, против тяжелого.

В рассказах 90-х годов драматическое истолкование характера поднято на новую ступень. Вторая натура уподобляется здесь некой фатальной, стихийной силе, подчинив себе человека, она неотвратимо превращает его добрые намерения в злые слова и дела. Чем более возбуждается, чувствуя наплыв мыслей, многоречивый Рашкевич («В усадьбе»), тем сильнее его тянет на

злобную хулу и клевету.

А.П.Чехов умел видеть в человеке все богатство душевных качеств. Ему дороги и многие отрицательные персонажи, даже в героях, ненавистных ему, он пытается увидеть человеческое: в них где-то глубоко таится трогательное, свое сокровенное. Так, Яков Бронза («Скрипка Ротшильда») изображен таким, что читатель проникается к нему теплым чувством. Противоречивость свойственна большинству чеховских героев. Можно сказать, что она вытекала из противоречивости самого времени, в этом и состоял драматизм.

Однако противоречивостью внутри характера писатель не ограничивается, логически следует и столкновение самих характеров как неизбежность.

У Чехова мы можем найти образцы острейшей конфликтности, причем в наиболее совершенной ее форме - в форме столкновений, борьбы и контрастного противопоставления друг другу разнообразных индивидуальных человеческих характеров, взятых в их общественной конкретности и обусловленности. Именно такой конфликт составляет «живую душу» любого чеховского рассказа. Можно назвать десятки рассказов, основой которых явилось взаимное непреодолимое непонимание героев: либеральный барин-инженер, с одной стороны, и его соседи-крестьяне - с другой («Новая дача»); сытый барин Абосин и земский врач Кириллов («В раю»); богомольная княгиня Вера Гавриловна и доктор Михаил Иванович («Княгиня»); Беликов и Коваленко («Человек в футляре») и т.д.

Герои этих и многих других чеховских рассказов говорят, думают и даже страдают на разных языках, они обречены на вечное непонимание, потому что различна их психология, выработавшаяся самим строем и образом их жизни, потому что различно их мировоззрение и мировосприятие.

У зрелого Чехова в основе рассказа чаще всего лежит острый переломный в жизни героев момент, позволяющий писателю наиболее глубоко обнажить психологию героев и характеры, столкновение которых и образует собой истинное движение сюжета.

И все же несомненно, что самой характерной чертой поэтики Чехова является «бессюжетность» и «бесфабульность» [4, с. 134]. Как же в этом случае решается проблема характера? Фабула чаще всего строится на естественных жизненных связях людей, на осмыслении человеческих взаимоотношений в различных сферах жизни. У Чехова же долгая совместная жизнь героев не раскрывает их, жизнь идет, и герои перестают понимать или даже замечать друг друга. Вместо развития отношений - исчезновение отношений. Эта ситуация антифабульна. Так, смысл «Скучной истории» исключает возможность событий, объединяющих Николая Степановича с его семьей.

Общая жизнь показана у Чехова не как понятое целое, а как -осиринтая личностью, отсюда «эмоциональное осознание» [2, с.90]. Поэтому героям Чехова в большей или меньшей степени присуща «зерцательность», что не является чертой их индивидуальности. Это качество «эстетической природы». Такой герой и нужен для бесфабульного построения. Напротив, фабула требует

активного, действующего героя. Недаром «действие» и «действенность» имеют один корень. Изображение : ероев через страсти, стремления наиболее способствует фабульному построению. Однако, А.П. Чехов, как правило, не строит произведений на преследовании героями каких-либо целей. Но такое изображение человека и характера нельзя объяснить просто пассивностью и безволием людей, которых якобы наблюдал писатель и воспроизводил на страницах своих произведений. Чаще всего Чехов берет героев в ситуациях, которые не требуют от них действия, а нередко и просто исключают его («Тоска», - Зеркало», «На подводе», «Старость»).

Действительность для чеховского героя не только враждебна, но и чужда. Если герои предшественников писателя вступали в конфликт с действительностью, враждовали с ней, то чеховский герой лишен этого.

Таким образом, мы видим, что чеховский герой нередко обособлен и одинок житейски, как Николай Степанович в «Скучной истории», как Иона («Тоска»), как Ионыч и другие.

Драматический характер в произведениях писателя проявляется в поведении персонажей, в их эмоционально-психических реакциях на те или иные обстоятельства. Установка Чехова на раскрытие движущих мотивов поведения делает психологизм одним из основных средств отображения драматического склада в его произведениях.

Список использованной литературы

1. Батнагар. Жанровое своеобразие прозы А.П. Чехова (Чехов и роман). - М., 1971. - 176с.
2. Гурвич М.А. Проза Чехова (Человек и действительность). М., 1970. - 370 с.
3. Лысков И.П. А.П.Чехов в понимании критики. - М., 1962. - 214 с.
4. Томашевский Б. Теория литературы. Поэтика. - М.-Л.. 1930. - С. 134.
5. Чехов А.П. Полное собрание сочинений в 20 томах. -Т. 13. - М., 1944-1951. - 215 с.

Summary

This article investigates the problems of dramatic character in Chekhov's short-stories and touches the features of his poetics.

АВТОРСЬКІ ФОНЕТИЧНІ СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ МИКОЛИ ВІНГРАНОВСЬКОГО

У статті описуються шляхи створення образності мовлення елементами фонетичного рівня. Аналізуються звукові ланцюжки, подаються ряди звуків / звукових комплексів, що утворюють асоціативне поле. Розкриваються причини створення музикального ефекту поетичного мовлення Миколи Вінграновського.

Звукова послідовність, що утворює тканину тексту, уможливорює утворення слів, фраз, речень. Естетичний ефект створюється, відповідно, за умови діалектичного поєднання звуків із ритмом та значенням (семантичними ланцюжками), й окремо від зазначених елементів фонетичного рівня впливати на читача, спрямовувати вектор його пізнання дійсності не може. Внутрішня форма змісту слова в поезії трактується сучасними літературознавцями й мовознавцями як естетична наповненість слова в певному контексті. Очевидно, що звуковий, образний і смисловий плани, значущі за своїм матеріально вираженням навантаженням, відбивають діалектично з'єднані паралелі, що є індикаторами чистої звукової мелодики емоціонально забарвленої фонічної гами.

Звукову будову української мови, вплив звукового ладу на вираження додаткових семантичних компонентів досліджували І.Білодід, М.Горелікова, М.Голянич, Н.Дашенко, О.Снітко, В.Чабаненко. Мова поезії М.Вінграновського з позиції звукового ладу об'єктом спеціального дослідження не була. Дослідження є спробою визначити роль фонетико-орфоепічних засобів у створенні естетичного й експресивного мовлення М.Вінграновського, засоби створення елементами фонетичного рівня образності поезій.

Мета роботи - з'ясувати роль фонетико-орфоепічних засобів у створенні образності поетичних текстів М.Вінграновського.

Літературно-художній твір становить мовленнєвий твір і тому представляє певну звукову послідовність, із якої складаються слова і речення. Музикальний естетичний ефект при цьому створюється за допомогою звуків і протиставлень на рівні висоти тону, інтенсивності тощо. Звуки мови поза значенням і контекстом не є фактом мистецтва. Звукова сторона творів художньої літератури складає єдність із ритмом та значенням й окремо від них на читача не впливає.

Звукова організація української мови утворює систему врівноваження вокалізму і консонантизму, сприяє плавності, мелодійності мовлення. Асимілятивні процеси представляють співвідносність між орфографією та звучанням, розширюючи при цьому діапазон використаних варіантів мовних

одиниць у мовленнєвому потоці, породжуваному художньою діалектикою . в і госприйняття.

Експресивність мовлення, зумовлена образним уживанням елементів гонетико-орфоепічного рівня мовної системи, ґрунтується на звуковій •.атерії мовлення. Загальна фонетична забарвленість тексту уможливується мовою паралельного нагнітання/розташування звуків або звукових комплексів на певному' звуковому відрізьку.

Висунення зазначених елементів на передній план, а точніше, інтенсифікація їх артикуляційно-акустичних характеристик створює не лише музикальний ефект, але й націлює на діалектичне сприймання матерії думки твору в діалектичному зв'язку з іншими рівнями мовної системи [1, с. 210- 211].'

Аналізуючи звукові комплекси й окремі звуки, повторювані у мовленнєвому потоці, дослідники виділяють два типи розмежувань за семантичними параметрами звукообразності: а) опис світлих, радісних, гармонійних, життєстверджуючих мотивів асоціюються і, відповідно, передаються за допомогою використання голосних переднього ряду; б) відтворення сумних, дисгармонійних, оманливих, песимістичних мотивів асоціюється і передається за допомогою використання голосних заднього ряду

Очевидно, що такий поділ на групи голосних, що реалізують статичне семантичне навантаження, зумовлений природою артикуляційно-акустичних характеристик голосних. Довільне використання звуків уможливує також утворення асоціативних рядів, що відбивають зв'язок у площині суб'єктивного сприйняття предмета, процесу, явища, демонструючи авторську позицію.

До звукових повторів, що створюють ефект інструментовки, також зараховують засоби мовної виразності:

1. Асонанс - повторення в рядку, строфі чи реченні не однакових або подібних голосних [6, с. 14].
2. Алітерація - повторення однакових чи подібних приголосних [5. с. 10].
3. Рима - звуковий повтор, який має і фонічне, і ритміко-композиційне значення у віршованому тексті [1, с. 216].

На думку мовознавців, деякі приголосні також співвідносяться із певним асоціативним значенням, новим поняттям тощо. Наприклад, приголосний [р] може увиразнювати поняття, які у семантичній структурі слова виявляють компоненти *рух, боротьба, дієвість, напруга, енергійність, наполегливість, перетворення, перебудова* тощо. Подібним звуковим фоном підкреслюється невід'ємна ознака предмета, процесу, явища [20, с. 234-235]. Констатуємо факт, що при такому використанні приголосних фонем вимоги виразності відходять на другий план, робляться допоміжним засобом із метою створення загальної естетичної та ідейно-сислової вагомості контексту.

Найпростішим прийомом естетизації та експресивізації мовленнєвого потоку є вживання слів, приємне звучання яких відповідає їх приємному змісту. Подібні слова містять сонорні приголосні: *ладо, ласка, ласкавий, лебідь, леліяти, літо, літепло, милувати* тощо.

Окремо виділяється спосіб поетичної етимологізації - *парономасії*, коли значеннєво наближуються різні поняття. Аналізовані лексеми смислово уподібнюються, набирають нових якостей. Отже, слова-атрактанти, які перебувають у симетричному звуко-семантичному відношенні, рівноцінно перетягують одне до одного смисл. Служать одне одному значеннєвим джерелом. Таке перехрещення значень близькозвучних слів у точці першобуттєвості образу, який вони вербалізують, — у внутрішній формі слова - прогнозує творчу свободу кожної з лексем-паронімів, множинність інтерпретації їх семантики, а не єдиний смисл: *І пізній розум з ранніх літ, І ранні рани за порогом* (М.Вінграновський).

Виразально-зображальні можливості української фонетики також певним способом відбивають вплив науково-технічного прогресу. Причому традиційне використання алітерацій та асонансів, що відтворюють звукові образи природи, у сучасному художньому мовленні функціонують також як семантичні кореляти технізованого світу [19, с. 290]: *Попідтинню допух допотить. Наче світ мій водневий знелюдів* (М.Вінграновський, с.23).

В естетичній та лінгвостилістичній організації звукового матеріалу поетичного мовлення провідну роль відіграє *рима*. Залежно від місця наголосу розрізняються рими чоловічі (наголос на останньому складі), жіночі (наголос на передостанньому складі), дактилічні (наголос на третьому від кінця складі). За співзвучністю виділяються точні рими - кінцеві звуки в рядку збігаються; неточні рими (збігаються деякі звуки). За О.Бандурою, неточні рими можна розділити, у свою чергу, на три підвиди: *рима-асонанс (= а), рима-алітерація (співзвучні приголосні); рима-консонанс (=в; різні а)* [3, с. 165].

Отже, зіставлення звукових комплексів семантично притягує, народжує нові смислові ефекти. У поетичному тексті структурування рими, ритму⁷, співзвучності фіксує і призупиняє минущість слова. Окремі повтори починають послідовно характеризувати не тільки фонетичну' схему поетичних рядків, а й смислову, творячи функціональне переосмислення звукопису, служачи семантичною імплікацією, від розкриття якої залежить осмислення твору.

Художнє мовлення М.Вінграновського характеризується вживанням як мелодійних, так і немелодійних збігів, що сприяє створенню ефекту експресивізації темпоритму поезій. Прикладами чергувань *і/й; у/в* можуть бути: *Тут шурхіт віжок і кобеняків* (с. 287); *Лиш одна біла чапля з малиновим волом У зеленій воді На сріблястій нозі стоїть* (с.311); *Твої уста цвітуть в устах моїх* (с.335); *Сгідів І_ довго думав над собою Блакитний вечір вдома навесні* (с. 335); *Поглянь±глянь: з-за весен зими стали* (с. 363).

Недотримання правил милозвучності зумовлене вимогами темпоритму. При цьому зауважимо, що за такого використання варіанти стають засобом наділення, підкреслення понять, а також своєрідним ключем до декодування ексту. Фіксується також поєднання алітерації, асонансу з аналізованими варіантами: *Чом замерзаєш ти листом останнім у лісі* (с. 288); */ одиноку> краплину вогню зорять вони із туманів* (с. 288); *Я вже човен в снігах. Я в - ні ги вже гребу* (с. 324); *Була в одного світу середа, В другого світу наступав*

вівторок (с. 348).

Як бачимо, художнє мовлення М.Вінграновського побудоване на варіативних можливостях чергувань, сприяє налагодженню ритмомелодійної динаміки твору, підпорядковує смислові реалізації ідейному змістові.

Як слушно зауважує Т.Салига, поезія М.Вінграновського - це поезія без свідомо запрограмованих формальних пошуків, без видимої спрямованості на зовнішні експерименти, однак вона являє довершеність форм та філігранність фрази. У ній ніколи не зіткнеться з оголеною версифікаційною механікою чи хитромудрим компонуванням [15, с. 9].

Неабияку⁷ роль при змалюванні осягнутого багатства життя у проявах, багатобарвності і багатозвучності світу відіграють фонетико-орфоепічні засоби.

Мова поета справляє враження мінливо-бентежної стихії. Потреба художньої доцільності, довершеності завжди впливала в поета з потреби правдивого спілкування з реальною дійсністю, зі своєрідного наросвіту любові до життя, до людей, з розуміння свого творчого обов'язку. „Лапластування” лексичних смислів утворюється тут не в результаті короточасних вражень, в основу рядка лягають переживання, які мають свій розвиток, свою неповторну логічну подовженість.

Зокрема, як і крізь поезію Кобзаря, так і через усю поезію М.Вінграновського тече Дніпро. Образ Дніпра в ліриці М.Вінграновського має свій вимір, свій пульс. У поезіях звук [р], відповідно, передає надсмисли: **Батьківщина, матір, боротьба, Україна, горіння, серце**. Зауважимо, що з метою увиразнення значення поет вдається до використання саме ключових понять: *Спи, моя дитинко, на порі Тіні стять і сонна яворина... Та як небо в нашому Дніпрі, Так в тобі не спить хай Україна (с. 166); І золотаве слово України Горить у горлі порохом сухим, Тоді вулканення!(с. 170).*

Усвідомлення, переживання історичного буття народу бачиться Вінграновським через боротьбу, через біль за тих, хто не усвідомлює себе українцем, не ідентифікує себе з тими, хто заради всіх одягнув терен долі на свої життя і серце: *Та і тоді не прокленем ми долю, Не зречемось себе, поранили синів, Коли й побачимо в кривавіші за волю, Що наш народ вже тереном зацвів (с. 230).*

До центрального поняття „біль” стягуються компонентні смисли слів, що підкреслюють глибину почуття: *Стобальним, стоглобальним_бодем До неба дибиться душа. До думи дума доруша (с. 165).* У поданих рядках також фіксуємо зв'язок на рівні семантичної кореляції приголосних - ключових елементів - [д] - [б] (*Дніпро - бііь*).

Добровільне рабство М.Вінграновський визначає як добровільну сліпоту, увиразнюючи це в рядках за допомогою опозиції звукових комплексів сл / рм: *В осліпленій сльозами сліпоті Тікає воля, дух її і слово /І грає рабство в сурми золоті. Ніде нікого (с. 189).*

Констатуємо семантичні варіації ч / р, що увиразнюють значення „глибина болю”, „затятість у боротьбі”, оказіонально наближуючи поняття меч - (чорний) гнів: *Наш чорний вус у чорний гнів тече, І юний меч наш розгинає спину*

(с. 229).

Змиритися з рабською долею для М.Вінграновського означає квиління слабкої птахи, що не може літати у висоті, злетіти в небо. Спостерігаємо опозицію голосних о і і; приголосних н, л / г, д (схрещення асонансу й алітерації), витлумачуючи смислові ланцюжки як заклик до боротьби, самоповаги, поруху: ...*Ні кіятв, ні сліз і ні колін! Лиш горде горе тонкостанне* (с.189).

Ліричний герой сучасної української поезії, усвідомлюючи себе в житті, пізнаючи свої духовні джерела, первокорені роду, приходять до значущих висновків, зіставляючи людське буття з живими процесами природи, її діалектикою, самооновленням, її незахищеністю. Модель людського життя і модель буття природи існують не осібно одна від одної, а творять між собою гармонію. Той, хто цю гармонію намагається осягнути, виходить на шлях пізнання істини, на шлях відкриття для себе чогось дуже важливого і суттєвого. Тому в поезіях спостерігаємо паралелізм природного і людського життів: *І хмара ріжеться кривавими рогами В безнебнім небі чорними шляхами* (с. 188); *Була гроза, і грім гримів, він так любив гриміти, / Що аж тремтів, що аж горів На трави і на квіти* (с. 250) — боротьба, сила стихії.

Цікавим авторським рішенням є ототожнення внутрішнього стану дійових осіб народних казок з їхнім зовнішнім світом, асоційованим із ніччю. У такий спосіб маємо семантичний ланцюжок: *чорт, відьмачий - чорний, чад*, увиразнений приголосними ч / р, голосними о / а / у: *І в шибці чорт стоїть до рання. Зоря і чорт на чорнім тлі* (с.226); *В холодній балці ніч відьмача. Чорти в зеленому чаду, І на вогні стегно теляче Чортом обслинює губу* (с. 258).

По-іншому сприймається семантичне навантаження слів із приголосним ч у дитячих поезіях, де констатуємо звуконаслідування: *Почапали каченята Та по чаполоті, Каченята-чапенята: Сухо нам в роті* (с. 266).

Вінграновський чуйний до природи. Природа у Вінграновського - це вічна матерія, її рух, оновлення, а отже, і змінність людини, це потреба спілкування зі світом, це утвердження себе через красу, через гармонію. Це гармонія барв і звуків: тиша дихає, як звук ш; джмелі гудуть, як звукосполучення дж; дзвіночки дзвенять, як звук дз; природа спить, як звук с *Сумний мій задум ходить біля вікон, Шаблюкою у шибку шебертить* (с. 167); *Пришерхла тиша - сіра миша - У жовто-білих комишах, І попелясто від кошар Вівці копितце землю пише* (с. 263). *Джмелі спросоння - буц! - юбами! Попадали, ревуть в траві. І задзвонили над джмелями Дзвінки- дзвіночки лісові* (с. 184).

Спостерігаємо синестезичне ототожнення предметів, процесів, явищ, туковим символом яких стає приголосний с: *Приспало просо просеня, Й попростувало просо, Де в ямці с пало зайченя І в сні дивилось косо* (с. 265); *Стоять сухі кукурудзи, Йсухе волоття с\>ше просо* (с. 226).

Надзвичайною виразністю відзначаються слова-атрактанти. створювана ними значеннево-звукова гра слів на основі їх внутрішньої форми не тільки активізує нові смислові відтінки лексем, а й сприяє високій інформативності твору в цілому, „семантично ускладнює” його, що, власне, і ‘ „однією зі

специфічних особливостей мови поезії” [10, с. 1]: *Всі думали, одначе, і судили, Четверту вали поглядом її... Зліталися солов'ї до світлої могили, І сивіли від співу солов 7' (с. 158); І мочить морду серце у горілці, І пушить душу зраджена любов (с. 189); І в світанковім шумовинні Прощально пестить шию, ніс. І сонні соняшники сині В солонім сонці сонних кіс (с.151).*

Отже, емоційна сила рядків Вінграновського - у їх природності, у тих поетичних інтонаціях, що позначають прямолінійність у світосприйнятті, створюють неповторну палітру поліфонічного світу.

Спостереження над мовним матеріалом дозволяє виділити два типи рим залежно від місця наголосу. Наприклад: а) чоловіча рима - *Ходить ніч твоя, ходить ніч моя, їм не велено ночувати. Коло кола ти, коло кола я - Велим-велено ночувати (с. 202); б) жіноча рима - Прощалось літо. Тьмянів илст, І лев лежав під кленом. В прощанні літа син дививсь На лева і на мене (с. 203).*

Як зазначає В.Чабаненко, різне ставлення до рими з боку окремих авторів може бути показником їхнього художньо-естетичного кредо. Одні поети надають перевагу точній рими, яка сприймається ду же легко, але дає тільки чисто акустичну насолоду; інші - неточній рими, яка сприймається лещо важче, але зате дає не тільки акустичну, але й інтелектуальну насолоду, адже неповне співзвуччя необхідно не лише акустично сприйняти, а ще й осмислити, пов'язати з головною думкою твору [20, с. 234-235].

Мовний матеріал засвідчує частотне використання М.Вінграновським неточних рим: а) рима-асонанс - *Ні лету літака, ні шерхотіння гуми, Тут тільки я, тут я і неба тло, І дума про народ, моя стодумна дума Навишпиньки заглядає у чоло (с.146); б) рима-алітерація - ...Покинь. Дивись. Краще дивись, як мла намулється, Як листопадний мокрий лист В краписту шибку писком тулиться (с. 190); У нім твоя і віт квилінь... Ні клятв, ні сліз і ні колін, Лиш горде горе тонкостанне... (с.190); в) рима-консонанс - *Поміж ядер, гармат, і возів, й казанів Від Дунаю, Дністра і до Дону На плечах жебраків, На плечах козаків Домовина іде додому (с. 191).**

Зауважимо, що рима-асонанс увиразнює поліфонічність світу через протяжність звуків. Рима-алітерація та рима-консонанс націлює читача на сприймання гармонії об'єктів Всесвіту незалежно від їхньої будови. У цьому вбачаємо екзистенцію світосприйняття реальності.

Таким чином, експресивний й естетичний ефект фонетико-орфоепічних засобів уможливлений частотним використанням звукових повторів (асонансу, алітерації, патронімічної атракції; часто у поєднанні з римою). Спостерігається тенденція до використання звукових повторів, що виконують функцію звукових корелятивів внутрішнього стану особи. Аналізовані звукові комплекси також гіпотетично можуть викликати у свідомості читача яскраві образи й естетично оформлені асоціації.

Літературний твір як певна звукова послідовність має музикальний естетичний ефект. Перцепція слухового напряму створюється не лише самими звуками, але й певними „надсміслами”, що виявляються при аналізі

внутрішньої форми слова, накладаючи загальне значення на елементи всіх рівнів (лексичного, морфологічного, синтаксичного).

Особливістю поетичної мови є її образність і різнотропність, яка художньо збагачує семантику твору, вливає в нього естетичний струмінь. Шляхом сполучуваності звукоподібних слів створюються не тільки їх неосмисли, а й образи. Проаналізувавши поезію М.Вінграновського, відзначаємо милозвучність побудованих ланцюжків, ритмічність текстів. Милозвуччя усвідомлюється в діалектичному зв'язку із об'єктами реальності; світ перебуває в гармонійному відношенні. Тому недотримання норм милозвуччя є, по суті, апеляцією до читача.

Неабияку роль у створенні образності творів відіграє використання таких прийомів, як: алітерація, асонанс, паронімічна атракція, римування. М.Вінграновський використовує риму як засіб звукової інструментовки.

Констатуємо рису поезії - використання перегуків однорідних та неоднорідних звуків, що виокремлюють семантичні лінії, створюючи аперцепційний фон для реципієнта. Внутрішня форма слова у М.Вінграновського стає початком осмислення неосемантики звукоподібної пари, яка може бути контрастною за лексичним значенням чи частиномовною належністю. Саме в опануванні внутрішньою формою слова і полягає, на нашу думку, новаторство поезій М.Вінграновського. Глибоко заховані асоціативні зв'язки спонукають читача не лише до усвідомлення поняття, але й до переосмислення або визнання зв'язків із навколишніми предметами, процесами, явищами.

Усе це створює ефект яскравості, природності, непідробності, щирості, мелодійності світу в усіх його виявах. Тому поезії М.Вінграновського сприймаються як поезії звуку, що є павутинкою, яка об'єднує всі частинки світу. Глобальність сконденсованої людської думки пояснює ефект популярності поезій М.Вінграновського.

Список використаної літератури

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). - М.: Просвещение, 1990. - 300 с.
2. Бабич Н.Д. Основы культуры мовлення. - Львів: Світ, 1990. - 232 с.
3. Бандура О.М. Теорія літератури. - К.: Рад. шк., 1969. - 286 с.
4. Барлас Л.Г. Русский язык. Стилистика. - М.: Просвещение, 1978. - 255 с.
5. Вінграновський М.С. Вибрані твори: У 3 т. - Т. 1: Поезії / Вступна стаття Т.Салиги. - Тернопіль: Богдан, 2004. - 400 с.
6. Ганич Д.І., Олійник І.С. Словник лінгвістичних термінів. - Вища шк.. 1985. - 360 с.
7. Голянич М.Л. Внутрішня форма слова і художній текст. - Коломия: Вік. 1977. - 180 с.
8. Гореликова М.И., Магомедова Д.И. Лингвистический анализ художественного текста. - М.: Русский язык, 1983. - 124 с.
9. Григорьев В.П. Паронимия // Языковые процессы современной русской художественной литературы. - Поэзия. - М.: Наука, 1977. - С. 186-240.
10. Дащенко Н.Л. Патронімічна атракція в українській поезії 60-80 рр. ХХ ст.: Автореферат дис. ... канд. філол. наук. - К., 1996. 20 с.
11. Качуровський І. Фоніка. - К.: Либідь, 1994. - 168 с.
12. Мельничайко В. Аспекти лінгвістичного аналізу художнього тексту // Дивослово. - 1999. - №9. - С. 11-12.

13. Мойсієнко А. Віршований текст як динамічна структура // Мовознавство. - 2000. - №2-3.-С. 3-10.
14. Потебня А.А. Теоретическая поэтика. - М.: Высшая шк., 1990. - 244 с.
15. Салига Т. Поет - це його слово. Це його життя... // Вінграновський М.С. Вибрані твори: У 3 т. - Т. 1: Поезії / Вступна стаття Т.Салиги. - Тернопіль: Богдан, 2004. - С.5-54.
16. Снітко О.С. Внутрішня форма і зміст номінативної одиниці // Мовознавство. - 1989. - №2-3.-С.9-13.
17. Сучасна українська літературна мова: Стилїстика / За ред. І.К.Білодіда. - К.: Наук, думка, 1973. - 582 с.
18. Сучасна українська літературна мова / А.П.Грищенко, Л.І.Мацько, М.Я.Плющ та ін. - 3-тє вид., допов. - К.: Вища шк., 2002. - 439 с.
19. Сучасна українська літературна мова: Фонетика / За заг. ред. І.К.Білодіда. - К.: Наук, думка, 1969. - 435 с.
20. Чабаненко В.О. Стилїстика експресивних засобів української мови. - Запоріжжя, 2002. - 352 с.

Summary

The article deals with the ways of creating the figurativeness of speech with the elements of phonetic level The sound chains are analyzed and the rows of sounds that make the associative field are given. The causes of the creation of the musical effect of Mykola Vighranovsky's speech are described.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ОБРАЗ КАК ЗНАК ГОТИЧЕСКОЙ ФОРМУЛЫ В РОМАНЕ М.ШЕЛЛИ «ФРАНКЕНШТЕЙН»

У статті розглядаються способи створення художнього образу і його роль у романі М.Шеллі "Франкенштейн" як твору готичного зразка. Зіставлено ознаки готичної літератури і її риси в зазначеному тексті.

Способы создания художественного образа в той или иной поэтической системе текста - один из наиболее показательных приемов, позволяющих выявить общие тенденции произведения и особенности творческой манеры писателя. «Как отражение действительности образ в той или иной степени наделен чувствительной достоверностью, пространственно-временной протяженностью, предметной законченностью и самодостаточностью и другими свойствами единичного, реально бытующего объекта. Однако образ не смешивается с реальными объектами, ибо выключен из эмпирического пространства и времени, отграничен рамкой условности от всей окружающей действительности и принадлежит внутреннему, «иллюзорному» миру произведения», - отмечает М.Эпштейн [5, с.252]. Для художественного образа характерна обусловленность изображаемым пространством текста, и поэтому принципы отображения действительности, присущие той или иной школе, направлению или творческой задаче обозначают его особенности. При этом особенно важно то, что развернутая система образов - это основа любого текста, в котором все подчинено единой цели, обусловленной «заданием» произведения в создании того, что М. Эпштейн назвал «иллюзорным» миром произведения.

Термин «художественный образ» как правило, используется в двух основных значениях. В более широком смысле под образом понимают форму отображения действительности в искусстве, отличную от научных подходов либо от повседневно-бытовых. В узком смысле художественный образ это «специфическая форма бытия художественного произведения в целом и во всех составляющих его элементов» [4, с.99]. Общепринятым в современном литературоведении является определение Л.Тимофеева: «Образ - это конкретная и в то же время обобщенная картина человеческой жизни, созданная с помощью вымыслов и имеющая эстетическое значение» [8, с.256].

В основе художественного образа лежит первичный (или чувственный) образ, в котором, по словам Н. Чернышевского, конкретно-чувственная данность предстает не в форме мысли о ней, а в форме самой жизни. Чувственный образ воспроизводится в конкретном произведении во всех подробностях, в совокупности индивидуальных предметных признаков (расположение в пространственно-временных границах, форма, цвет, способ действия и пр.), что в свою очередь, продиктовано творческим заданием экста.

Художественный образ отличается, таким образом, заданностью и эмоциональной окрашенностью, а более того, обобщенностью своего содержания, это не копия действительности, а ее преломление и воссоздание в условиях определенной творческой ангажированности.

В литературно-художественном произведении образы делятся на более значимые смысловые единицы текста - «макрообразы»: изображение людей, животных, их природное (образы-пейзажи) и предметное (образы-интерьеры) окружение и «микрообразы»: отдельные словесные представления - тропы, синтаксические фигуры и пр. В центре большинства прозаических текстов находится человек и его взаимоотношения с внешним миром, поэтому выделим основные средства и приемы изображения художественного образа эпического произведения:

- авторская характеристика (в таких разновидностях, как сравнительная характеристика, самохарактеристика, инохарактеристика);
- событийный ряд, через действия персонажа показывающий его качества (сюжетно-фабульная характеристика образа);
- портретная характеристика и речь персонажа;
- изображение психологических нюансов и процессов, отражающих характер образа (внутренний монолог, дневниковые записи, признания, лирические отступления и пр.);
- большую роль в создании образа играют языковые средства;
- значительным фактором в создании образной системы является позиция автора, его принадлежность к той или иной художественной системе.

Для такого яркого литературного явления как готический роман, отмеченного целым рядом характерных примет, обусловленность образной системы общими признаками эстетической системы готики является обязательной. Это может быть заметно при анализе ключевого для формирования готического текста романа Мери Шелли «Франкенштейн, или Современный Прометей».

«Франкенштейн» был написан в 1818 году, это роман о великом свершении и роковой ошибке швейцарского учёного Виктора Франкенштейна, изучившего труды средневековых алхимиков и кабалистов, а также достижения современной ему медицины и естествознания и вознамерившегося сравняться с богом в вопросах жизни и смерти. Начиная собой готическую традицию в английской литературе, роман «Франкенштейн» содержит в себе и элементы фантастического произведения, и философского, и психологического. При этом синтетизме в нем все же явственнее всего намечены признаки готики как самостоятельного жанра.

В академическом литературоведении принято считать, что «готическая» литература и, в частности, «готический» роман как ее основа, появляется в эпоху крушения просветительской концепции, базирующейся на приоритетах разумного начала и рационализма. Н.Соловьева приводит мнение английских критиков о том, что источником «готического романа» является «настроение, в котором преобладает сила воображения, доставляющая человеку утонченное

удовольствие» [7, с.4]. «Готическая» литература прежде всего исследует природу и механизм человеческих страхов, суеверий, анализирует работу подсознания, обращается к иррациональному, поэтому ее называют также литературой «тайны и ужаса», как она была обозначена в пору своего появления. Эта продуктивная ветвь художественной литературы восходит к XVIII веку и сохраняет на протяжении долгого времени специфические признаки, характерные черты, выделяющие ее как особого рода традицию из широкого потока произведений о сверхъестественном, ужасном или таинственном.

Характерные жанровые признаки готического романа - это определенное место действия: старинный замок или монастырь, лесная чаща, уединенная хижина и пр., условное время, заданное фантастичностью описываемых событий, экзотичностью персонажей и колорита. Привидения, старые опустевшие замки, пропитанные атмосферой гниения - все это обязательные компоненты готического романа. Центральная тема готической литературы - «тема преступления и наказания, тема противостояния человека судьбе» [9, с. 6], которая разрешается специфическими «готическими» средствами: в противоборстве реальных и ирреальных сил, при участии потусторонних персонажей, в сопротивлении фатуму, в мистическом ключе. Источником событий, как правило, оказывается тайна либо преступное деяние, совершенное против человеческих законов и представлений.

Наиболее важным признаком готического романа является специфическая система образов - это противостоящие друг другу⁷ два космоса: добра и зла, реализованные в романе в образах злодея и жертвы, а также поддерживающие их два лагеря. Образная система готического произведения и особая расстановка сил в нем - одна из наиболее устойчивых доминант жанра. Со времен открывшего готическую традицию романа Х. Уолпол а «Замок Отранто» существует обязательный набор амплуа, как центральных - злодей и его жертва, так и множества второстепенных, с действиями которых связана основная интрига текста. Ирреальные силы могут играть как главную, так и вспомогательную роли и диапазон их воплощений неограничен (от оживающих портретов, вещей до призраков, зловещих животных и фантазмагорических существ). Согласно «готическому статусу» положительному герою, чаще героине, отводится роль носителя этического идеала, который и отстаивается, несмотря на потрясения и страшные испытания. Р.Харрис среди главных признаков готического текста выделяет такой образ: «**Women in distress.** As an appeal to the pathos and sympathy of the reader, the female characters often face events that leave them fainting, terrified, screaming, and/or sobbing. A lonely, pensive, and oppressed heroine is often the central figure of the novel, so her sufferings are even more pronounced and the focus of attention. (Женщина в беде. Апеллируя к состраданию и симпатиям читателя, женские персонажи часто оказываются в событиях, которые показывают их слабыми, в состоянии ужаса, жертвами и/или рыдающими. Одинокая, печальная и притесняемая героиня часто центральная фигура романа, поэтому ее горести более детально

обрисованы и на них сфокусировано внимание)» [12].

Любопытно, что готическая литература при этом довольно благосклонно относится к злодеям. Для них всегда оставлена возможность раскаяния, носители зла могут эволюционировать, могут осознавать несправедность своих поступков и часто обладают особым зловещим шармом. М.Спарк отмечает, что «по мере развития готического жанра злодей вытесняет героиню-жертву из центра читательского внимания. В поздних образцах жанра он обретает полноту власти и становится двигателем сюжета» [7, с.77].

В образной системе готического романа переосмысливается концепция личности, нарушается просветительская гармония - связь между логически устроенным миром и человеком, который органично вписан в эту систему. Для готики открываются пространства, в которые не заглядывала просветительская мысль: это закоулки человеческой души, темные демоны, обуревающие готического героя, злодейские мысли, не допустимые в просветительской концепции и пр. Готическая личность более развернута, глубже, трагичней. Личность готического пространства по природе двузначна - в ней в равной мере задано и добро, и зло.

Особый признак готического романа - это наличие сверхъестественных сил, которые и определяют развитие событий. Исследователь Ф.Харт в своей работе "Experience in the novel" приходит к интересному выводу: «сверхъестественное в готическом романе может носить символический характер. Иными словами, образ может не иметь сверхъестественного облика, но быть эмблемой сверхъестественного, выполнять его функции в ряде ситуаций». Таким образом, для готического романа характерна специфическая система персонажей и система художественных образов, связанная с установкой текста на создание особой атмосферы, и используются такие способы описания, как портретные характеристики, создание напряженности, использование особой лексики и пр.

Знаменитый роман "Франкенштейн, или Современный Прометей" М.Шелли писала под впечатлением трагических потрясений, происходивших в ее личной жизни. Эти настроения (а также ее знакомство с Мэтью Льюисом, автором нашумевшего романа "Монах") сказались в ее книге, стоявшей на скрещении готической и просветительской литературных традиций. Центральными персонажами в романе два - молодой ученый Виктор Франкенштейн, во многом напоминающий гетевского Фауста, убежденный во всемогуществе человеческого разума, и результат его эксперимента, созданное им чудовище Франкенштейна.

Так как большая часть текста написано от лица самого Виктора, портретная характеристика этого персонажа дана только в ретроспекции, когда его встречают на Северном полюсе в погоне за монстром: «он был сильно обморожен и до крайности истощен», все остальные признаки относятся к качествам его личности: «никогда я не встречал более интересного человека; обычно взгляд его дик и почти безумен; но стоит кому-нибудь ласково обратиться к нему или оказать самую пустячную услугу, как лицо его озаряется,

точно лучом, благостной улыбкой, какой я ни у кого не видел»; «он так кроток и вежлив в общении, что все матросы ему сочувствуют», «он так кроток и, вместе, так мудр; он так широко образован; а когда говорит, речь его поражает и беглостью, и свободой»; «В свои лучшие дни он, должно быть, был благородным созданием, если и сейчас, когда дух его сломлен, он так привлекает к себе». Как видно, описания Франкенштейна сделаны с упором на психологическую характеристику и создание особенной атмосферы, напряженной и загадочной, что для готического текста играет важную роль.

Зато для создания облика чудовища М.Шелли не пожалела внешних характеристик: «гнусный урод», «отвратительное существо», «никакая мумия, возвращенная к жизни, не могла быть ужаснее этого чудовища», «нечто более страшное, чем все вымыслы Данте» и т.д. По условиям готической эстетики, описанию чудовища придан мрачный эмоциональный колорит, не оставляющий места сомнениям по поводу того, что это ужасное создание - злодей канона готики, одновременно совпадающее с позицией представителя ирреальных сил. Если ученый преподан как духовное существо, образованное и думающее, то его детище на первый взгляд полностью отвечает канону злой силы, враждебной герою. Но в процессе развития чудовище трансформируется, что отмечает Н.Соловьева: «Создание человеческого гения оказывается внешне отвратительным, но внутренне богатым, человеческим и добрым... История эволюции человека от первобытного состояния в романе передана метафорой темноты - сознание рождается в монстре не сразу... Оно не имеет места в жизни. Этические категории для него поэтому переоцениваются: зло постепенно превращается в добро, ибо у него нет предпосылок для того, чтобы быть добрым, а злым его вынуждают стать сами же люди» [7, с.112-113]. Чудовище как художественный образ проходит стадии в своем развитии, учится постигать жизнь и ненавидеть, оно могло быть триумфом Франкенштейна, а стало его кошмаром.

Однако у М.Шелли и здесь акценты несколько смещены. Виктор Франкенштейн, главный герой, тоже не может быть однозначно классифицирован ни как злодей, ни как жертва, хотя на его долю выпадает много испытаний. Он опьянен мечтой о небывалых научных свершениях, и, стремясь уподобиться античным богам и героям, совершает чудо: в результате эксперимента создает человекоподобное существо - гиганта, наделенного небывалой мощью и энергией. Но его детище оказывается

ужаснее того, что может перенести создатель, и, покинутое на произвол судьбы, вскоре выходит из-под контроля. Первыми жертвами его сокрушительной силы оказываются люди, наиболее близкие Франкенштейну: его брат, его лучший друг, его молодая жена. Это второй круг образной системы романа, второстепенные персонажи, которым отведена традиционная для готического конструкта роль жертвы.

У М.Шелли Виктор Франкенштейн становится частью созданного им чудовища, они существуют в условиях двойничества - кто из них злодей, кто жертва разграничить трудно. Хотя все убийства и злодеяния совершает монстр, первоисточником его поступков можно считать ученого, отказавшегося от уродливого результата своего дерзкого эксперимента. «Я затаил злобу, потому что несчастен. Разве не бегут от меня, разве не ненавидят меня все люди? Ты сам, мой создатель, с радостью растерзал бы меня; пойми это и скажи, почему я должен жалеть человека больше, чем он жалеет меня?» - говорит чудовище, пытаясь оправдать свои действия [10, с.85]. Таким образом, центральным двигателем сюжета романа становится противостояние не абсолютного добра и зла, воплощенного в определенных персонажах, а переносится в плоскость философского осмысления темных границ каждой человеческой личности как носителя и доброго, и злого начал.

М.Шелли отступает от канона готического распределения ролей в тексте, однако в остальном она мастерски выдерживает законы жанра: природные и предметные образы в романе направлены на создание единого мрачного колорита, выдержаны в тональности зловещей тайны и сконцентрированы в направлении эффекта нависшей над всеми действующими лицами опасности. Даже офицер Роберт Уолтон, последний свидетель драмы, сохраняет в письмах к возлюбленной интонацию непоправимой беды, трагизма, так как этот персонаж призван передать не свою личную историю, но выступает лишь как свидетель противостояния лавещих сил, сосредоточенных вокруг Франкенштейна.

Можно сказать, что центральным художественным образом романа М.Шелли «Франкенштейн» является идея насилия над природой, которая способна отомстить за себя таким разрушительным образом, что и не представлялся никакому гению, берущемуся познать ее тайны и подчинить их себе. В этом смысле готический конструкт как нельзя более адекватен замыслу М.Шелли и позволил ей через ярчайшие художественные образы выразить настолько сложную мысль, что она читается как злободневная до сегодняшнего дня.

Список использованной литературы

- Берковский Н.Я. Статьи и лекции по зарубежной литературе. - СПб.: Азбука-классика, 2002.-480 с.
- 2 Білоус О. Архетип готичного роману (спроба семіотичного аналізу готичної прози) - Американська література на рубежі ХХ-ХХІ століть. - К.: ІМВ. -2004. - С.191-203.
3. Беляева Н. Поетика англійського готичного роману та історична проза Пантелеймона Куліша. - Вікно в світ. № 3 (15). - 2001. - С. 145-154.

4. Галич О. Литературный художественный образ // Галич О. Теория литературы. - Киев. 2001.-С.96-116.
5. Литературный энциклопедический словарь / Под ред. В.М.Кожевникова, П.А.Николаева. - М.: Сов. энциклопедия, 1987. - 752 с.
6. Соколянский М.Г. Западноевропейский роман эпохи Просвещения. Киев-Одесса: Вищ. шк., 1983.-140 с.
7. Соловьева Н.А. У истоков английского романтизма. - М.: Изд-во МГУ, 1988. - 232 с.
8. Тимофеев Л., Тураев С. Словарь литературоведческих терминов. - М.: Просвещение, 1966. -456 с.
9. Чамеев А. В традициях «старого доброго страха» или об одном несерьезном жанре британской литературы // Дом с призраками. Английские готические рассказы. - СПб.: Азбука-классика, 2004. - С. 5-18.
10. Шелли М. Франкенштейн, или Современный Прометей. Г.Уолполл. Замок Отранто. - Смоленск, 1992. - 224 с.
11. Шкловский В. Обновление «романа тайн». Опись тайн романа // Шкловский В. Повести о прозе. Размышления и разборы. - М.: Худож. литература, 1989. - С. 188-200.
12. Harris R. Elements of Gothic Novel [http/Vw.w.w. student.central](http://Vw.w.w.student.central).
13. Матвієнко О. Лабіринт, що веде до кімнати сміху (Готичні пародії Дж.Остен, Т.Л.Пікока, О.Вайльда) // Вікно в світ. - № 3 (15). - 2001. - С. 30-47.

Summary

The article deals with the methods of creation of the art character and its role in the novel "The Frankenstein" by M. Shelly as a work of Gothic model The facts of the Gothic literature and its features are compared in the text.

Полякова Т.А.
преподаватель

ТЕМАТИЧЕСКИЙ ПОДБОР ТЕРМИНОВ В НАУЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

У статті автор розкриває найбільш традиційні засоби виявлення значень слів в англійській та російській мовах, приділяє увагу основним формам наукового викладання. Зазначено характерні риси ієрархічності наукової прози.

Каждая сфера человеческого общения обладает характерными и относительно константными задачами коммуникации. Возрастающая роль науки вызывает в области языкового развития необходимость учитывать специфические черты научной литературы во всех ее проявлениях [5, с. 18].

Конкретная область человеческой деятельности требует от людей знания объективных закономерностей явлений, их существенных свойств, имеющих между ними причинно-следственных отношений. В связи с этим сложились объективные требования к содержанию и форме сообщаемой информации. Выработалась исторически изменчивая тенденция в отборе языковых средств, используемых в актах общения. Реализация языковой системы имеет целеобусловленный и целенаправленный характер [1, с. 175].

Основными формами научного изложения являются описание, рассуждение, повествование и доказательство, которые выражены в специфических синтаксических структурах, принадлежащих в области научного стиля - к числу автоматизированных форм языкового выражения. Автоматизация целого ряда синтаксических структур научной прозы связана с выработкой устойчивых композиционно-речевых форм организации авторского изложения материала. Выражение аргументации научной мысли, строгая мотивировка следования ее звеньев являются следствием того большого значения, которое придается в научных текстах объяснению и рассуждению [4, с.94].

Устойчиво повторяющиеся синтаксические построения, сложные предложения с развернутой союзной связью, синтаксический стереотип письменной научной коммуникации, осложненный целой цепочкой сочинительных и подчинительных связей - все это усложняет перевод научной прозы, который назван иерархическим [2, с. 184-187].

Характерными чертами иерархической научной прозы являются: общая синтагматически спаянная система синтаксиса, сведение в определенную систем}' нескольких предложений как грамматически самостоятельных единиц, способных к автономной актуализации, логическая спаянность синтактико-семантических элементов, получающая как имплицитное, так и эксплицитное языковое выражение.

Все эти черты получают свое четкое выражение в синтаксической организации параллелизма - в одном из характерных способов организации научной прозы. Параллельные конструкции представляют собой один из стилистических приемов композиции высказывания, в которой отдельные части предложения или ряд предложений в целом построены однотипно.

Тематический состав высказывания требует конкретных целевых задач, экспрессивных вариаций и модальных оттенков речевого акта, которые влияют на его стиль.

Ученые-лингвисты такие, как Т.Г.Винокур, И.Р.Гальперин, К.Гаузенблас, Ф.Данеш и др. пришли к выводу, что английская научная литература второй половины XIX века использует разнообразные синтаксические параллельные конструкции, вовлекаемые в высказывания определенного тематического состава.

Параллельные конструкции используются в целях логического противопоставления, сопоставления, уточнения и перечисления. Выявление тематического содержания научной речи позволяет организовывать и систематизировать определенным образом объем лексического материала изучаемого языка.

В.Н.Комиссаров считает, что научно-техническая речь характеризуется в любом языке 90% и более слов-названий (терминов) и 10% и менее образных средств.

Ясно то, что терминология составляет основную часть словарного состава современной научной речи. Сюда необходимо подключить так называемые универсальные слова, не являющиеся терминами, но без которых

не обходится ни один научно-технический текст. Они выполняют роль синонимических заместителей терминов, имеют обобщенное, неконкретное значение. Например, термин «exchange» («обмен») соотносится с универсальными словами «размен денег», «биржа», «центральная телефонная станция» в зависимости от специальности и конкретного текста.

Лингвистами выявлены несколько смысловых групп терминов, распределенных по темам.

Однако само по себе наличие терминов в каком-либо контексте указывает лишь на его экстралингвистическую основу, т.е. термин служит как бы показателем, сигналом научного характера контекста, но сам по себе не вскрывает его специфики и его лингвистического своеобразия.

Подбор контекстов осуществляется при взаимосвязи формальной и содержательной стороны языка, присущего данному стилю речи. Значение слова выявляется в формах его употреблений. Наиболее удачной представляется презентация лексики на основе ситуаций. «Своеобразное отношение слова в контексте конкретной речевой разновидности к своему языковому (в словаре) эквиваленту, своеобразная связь его с характером мышления» [4, с.94-98].

Наиболее традиционные способы выявления значения слова заключаются в их толковании, а также в составлении синонимических и ассоциативных рядов. Н.А.Шубова пишет: «Слова, как и вообще всякие другие единицы языка, существуют только в речи и через речь, а, включаясь в речевое произведение, они приобретают определенные грамматические изменения, поэтому изучение морфосинтаксических особенностей функционирования данной группы слов оказывается совершенно необходимым условием адекватного проникновения в их сущность и природу» [6, с. 106].

Анализ слов на основе не только их семантических значений, но и морфо-синтаксических отношений дает дополнительную информацию о слове как единице определенного функционального стиля. Для некоторых глаголов, например, контекст выбирается так, чтобы были видны обычные для данного стиля речи трансформации этих глаголов. Так, глагол «to revert to» - «возвращаться в прежнее место (эконом.)» - выступает в возвратной и пассивных формах, что является для научных текстов весьма характерным [6, с. 106]. Для прилагательных необходимый контекст состоит из определяемого и определяющего слова; однако для ряда прилагательных контекст должен содержать еще информацию о тенденции этих прилагательных сочетаться с определенными наречиями.

Слово в контекстуальном словаре выступает как элемент высказывания в своей естественной для данного стиля речи среде. Значение слова выявляется в формах его употреблений.

Итак, при группировке лексики, какие бы цели не преследовала ее презентация (научные или педагогические), должны быть учтены следующие моменты:

1. Лексико-семантический и морфо-синтаксический аспекты изучения лексики должны быть представлены в их взаимосвязи и взаимодействии.
2. Презентация лексики должна представлять лексические единицы как единицы речи.
3. Презентация лексики на основе ситуаций [3, с. 106].

Список использованной литературы

1. Абрамов Б.А. Научно-техническая литература - одна из сфер функционирования языковой системы // Сборн. научн. тр. МГПИИЯ им. М.Тереза. Вып. 73, 1973. - С. 175.
2. Арутюнова Н.Д. О синтаксических разновидностях прозы // Сборн. научн. тр. МГПИИЯ им. М.Тереза. - Вып. 73, 1973. - С. 184-187.
3. Воробьева М.В. Лексикографические исследования и словарь научного языка. - М.: Лингвистика и методика преподавания иностранных языков, 1976. - 106 с.
4. Кожина М.Н. О речевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими. - Пермь, 1992. - С. 94-98.
5. Ярцева В.Н. Основные тенденции научно-технической революции на типологию современных языков // Научно-техническая революция и функционирование языков мира. -М., 1974.- 18 с.
6. Ящин В.К. Функциональный стиль общенаучного языка и методы его исследования. - М., 1974. - 106с.

Summary

This article deals with the traditional method of the meaning of the words in English and Russian languages. It is paid attention to the main forms of the scientific teaching. Typical features of the hierarchical scientific prose are mentioned here too.

Романова Л.А.

студентка магистратуры

ПРИЕМЫ И СРЕДСТВА ЯЗЫКОВОЙ ИГРЫ В ТВОРЧЕСТВЕ ХОЛЬМА ВАН ЗАЙЧИКА

У статті розглянуто специфіку мовної гри у творчості Хольма ван Зайчика. Особливу увагу приділено фонетичним, лексико-семантичним, фразеологічним та словотворчим виражальним засобам.

Писатель Хольм ван Зайчик - одна из интригующих загадок русской литературы последнего десятилетия. Его цикл романов “Плохих людей нет” с подзаголовком “Евразийская симфония” претендует на статус нового литературного бестселлера. Отличительной особенностью произведений Хольма ван Зайчика является широкое использование языковой игры, под

которой обычно понимают сознательное нарушение языковых норм, правил речевого общения, а также искажения речевых клише с целью придания

сообщению большей экспрессивной силы, оригинальности, создания комического эффекта. Языковая игра “служит для того, чтобы вызвать улыбку, смех, создать шутовское настроение или ироническое отношение” [3, с. 174], т.е. реализовать эмотивную функцию языка. Используя разнообразные приемы и средства языковой игры, ван Зайчик создает вымышленный мир - удивительную страну Ордусь. ”Это позволяет не только ввести читателя в другой мир, но и заставить его постоянно искать соответствия со знакомой действительностью, проверять любую информацию на достоверность” [2]. Такого рода “дешифровка⁴¹ текста способна доставить читателю определенное интеллектуальное удовольствие.

Цель работы - выявить приемы и средства языковой игры, посредством которых формируется своеобразный стиль Хольма ван Зайчика.

Объектом исследования послужил роман “Дело незалежных дервишей⁴⁴ [1].

Хольм ван Зайчик использует практически весь спектр выразительных средств: фонетические, лексико-семантические, фразеологические, словообразовательные и т.п.

Языковая игра на фонетическом уровне отличается большим разнообразием. Прием рифмовки охватывает отдельные парные созвучия и используется как средство шутки, иронии и сарказма: “*Одной рукой держи, другой рукой мне щербет неси. Я буду немножко пить и немножко тебя жизни учить!*” [1, с.208].

Важную роль играет в романе прием фонетической деформации слов, который используется с целью соединения в сознании читателя вымышленной и действительной реальности. Фонетическим преобразованиям подвергаются известные имена, фамилии, географические названия, заимствованные слова и русский жаргон: *Дракуссель* (Дракула), *Холэмусы* (Холмс), *Цорес* (Сорес), *Хэ Мин-гуи* (Хемингуэй), *К у чум* (Кучма), *Тарсун Шефчи-заде* (Тарас Шевченко), *Мосью* (Москва), *цзипучэ* (джип), *вэйтухай* (вертухай).

Графическое искажение слов происходит за счет использования элемента украинской графики (буквы і) в русском тексте: “*2? Асланіве росло слишком много каштанов*” [1, с.95].

На лексическом уровне существенная роль принадлежит различным видам непрямых номинаций, которые строятся на общем явлении контраста между способом словесного определения (наименованием) и денотатом (именуемым).

Метафорические номинации используются для образной характеристики и оценки разных явлений действительности. Из четырех основных семантических типов метафор, выделенных В.П. Ковалевым [4], у Хольма ван Зайчика представлены все четыре:

1) “неживое - живое” - *равнодушные камни, замурлыкал телефону подтвердила кора:*

2) “неживое - неживое“ - *океан пустотыу ткань судьбы;*

3) “живое - живое“ - *голуби поняли, сказал кот, мухи обиженно взвыли.*

Очень часто человеку приписываются свойства и действия животных:

„*Абдулла Нечипорук - вот кто главный местный скорпион*” [1, с.238].

4) ”живое - неживое⁴⁶ - *проскрипел хозяин харчевни.*

Чаще "всего встречаются метафоры первого и третьего типа, более или менее часты переносы второго типа, редки - четвертого.

Широко используется в романе прием метонимической конкретизации и генерализации, когда какой-либо процесс обозначается посредством конкретного действия, составляющего часть этого процесса, или же когда частное изображается как общее: "*А, так ты хитрый, ты заказал столик заранее. Ладно! Тогда мы придвинем к твоему столику два наших табурета!*" [1, с. 21]; "*Служитель опять спрятался в платок*" [1, с. 145].

Не менее важное значение имеет и прием перифрастических номинаций, когда вместо обычного названия определенного объекта используется описание его существенных признаков: *членосборный портрет* (фоторобот), *воздухолетный вокзал* (аэропорт), *книжица перечня блюд и напитков* (меню), *переносной компьютер* (ноутбук), *повозка с эмблемой в виде вписанной в круг трехлучевой звезды* (машина марки ”мерседес“).

Прием актуализации внутренней формы слова проявляется, когда писатель использует “говорящие” имена и фамилии с прозрачной внутренней формой: *Бог... дан у Каменюгину, Бейбаба, Кормибарсову Кормиконеву Кормимышеву Кормибоброву Кормибыкову Кормиверблюдову Корм и котов.*

Отметим случай актуализации этимологии: “*2? Ордусй в связи с быстрым ростом благосостояния появилось довольно много бездельных любителей красивой жизни, каковых прозвали втунеядцами - то есть теми, кто ест народный хлеб втуне, не принося народу в ответ ни малейшей пользы*” [1, с.79].

С точки зрения языковой формы, произведение Хольма ван Зайчика представляет собой удивительный сплав исконной и заимствованной лексики, устаревших слов и неологизмов, общеупотребительной лексики и лексики ограниченного употребления, слов разной экспрессивной окраски и функционально-стилистической принадлежности. Рассмотрим перечисленные группы слов.

Текст насыщен старославянизмами, которые используются и для предания речи высокой стилистической тональности, и для создания комического эффекта - *здравие, юдоль, перст, врата, седмица, глас, стражу чрево* и др.

Следует отметить наличие в тексте большого количества экзотизмов, которые помогают адекватно передать жизнь восточных народов, в частности их быт, нравы, обычаи: *медресе, ли, суфии, минарет, пиалы, достархан, сура, бек, дервиш, гаолян, нукер, зурна, хадж и др.*

Широко и свободно писатель использует в произведении украинизмы. Он включает в текст отдельные слова, словосочетания и целые предложения, которые потенциально понятны русскому читателю, не владеющему украинским языком. Они, как правило, даны в русской транскрипции, вводятся без кавычек, перевода или комментария. Украинизмы используются не столько для передачи особенностей языка и культуры украинского народа, сколько для пародирования речевых особенностей, отличающихся использованием "суржика", и для создания сатиры на современную Украину: *"Да нет... Они у си теперь... Что с них узять, с хлопцев-то... - проговорил он наконец, так и не поднимая глаз. - Мы, старики, цену знаем и речам, и газетам. У сего навидались. А этим.. шо из телевизора скажут, то и правда"* [1, с. 145].

Особую роль играют архаизмы, придающие тексту высокую, торжественную окраску, колорит старины. Чаще всего встречаются лексико-фонетические (*заглицкий, противуречивый, сановник*) и лексико-словообразовательные (*юнец, знакомец, умертвие*) архаизмы. Для искусственной архаизации эпохи используются историзмы: *повозка, харчевня, шинок, хорунжий, есаул* и др.

Наряду с устаревшими словами встречаются такие быстро освоенные неологизмы, как *чат, ноутбук, принтер, файл, сканер, сервер*. Эти новообразования относятся к компьютерной терминологии.

Помимо возвышенной, книжной лексики (*деяние, водрузить, кров, свершить, старец, воздать должное, прецедент, созерцать, искомый, возыметь*), в романе много разговорных, просторечных и бранных слов, которые используются чаще всего для характеристики отрицательных персонажей: *лапица, распекать, влипнуть, шляться, башка, торчать, емое, идиот, облажаться, дурак, подонок, мерзавец, желтозатыш*.

Комический эффект создается при нарушении законов лексической сочетаемости слов, то есть когда слово, имеющее закрепленную узкую лексическую сочетаемость, соединяется с иными словами: *"Повозка отвалила от тротуара и взяла курс на север* [1, с.65]. Глагол *отвалить* и словосочетание *взять курс* сочетаются преимущественно с наименованиями плавучих транспортных средств. Синонимами являются соответственно *отъехать* и *направиться*.

Обращает на себя внимание использование семантически и структурно не измененных фразеологизмов, которые в тексте являются средствами не только называния, но эмоциональной характеристики явлений и персонажей: *как пить дать, беречь как зеницу ока, прибрать к рукам, путаться под ногами, кошки скребут на душе, по гроб жизни, для отвода глаз* и т.д.

Интересны случаи индивидуально-авторской трансформации фразеологизмов.

Например: *"Получается, к исчезновению франц{узского профессора и Жанны дервиши также свои ручки этнографические приложили?"* [1, с. 203]. В данном случае происходит смысловое обыгрывание фразеологизма путем внедрения в его состав прилагательного. Также для Хольма ван Зайчика характерны преобразования состава фразеологизмов путем частичной замены

их компонентов: “*Но с Кучума все скатывалось, как с буйвола вода*“ [1, с.311]. Ср: как с гуся вода.

Построение необычных языковых единиц - один из характернейших приемов языковой игры. Все новообразования писателя условно можно разделить на две группы: потенциальные и окказиональные слова.

Потенциальные слова, т.е. “слова, которых фактически нет, но которые могли бы быть“ [5, с.80] строятся обычно по морфологическому способу. Среди них есть слова, образованные префиксально-суффиксальным (*:запароленный*), суффиксальным (-ник-, -бищ-, -ыш- - *деятельник, книжбище, утробыш*) способами, сочетанием двух основ и соединительной гласной (*спиногрызы, хвостоволосый, древ нелюб*), сочетанием двух основ и суффиксации (*чалмоносец, широкапатство, чернохалапник, чреслогортанный, членосборный, древнекопатели, единочаятель*), усечением производящей основы (*драг*, т.е. драгоценный). Отаббревиатурные образования представляют собой сложение начальных звуков первой и второй основы (*еч*, т.е. единочаятель). Также встречаются слова, образованные лексико-синтаксическим способом (*вольнолетающий, преждедородженный*)

Окказионализмы отличаются явной авторской индивидуальностью. Они по-новому называют известные предметы и явления, а также обозначают вымышленные реалии. Хольм ван Зайчик создает псевдокитайские слова, лексическое значение которых даже в контексте определить очень сложно, поэтому автор сопровождает данные слова переводом и комментарием: *куайчэ* (скоростной поезд), *гокэ* (гости страны), *дуцзи* (инвалид), *пайцза* (удостоверение), *хуацяо* (диаспора) и др. Кроме того, автор использует такой неузусальный (ненормативный) способ словопроизводства, как контаминацию, когда новая единица образуется объединением начала одного слова и конца другого: *Ордусь* (Орда + Русь).

Словообразовательная игра представлена также приемом рифмованного эха, когда слово повторяется с изменением начального звука или группы звуков: “*А! - Бек презрительно шевельнул ладонью. - Атлант- матлант...*“ [1, с.207]; “... прямо на стене... давно засохшей гу’бной помадой было игриво выведено: “*Олежень-Незалежень*” [1, с. 131]. Такие эхо- конструкции выражают разного рода смысловые и экспрессивные оттенки.

Отличительной особенностью творчества ван Зайчика является использование прецедентных текстов, т.е. “осознанных или неосознанных, точных или преобразованных цитат или иного рода отсылок к более или менее известным текстам в составе более позднего текста” [6, с. 17]. Корпус источников прецедентных текстов исключительно широк. Это названия произведений (“*Слово о полку Игореве*”, *Коран*, “*Тысяча и одна ночь*”), имена и события, относящиеся к сфере культа (*Христос, Господь, Будда, Конфуций, Аллах, Армагеддон*), исторические лица (*Бисмарк, Сперанский, Коперник, Тамерлан, Сартак, Александр Невский, княгиня Ольга, Влад Цепеш Дракула*), имя персонажа (*Гамлет*). Прецедентные тексты также вводятся намеком, т.е. с помощью аллюзии: “*Богатырей в папах оказалось тридцать три*“ [1, с. 179]. Сравните со “Сказкой о царе Салтане...” А.С. Пушкина. Один

из наиболее распространенных способов введения прецедентных текстов - цитирование русских пословиц, поговорок, народных песен, кинофильмов: *“Восток - дело тонкое”* [1, с. 183] - слова из кинофильма “Белое солнце пустыни”. Цитаты, как правило, трансформированы автором: *“Сколько корешок ни вейся, - с издевкой проговорил Баг, красноречиво держа ладонь на рукояти меча, а сорнячок из грядки вон Г* [1, с. 309]. Ср.: Сколько веревочке не виться, а конец будет (пословица). Часто совмещается трансформация цитаты и псевдоцитация: *“Не зря говорил Учитель “ Чем дальше благородный муж углубляется в лес тем больше* вокруг него становится *тигров* [1, с. 146]. Ср.: Чем дальше в лес, тем больше дров (пословица). Аналогично: *“Учитель Конфуций говорил: “Всякий феникс славит ветви того туна, на коем свил гнездо”* [1, с.37]. Сравните с пословицей: Веж кулик свое болото хвалит.

Таким образом, можно утверждать, что мастерски проведенная языковая игра является одним из наиболее ярких выразительных средств литературной мистификации начала XXI века - творчества китайско- голландско-русского писателя Хольма ван Зайчика.

Список использованной литературы

1. Зайчик Х. ван. Дело незалежных дервишей / Пер. с кит. Е.И. Худенькова. Э. Выхристюк. - СПб.: Азбука, 2001. - 352с.
2. Захарова М.В. Языковая игра как факт современного этапа развития русского литературного языка. - <http://magazines.russ.ru/znamia/2006/5/zal2.html>.
3. Земская Е.А., Китайгородская М.В., Розанова Н.Н. Языковая игра // Русская разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика. Жест / Отв. ред. Е.А. Земская. - М.: Наука, 1983.-С. 172-214.
4. Ковалёв В.П. Выразительные средства художественной речи. - К.: Рад. шк., 1985. -136 с.
5. Николина Н.А. Типы и функции новообразований в прозе Н.С. Лескова // Русский язык в школе. - 1995. - № 2. - С. 79-87.
6. Супрун А.Е. Текстовые реминисценции как языковое явление // Вопросы языкознания. - 1995. - № 6. - С. 17-29.

Summary

The article deals with the specificity of a language game in the creative work of Kholm van Zaichik. The main attention is paid to phonetic, lexical-semantic, idiomatic and word formation expressive means.

ТЕМПОРАЛЬНІ КОНКРЕТИЗАТОРИ В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕКСТАХ

У статті зроблено спробу уніфікації термінологічного апарату на позначення мовних засобів із некатегоріальною темпоральною семантикою, а також виявлено особливості функціонування досліджуваного мовного явища в текстах публіцистичного й інформаційного стилів.

У тексті часові відношення передаються не лише дієслівними формами, що мають граматичну категорію часу. Для уточнення темпоральних меж події чи фіксації її на часовій осі використовуються мовні засоби, у яких темпоральна семантика не має категоріального вираження. Таку семантику в тексті можуть передавати як окремі лексеми, так і прийменниково-іменникові комплекси. Особливостям семантики й функціонування цих мовних засобів присвячені роботи О.Бондаря [1], О.Бондарка [8], І.Вихованця [2], Л.Вишні [3], М.Всеволодової [4], З.Іваненко [5], Р.Куцової [6], В.Позанської [7] та ін. Складність у дослідженні цього мовного явища полягає в тому, що передавати некатегоріальну темпоральну семантику можуть одиниці, які належать до різних граматичних рівнів мови, зокрема лексика й синтаксис. Адекватне дослідження різнорівневих мовних одиниць, об'єднаних спільним значенням, можливе в межах функціональної граматики.

У мовознавстві немає усталеної термінології для позначення мовних одиниць з некатегоріальною темпоральною семантикою. Ці мовні засоби називають прийменниково-іменниковими конструкціями (І.Вихованець [2], Л.Вишня [3], З.Іваненко [5], Р.Куцова [6], В.Позанська [7]), лексичними обставинними конкретизаторами темпоральних відношень (О.Бондар [1], О.Бондарко [8]) або іменними темпоральними групами (М.Всеволодова [4], В.Чекаліна [9]). До того ж особливості функціонування цієї семантичної групи мовних одиниць вивчалось переважно на матеріалі текстів художнього стилю, специфіка вживання їх у публіцистичних й інформаційних текстах не була предметом спеціальних досліджень.

Недостатність відомостей щодо функціональних особливостей мовних одиниць з некатегоріальною темпоральною семантикою й необхідність уніфікації термінологічного апарату зумовлюють актуальність теми статті. Ми зробимо спробу на основі праць попередників виробити єдиний термін для позначення мовних одиниць з некатегоріальною темпоральною семантикою, запропонувавши власне тлумачення досліджуваного мовного явища, а також простежимо особливості їх вживання в текстах публіцистичного й інформаційного стилів.

мовних одиниць з некатегоріальною темпоральною семантикою дозволив виявити невідповідність між власне терміном і суттю позначуваного мовного явища. Термін „прийменниково-іменні конструкції” вказує передусім на структурні особливості мовних одиниць, що позначають часові відношення. Названий критерій не є визначальним, бо мовні одиниці в даному випадку об’єднуються передусім за спільною семантичною ознакою - здатні виражати варіанти темпоральних значень. За семантикою терміна „лексичні обставинні конкретизатори темпоральних відношень”, запропонованого О.Бондарком, акцент робиться передусім на лексичному вираженні темпоральності, на другий план відходить функціональна природа цього явища. Термін „іменні темпоральні групи” на перший план виводить частиномовні характеристики темпоральних засобів й об’єднання їх у тематичні групи. Запропонований термін також не відбиває функціональної специфіки явища, тому що не лише іменні частини мови входять до складу⁷ цієї семантичної групи. Оскільки засоби вираження темпоральності, часове значення яких не є категоріальним, автори об’єднують в окрему групу на семантичній основі й для їх аналізу важливими є функціональні особливості цих мовних одиниць, то, на нашу думку, більш адекватно їх буде називати темпоральними конкретизаторами.

Темпоральні конкретизатори, що функціонують у текстах публіцистичного й інформаційного стилів, за структурою можна поділити на дві групи: а) власне лексичні (прості темпоральні конкретизатори, що являють собою слово чи прийменниково-іменникове сполучення: *сьогодні, восени, до вечора, за тиждень, у лютому* і под.; редугілексивні темпоральні конкретизатори, утворені повторюванням одного й того ж слова або синонімічних слів: *рано-вранці, давним-давно* тощо); б) лексико-синтаксичні (складні темпоральні конкретизатори, що являють собою різні види словосполучень, здатних виражати часові відношення: *16 листопада 1924 року, останнім часом, у найближчому майбутньому* тощо).

Прості й редулексивні конкретизатори розглядаємо як лексичний засіб вираження темпоральності, складні зараховуємо до лексико- синтаксичного рівня.

Аналіз текстів публіцистичного й інформаційного стилів дозволив виявити такі особливості функціонування темпоральних конкретизаторів.

В інформаційних текстах, які подають оперативну інформацію, темпоральні конкретизатори іноді починають виконувати композиційну функцію. У цьому випадку темпоральні конкретизатори допомагають структурувати інформацію, фіксуючи події у часі: (1) *Як розповіла „УМ” лікар-епідеміолог Одеської обласної епідстанції Алла Побоженська, 7 лютого люди почали звертатись до лікарів, зі скаргами на високу температуру, діарею та слабкість, а **через тиждень** медики вже проводили подвірні обходи, щоб виявити всіх хворих на дизентерію. За словами фахівця, ситуація в Раухівці досі залишається неблагополучною: **сьогодні** в*

< фе кці иному відділенні центральної районної лікарні міста Березівка спитається більше трьох десятків хворих на гостру бактеріальну изентерію (УМ. - 22.02.2006. - С.3); (2) Взагалі рівень розвинутої . хспільства визначається насамперед ставленням до старих. І треба казати, що на теренах нашої країни повага до старших культивувалася **спрадавна**. Археологічні розкопки, легенди її перекази свідчать, що вже при родовому устрої найвищим й найавторитетнішим органом управління була рада старійшин, яка приймала кардинально важливі рішення з життя общини, обирала князя і при потребі так само скидала його. **Згодом**, коли князі узурпували владу й перестали служити громаді, дбаючи передусім про власні вигоди, змінилось і ставлення з боку держави до старшого покоління (В. - 2001. - №7-8. - С.82). У прикладі (1) за допомогою темпоральних конкретизаторів не лише відтворюється часовий перебіг подій, а й вибудовується композиційна цілісність замітки. Лід замітки має темпоральне значення минулого (констатує факт поширення хвороби), темпоральні конкретизатори визначають часові межі події (складний конкретизатор називає точну дату 7 лютого; простий конкретизатор - часові період, протягом якого відбувалася названа подія - *через тиждень*). Післятекст замітки має часове значення теперішнього, яке актуалізується зокрема відповідними темпоральними конкретизаторами - *досі, сьогодні*. Отже, темпоральні конкретизатори є засобом переключення часових значень на межі композиційних частин замітки. У прикладі (2) темпоральні конкретизатори структурують інформацію в межах абзацу, є засобом формування темпоральної ситуації: події відбуваються в минулому й мають певний порядок (одні події відбувалися в минулому раніше - *спрадавна* - за інші — *згодом*).

У поодиноких випадках темпоральні конкретизатори перебирають на себе функцію основного засобу визначення темпорального плану висловлювання. Причому простежується тенденція до диференціації умов функціонування темпоральних конкретизаторів у публіцистичних та інформаційних текстах. Так, у текстах публіцистичного стилю вони виконують основну функцію позначення темпоральних відношень у таких синтаксичних конструкціях, у яких є предикат, але він не має власної темпоральної характеристики: (1) **А тепер оглянімося на минуле 50-ліття. Чи не про нього ця казочка? Хрущовський СРСР, порівнявши колгоспників через паспортизацію з іншими громадянами країни, як та курочка Ряба, почав нарешті „нестися ”** (Дн. - 2002. - №9-10. - С.98); (2) **І після розпитої тятики признався „як братові ”, що давно б виїхав звідси, „якби не райком ”...** (Б. - 2004. - №10. - С.146). У прикладі (1) присудок, виражений дієсловом у наказовому способі не може виражати часових відношень чи значень, тому⁷ темпоральний конкретизатор *тепер* перебирає на себе функцію основного засобу вираження темпоральних відношень і детермінує часове значення висловлення як теперішній актуальний. У висловлюванні, крім темпоральної, реалізується також модальна ситуація (імперативний і питальний модальні відтінки). У прикладі (2) предикативний центр підрядного речення

виражений дієсловом у формі умовного способу, який також не здатний передавати часові значення. Темпоральну семантику висловлювання формує конкретизатор *давно*, що співвідносить описувані події з минулим.

В інформаційних текстах темпоральні конкретизатори виступають у функції основного засобу вираження темпоральних відношень, як правило, в контекстуально неповних синтаксичних конструкціях й еліптичних реченнях: (1) *У 1996 році компанія „Хліб України” налічувала 243 підприємства - нині 81* (УК. - 28.04.2000. - С.3); (2) *АМК хоче викрити винних у підвищенні ціни на цукор. „Газ України” обмежив постачання газу Донеччини... Тепер про це та інші детальніше* (НМ. - 24.02.2006). У прикладі (1) темпоральний конкретизатор, крім основної функції - вираження темпоральності - виконує ще й експресивну функцію, оскільки є складовою стилістичного прийому контрасту. У прикладі (2) темпоральний конкретизатор не лише визначає часову семантику еліптичного речення, а й є засобом переключення темпоральних значень у висловлюванні (з минулого на теперішній).

Темпоральні конкретизатори, що за будовою відносимо до типу' редулексивних, в інформаційних текстах нами не виявлено. Цей тип лексичних обставинних конкретизаторів представлений досить обмежено в текстах публіцистичного стилю: (1) *Вони пишуть художні твори, спеціальні дослідження, витрачають хист, здоров'я, кошти, зрештою кладуть життя, аби ще раз потвердити істину': Україна є, допоки існує слово. Навіть якщо його замкнути в словники й художні твори, і воно вже **вряди-годи** зроджується з вуст людини - все одно воно живе, хай як в 'язень у в'язниці, але ж не „живий труп”* (К. - 2001. - №1-2. - С.116); (2) *А **рано-вранці**, замалим не удосвіта, в дім лікаря Левинського прибігла операційна медсестра Марія...* (Б. - 2004. - №10. - С.147). Обмежене вживання редулексивних конкретизаторів зумовлено їх стильовою маркованістю - вживаються переважно в текстах художнього стилю. Вживаючись у публіцистичних текстах, вони надають викладу ознак художньої розповіді.

На відміну від простих й редулексивних темпоральних конкретизаторів, складні являють собою впорядковану' структуру темпоральності, відповідно, часові рамки події визначаються більш точно з чіткою темпоральною фіксацією. Порівняймо: (1) *16 листопада 1924 року вийшла перша передача в ефірі тодішньої радянської столиці - в Харкові* (Б. - 2004. - №12. - С.163); (2) *Великої шкоди завдає вода мешканцям одного із районів Одеси Пересипу. **Щосезону** він перетворюється на місцеву Венецію* (НМ. - 16.03.2006). У прикладі (1) складний темпоральний конкретизатор точно вказує на дату, коли відбувалися події далекого минулого, що надає оповіді фактологічного, доку ментального характеру, а інформація сприймається ж достовірною, об'єктивною. У прикладі (2) простий темпоральний конкретизатор вказує на циклічність подій, але не містить чіткої вказівки на те, у який саме період вони відбуваються. На нашу думку', саме ці структурно-семантичні особливості зумовили більшу частотність темпоральних конкретизаторів у текстах інформаційного стилю, порівняно з публіцистичними текстами.

У темпоральних конкретизаторах числове значення року може змінюватися займенником, якщо рік виходу номера журналу, газети чи .ередачі збігається із роком описуваних подій: (1) **Цього року** дійства в суто народних традиціях доповнить „Ярмаркова ніч у Великих Сорочинцях"... (ЛУ.

22.09.2002. - С.2). (2) **На початку поточного року** буковинські обласні з ані заїрі Конгресу Українських Націоналістів та Народний Рух України 'Уєдналися в обласний виборчий блок „/і яче слав а Чорновола", який виборюватиме перемогу> під гаслом „Державність, демократія, реформи! " і навіть собі основне завдання — об'єднати українській народ навколо тціональної ідеї (НіД. - 21.02.2006. - С.2). На нашу думку, це зумовлено мовленнєвою традицією, а також комунікативними особливостями текстів публіцистичного та інформаційного стилів - передусім подають оперативну інформацію.

Темпоральні конкретизатори з нечіткою фіксацією подій на часовій осі живаються переважно в текстах публіцистичного стилю й функціонують у реченнях з розповідною й умовною модальністю: (1) **За місяць** до виборів на дільницях справжнє лихо: гостро бракую працівників. У центрвиборчкомі І турбовані: лише за останні кілька тижнів свої повноваження склав кожен четвертий секретар і кожен п ятий голова виборчкомів (П. - 26.02.2006); (2) Всім уже зрозуміло, що цього не сталося. Але багатьом зрозуміло й інше: якщо цього не станеться у **найближчі рік-два**, ми будемо просто приречені на жалюгідне животіння на глухому узбіччі історії (Д. - 2001. — №8. - С.104). У прикладі (1) конкретизатори **за місяць, за останні кілька тижнів** не визначають чітких часових меж, тому увага читача фіксується на повідомлюваних актуальних подіях. У прикладі (2) темпоральний конкретизатор з нечіткою фіксацією подій на часовій осі визначають темпоральні межі умови, яка має бути виконана у майбутньому.

У текстах інформаційного стилю конкретизатори з нечіткою фіксацією подій на часовій осі в реченнях з умовною модальністю нами не зафіксовано. У розповідних реченнях темпоральні конкретизатори з цією семантикою, визначаючи місце подій на часовій осі орієнтовно, не привертають до себе уваги: (1) **Близько року тому** представники цієї організації визнали Київ гідніи цього високого звання [„Європейський регіон року”]. Наше місто здобуло його в боротьбі з двадцятьма двома іншими містами Європи. Разом із нами цей титул розділить італійське місто П'ємонт (В. - 2005. - №-1-2.

- С.127); (2) Але **протягом останнього часу** історичний центр Львова перебуває перед реальною загрозою руйнації. Зусилля міської влади привернули увагу до нашого міста не тільки в Україні, а й у світі (Д. - 2000.

- №10. - С.159). У прикладі (1) конкретизатор **близько року> тому** дає читач}' мінімально необхідну орієнтацію у часі, тому в центрі уваги опиняються події, про які йдеться, а не час, коли вони відбувалися. Темпоральний конкретизатор не виділяється з контекстного оточення й тому, що його часове значення відповідає семантиці монотемпоральній ситуації висловлювання, в якій він функціонує. У прикладі (2) темпоральний конкретизатор не називає точної дати описуваних подій, однак він детермінує відтінки часових значень дієслівних

форм у висловлюванні: дієслово у формі теперішнього часу набуває семантичного відтінку теперішнього розширеного; дієслово у формі минулого часу - семантики перфекта.

Отже, частотність вживання темпоральних конкретизаторів у текстах публіцистичного й інформаційного стилів зумовлена, з одного боку, їх структурно-семантичними характеристиками, а з іншого боку - комунікативно-прагматичними особливостями аналізованих текстів. У публіцистичних текстах, покликаних формувати громадську думку, кількісно переважають темпоральні конкретизатори з нечіткою фіксацією подій на часовій осі, оскільки в центр повідомлення ставиться не час події, а причинно-наслідкові зв'язки між подіями. В інформаційних текстах, метою яких є оперативно, точно поінформувати громадськість, перевага надається темпоральним конкретизаторам, що чітко фіксують події на часовій осі. У текстах цього мовленнєвого різновиду акцент у повідомленні робиться саме на часі описуваних подій.

(список використаної літератури

1. Бондар О.І. Темпоральні відношення в сучасній українській літературній мові: Система засобів вираження: Наукова монографія / Одеський держ. ун-т ім. І.І.Мечникова. - Одеса, 1996. - 192 с.
2. Вихованець І.Р. Прийменникова система української мови: Монографія. - К.: Наук, думка, 1980. -285 с.
3. Вишня Л.І. Вживання часової конструкції з родовим безприйменниковим в українській мові // Граматичні та стилістичні ступені дії з української та російської мов: Респ. міжвідом. зб. - К.: Наук, думка, 1965. -С. 206-215.
4. Всеволодова М.В. Способы выражения временных отношений в современном русском языке: Монография. - М.: Изд-во МГУ, 1975. - 282 с.
5. Іваненко З.І. Прийменникові конструкції часу в сучасній українській мові. Чернівці: Чернівець. держ. ун-т, 1967. - Ч.І. - 60 с.
6. Куцова Р.А. Прийменникові конструкції із значенням часової попередності у сучасній українській мові // Функціональна граматики: Тези доп. Міжнар. наук.-теор. конф. - Донецьк: Вид-во Донецьк, ун-ту, 1994. - С. 106-107.
Позанська В.Д. Функціональні можливості темпоральної конструкції з прийменником *при* в сучасній українській мові // Функціональна граматики: Тези доп. Міжнар. наук.-теор. конф. Донецьк: Вид-во Донецьк, ун-ту, 1994. - С. 168-169.
8. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность / Под ред. А.В.Бондарко. - Л.: Наука, 1990. - 262 с.
9. Чекалина В.Л. Особенности взаимодействия лексики и синтаксических структур при решении коммуникативных задач // Вестник МГУ. 2003. - Сер.9. Филология. - №5. -С. 29-42.

Summary

The article deals with the attempt of the terminology with non-categorical meaning unification, the peculiarities of these language means functioning in different types of texts are given.

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ МОВ

Аннюк Е.А.
аспірант

ФОРМИРОВАНИЕ ОРФОГРАФИЧЕСКИХ НАВЫКОВ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ПИСЬМЕ ПРИ ИЗУЧЕНИИ КУРСА «ОСНОВЫ СЛАВЯНСКОЙ ФИЛОЛОГИИ. СТАРОСЛАВЯНСКИЙ ЯЗЫК»

Стаття присвячена актуальній проблемі формування орфографічних навичок у сучасному російському письмі в студентів-філологів засобами лінгвістичних дисциплін історичного циклу.

Орфографическая грамотность является важной стороной не только речевой и письменной культуры, но и культуры человека в целом. Изучение орфографии, овладение правилами грамотного письма, умение применять их являются и остаются первоочередными задачами, от решения которых в значительной степени зависит уровень образованности каждого члена общества.

Ученые-лингвисты, педагога, методисты пребывают в постоянном поиске системы эффективных орфографических упражнений, надежно формирующих навыки правописания, т.к. считают эту методическую проблему все еще не решенной [4, с.23].

В системе вузовского гуманитарного образования, в частности, на филологических факультетах, изучение орфографии включено в курс «Культура устной и письменной речи» (1-11 семестры). В большой степени базовыми являются знания о правописании, полученные в школе. Вузский курс изучения орфографии предполагает «...теоретическое осмысление принципов, норм, правил оформления слова, а также определение и исследование внутренних тенденций и влияния внешних факторов на изменения, происходящие в орфографической системе языка» [5 с.321]. Ибо достижение поставленных целей возможно при изучении правописания на основе других разделов языкознания (фонологии, лексикологии, словообразования и др.). Следовательно, языковые дисциплины на филологических факультетах необходимо изучать как единый, целостный комплекс. Этому в большей мере будет способствовать такая организация учебного процесса, которая позволит поддерживать тесную связь между всеми разделами языка с обязательной опорой на исторический цикл и методику преподавания, так как подготовка будущих учителей-словесников требует не только овладения теоретическими основами, но и практической направленности обучения. Поэтому мы считаем, что не только изучение разделов современного русского языка, но и знание исторических процессов в его развитии помогут студентам - будущим специалистам - объяснить обусловленность многих языковых явлений, в частности орфографических.

История русского языка как специальная дисциплина в программы средней школы не входит, так как предметом школьного изучения является современный русский язык. Однако учителю-словеснику в школьной практике постоянно приходится сталкиваться с тем, что некоторые факты современного русского языка возможно объяснить, зная историю его развития этапы формирования тенденций. Поэтому так важно овладеть материалом вузовского цикла истории языка, чтобы в работе по формированию орфографических навыков использовать исторические экскурсы и сравнения.

Старославянский язык - первая учебная дисциплина, открывающая историко-лингвистический цикл «Основы славянской филологии». Являясь важным звеном в подготовке высококвалифицированного учителя-словесника, курс призван заложить научную базу для изучения фонетического и грамматического строя русского языка. Однако чтобы данная дисциплина была профессионально ориентированной, нам представляется целесообразным разработать систему занятий по старославянскому языку, в ходе которых закрепляются орфографические умения и навыки современного русского письма, полученные как в школе, так и на первом курсе филологического факультета при изучении «Культуры устной и письменной речи». Для решения поставленной задачи при планировании практических занятий прежде всего необходимо определить круг орфограмм, отрабатываемых на старославянском языке. Список этих орфограмм выглядит следующим образом:

- 1) корни с чередованием А//О;
- 2) корни с чередованием Е//И;
- 3) правописание беглых гласных;
- 4) проверяемые согласные в корне слова;
- 5) непроизносимые согласные в корне слова;
- 6) буквы З и С на конце приставок;
- 7) буквы Е и И в окончаниях глаголов I и II спряжения;
- 8) мягкий знак после шипящих в неопределенной форме глаголов и во 2

лице единственного числа.

Нетрудно заметить, что основная часть орфограмм объясняется фонетическими процессами старославянского языка. К примеру, орфограммы «правописание беглых гласных» и «непроизносимые согласные в корне слова» можно отработать на практическом занятии по теме «Позднейшие звуковые процессы, отразившиеся в памятниках XI в. и отчасти X в.». К этому времени студенты изучили систему вокализма старославянского языка, в которую входили два редуцированных гласных - Ъ и Ь. Также в ходе предыдущих занятий студенты научились определять сильную и слабую позиции этих гласных. Изучая далее материал о двойном изменении редуцированных Ъ и Ь, студенты наблюдают, что в сильной позиции они изменились в гласные полного образования ([Ъ] —> [О], [Ь] —▶ [Е]), в слабой - утратились:

*ДЪЖДЬ-дождь,
КОМЬЦЬ - КОБИЕЦЬ,
КЪШГА-ШИГА,
ЧЬЮ-ЧТО.*

В лекционном материале о позициях редуцированных также отмечалось, что, в зависимости от морфологических изменений слова, один и тот же редуцированный гласный мог находиться то в сильной, то в слабой позиции [2, с.50]: *СbNb - СbNA, ОТЬЦЬ — ОТЬЦА*. Под ударением Ъ и Ь находятся в сильной позиции. В формах родительного падежа эти же редуцированные оказались в слабой позиции перед слогом с гласным полного образования, поэтому ни утратились. В современном русском языке мы имеем слова «сна», «отца». Следовательно, в результате чередования сильной и слабой позиций [Ъ] и [Ь] в пределах одной морфемы слова в русском языке появились беглые гласные [О] и [Е]: *кусок-куска, рот - рта, пришелец — пришельца, ложь - лжи, день дня* и т.д. Предложив студентам ряд слов типа:

а) *лоб, мох, песок; лев, день, восемь;*

б) *дом, год, стол; вет, село, стена, -*

ставим задачу изменить их форму и установить происхождение гласных [О] и [Е] в первом и втором рядах (а это гласные различного происхождения). Кроме того, студентам будет под силу записать старославянские соответствия предложенным словам. Таким образом, приходим к выводу, что беглые [О] и [Е] - это результат изменения редуцированных гласных.

Утрата слабых [Ъ] и [Ь] вызвала также появление в некоторых словах русского языка непроизносимых согласных, например: *солнце, сердце, устный, праздник, лестница* и т.п. Правописание таких слов затруднительно, как и произношение, поэтому учащиеся в большинстве случаев допускают в них орфографические ошибки. Студентам предлагается определить позиции редуцированных гласных в словах: *сльньце, срьдьце, устьный*. Зная, что в предшествующий исторический период сочетания согласных были ограничены построением слога по принципу восходящей звучности, отмечаем, что с утратой слабых [Ъ] и [Ь] возникли сочетания согласных, ранее не возможные. Поэтому теперь есть слова с сочетаниями трех и даже четырех согласных букв.

Таким образом, занятия по старославянскому языку, выходя за рамки традиционного к нему подхода как к дисциплине чисто теоретической, могут оказать существенную практическую помощь в профессиональной подготовке будущих учителей-словесников. В школьном учебнике отсутствуют исторические справки, поэтому особо актуальным становится формирование вдумчивого отношения к фактам языка, умение объяснить то или иное языковое явление, возможность раскрыть его закономерности в процессе изучения истории языка в педвузе. Такое «рациональное привлечение фактов исторической фонетики, грамматики, лексикологии [3, с. 10], безусловно, поможет студентам улучшить орфографическую грамотность, прочно усвоить нормы современного русского языка, понять пути его становления и развития.

Список использованной литературы

1. Горшков А.И. Старославянский язык. - М.: Высш. шк., 1963.
2. Горшков А.И. Старославянский (древнецерковнославянский) язык: Учеб, пособие для студентов // А.И. Горшков. - М.: ООО «Издательство АСТ»: О «Издательство Астрель». 2002.
3. Иванов В.В., Потиха З.А. Исторический комментарий к занятиям по русскому языку в средней школе: Пособие для учителей. - М.: Просвещение. 1978.

4. Козлов С.М. О системе орфографических упражнений // Русский язык и литература в средних учебных заведениях УССР. - №2. - 1988. - С. 23-27.
5. Русский язык и культура речи: Учеб. для вузов / А.И.Дунев. М.Я. Дымаре кий. А.Ю.Кожевников и др.; под ред. В.Д.Черняк. - М.: Высш. шк.; СПб.: Изд-во РГПУ им Герцена. -2002.

Summary

The article is devoted to the actual problem of orthography skills in modern Russian language for students-philologists by means of language subjects of historical cycle.

Ильина Т.А.

канд. педагог, наук, доцент

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИЗУЧЕНИЯ ЧИСЛИТЕЛЬНЫХ В РУССКОМ И ЛАТИНСКОМ ЯЗЫКАХ

У статті розглядаються особливості лінгвокультурологічного аспекту вивчення числівників у російській та латинській мовах.

Учения о числах присущи многим цивилизациям человеческого общества. Они отражают характер, традиции и обычаи конкретного народа. В числах находит выражение специфика национального менталитета.

Нумерология тесно связана с историей и культурой этноса, с его фольклором и религиозно-фантастическими представлениями. Древняя вера людей в магию чисел нашла свое отражение, в частности, в сказках. Числам в то далёкое время придавалось большое значение, поэтому выбор цифр используемых в русских сказках, был далеко не случайным. Самым распространённым сказочным числом является **тройка**. В сказках часто бывает, что у царя с царицей **три сына, три невестки**; для решения даются **три трудные задачи**; на пути герой встречает препятствие, и он преодолевает его **на третий раз**, или девица встречает **трёх братьев- красавцев**. Вспомните, как начинаются сказки:

*«В некотором царстве, в некотором государстве жил-был Иван-царевич; у него было **три** сестры: одна Марья-царевна, другая Ольга- царевна, **третья** Анна-царевна».*

*«Жил-был старик; у него было **три** сына, **третий-то** Иван-дурак, ничего не делал, только на печи в углу сидел».*

*«В некотором царстве, в некотором государстве жил-был царь. У него было **три** сына-царевича: первый - Дмитрий-царевич, другой - Василий-царевич, а **третий** — Иван-царевич».*

*«Жил-был старик со старухой; у них было **три** сына: двое - умные, **третий** - Мванушка-дурачок».*

В сказке, как правило, все действия героев троичны. Так, чтобы найти Финиста Ясного Сокола, нужно было три пары башмаков железных истоптать,

три посоха железных изломать, три просвиры каменных изглодать. Когда умирает колдунья, она просит над ней три ночи подряд Псалтырь читать и каждую ночь встаёт из гроба и мстит тому, кто ее отчитывает.

Сказочное время обычно тоже измеряется троичным числом: три года, три дня, три ночи, три часа и т.д. Например: «*Поехал и пропал, **три года** про него ни вести, ни слуху*> не было»; «*Свадьба была весёлая; **три дня** народ без просыпу пьянствовал, **три дня** кабаки и харчевни стояли отворены - кто хоть приходи, пей и ешь на казённый счёт!*». Часто цифра три или уже фигурирует в названии сказки, басни, или только подразумевается: «*Пузырь, соломинка и лапоть*», «*Лиса, заяц и петух*», «*Три царства - медное, серебряное и золотое*», «*Лебедь, рак и щука*» и т.д.

Сказочный герой получает обычно три волшебных предмета. Например, в сказке «*Конь, скатерть и рожок*» герой получает коня, который при команде «*Стой!*» рассыпается в *золотые монеты, скатерть-самобранку и рожок*, из которого выпрыгивают по команде молодцы с дубинками. В другой сказке - это *ковёр-самолет, сапоги-скороходы и шапка-невидимка*, но количество таких необычных предметов, как правило, одинаковое - три.

Герой сказки часто останавливается на распутье трёх дорог, где лежит камень, на котором написано: «*Кто поедет от камня сего прямо, тот будет холоден и голоден; кто поедет в правую сторону*>, *тот будет здоров и жив, а конь его будет мертв; а кто поедет в левую сторону, тот сам будет убит, а конь его жив и здоров останется*». Все три дорожки заманчивы и имеют свои преимущества, но выбрать можно только одну' из них.

Многие фразы в сказочном повествовании имеют трёхчастное построение или содержат в себе три эпитета: «*Был у него сын Иван-царевич - и **красивый, и умный, и славный**; об нём песни пели, об нём сказки сказывали; он красным девушкам во сне снился*», или «*наконец подъехал к паттам **высоким, хорошим, каменным***».

Такое повышенное внимание русского народа к цифре три вполне бьяснимо. Тройка для русского человека заключала в себе несколько начений сразу: она выражала запутанность, неразбериху, метания, ошибки, поэтому герой сказки, как правило, подвергался **трём испытаниям**, из которых нужно было выкрутиться с помощью силы, хитрости или волшебства. При этом **тройка** несет в себе еще значение надежды, и скрытые желания, и ожидания, поэтому родители в сказках имеют чаще всего **трёх** сыновей или дочерей, с которыми связаны все чаяния стариков. Эта цифра символизирует также воскрешение, восстановление, обновление. Именно поэтому самой результативной всегда является **третья** попытка, а герой, уже близкий к смерти, совершив **третье** действие, обретает прежнюю силу и становится победителем.

Русские любят число **три**, о чем свидетельствуют многие литературные произведения, например: «*Маша и три медведя*», «*Три смерти*», «*Три дня в деревне*» Л.Н.Толстого. По-видимому, народная вера в благодать **тройки** передалась и А.С.Пушкину - в его сказках число **три** тоже является удачливым.

«*Бог троицу любит*», - говорят, например, при рождении **третьего**

ребенка. Число **три** - число, приносящее счастье, - для предотвращения любой неприятности народные поверья предлагают **трижды** сплюнуть через левое плечо, за которым притаилась нечистая сила, приносящая неприятности, что, безусловно, принесёт удачу. Существует обычай **трижды** крестить человека перед каким-либо делом или дальней дорогой; **трижды** пили на Руси за удачу и **трижды** наполняли рюмки за упокой души. Православные верят в **Троицу** - Бог-Отец, Бог-Сын, Бог-Дух Святой. После венчания, выйдя из церкви, новобрачные должны **три** раза поцеловать родителей. **Три** - это триединство Вселенной: небо - земля - человек, небо состоит из **трех частей**: солнца, луны и звезд; земля имеет **три вида рельефа**: поднятие, понижение и равнину; у человека **три почтения**: к государю, отцу и учителю.

Во фразеологических оборотах число **три** часто употребляется в его коннотативном значении, указывая на широкий размах действия: *плакать в три ручья, гнуть в три погибели, видеть на три аршина в землю, гнать в три шеи, от горшка три вершка, наврать с три короба* [6]

Латинские числительные, как и русские, употребляются в значении прилагательных и наречий. Числительные-прилагательные разделяются на количественные (*cardinalia*), порядковые (*ordinalia*), разделительные (*distributiva*), которых нет в русском языке (они отвечают на вопрос «По сколько?»), числительные-наречия.

Кроме чтения и письма, дети в Римской империи учились считать. Для этого младшие ученики пользовались собственными пальцами или камешками, которые назывались **calculi**. От этого слова происходит известное нам слово «калькулятор». Старшие ученики для счёта имели считалку (*abacus*) - небольшой ларец с гнёздами для камешков.

Aes triplex - «тройная медь» - о неустрашимости, о твёрдости духа.

Tres faciunt collegium - трое составляют общество (коллегию).

Tres faciunt capitulum - трое составляют капитул - коллегия духовных лиц в католической и англиканской церквях.

Trivium - трёхпутье, тривий - так называлась первая группа семипредметного средневекового школьного курса (риторика, грамматика, диалектика), в отличие от второй группы - **quadrivium** (арифметика, геометрия, астрономия, музыка), составлявшая, по классификации Кассиодора, «семь свободных искусств (наук)».

Tertia vigilia - третья стража (вигилия) - промежуток от полуночи до начала рассвета (вспомним заглавие сборника стихотворений В.Я. Брюсова).

Tertium comparationis - «третье в сравнении», т.е. то общее двух сравниваемых предметов, которое служит основанием для сравнения.

Tertium non datur - третьего нет, третье не дано, или - или, одно из двух.

Tertium quid - нечто третье

Exclusi tertii principium - принцип исключённого третьего - в формальной логике один из четырёх законов мышления.

Tertius gaudens - «третий радующийся» - о человеке, выигрывающем от распри двух сторон [1].

Число **семь** с давних пор было отмечено особым значением, оно всегда было овеяно ореолом таинственности и загадочности, во все времена ему приписывали волшебные свойства. Уже в астрономии древних египтян и в Ветхом завете число **семь** обладало магическим значением: оно могло обозначать и хорошее, и плохое - в Библии говорится о **семи** жирных и **семи** тощих годах. Народная мудрость гласит: если разбить зеркало, то **семь** лет будут преследовать несчастья.

Известно, что на протяжении тысячелетий научные знания часто переплетались с религиозными верованиями и представлениями людей о миропорядке. Это относится прежде всего к древнейшей науке - астрономии. Астрономы древнего Вавилона открыли **пять** планет Солнечной системы: Меркурий, Венеру, Марс, Юпитер и Сатурн. К планетам причисляли также Солнце и Луну.

На этих планетах жрецы древнего Вавилона поселили **семь** своих главных богов. В представлениях древних **семь богов** Вавилона жили на **семи** известных **планетах** и вершили судьбами людей и народов. А само число **семь** было объявлено священным, ему стали приписывать магические свойства. Древняя вавилонская религия учила, что каждая планета имеет свой день. Так появилась и утвердилась впоследствии новая мера времени - **семидневная** неделя.

Древняя философия часто объясняла внутреннее единство основных понятий с помощью чисел. Наиболее часто в духовной литературе встречается число **семь**: **семь** рас человечества, **семь** цветов радуги, **семь** нот музыкальной грамоты, **семеро** мудрецов - Фалес Милетский, Питтак, Арисгодам, Эпименид Критский, Клеобул Линдский, Биант, Периандр; **семь** возрастов: сначала человек переживает возраст Луны - Луна управляет первыми 4 годами жизни,

затем Меркурия - следующие 10 лет жизни, потом Венеры - 8 лет, Солнца - 19 лет, Марса - 15 лет, Сатурна - 30 лет.

Именно **семь чудес света** известны людям ещё из древних времён: Александрийский маяк, висячие сады Семирамиды, Галикарнасский мавзолей, египетские пирамиды, колосс Родосский, храм Артемиды Эфесской, статуя Зевса Олимпийского, изваянная Фидием.

Позднее некоторые легенды и изобретения древних вавилонян, связанные с числом **семь** вместе с суеверным преклонением перед этим числом постепенно перешли к другим народам.

Число **семь** тесно связано с жизнью русского народа. На Руси оно издавна считалось магическим - в целительстве есть заговоры от **семи болезней**, в которых использовались отвары и настойки из **семи трав**. Числительные **семь** и **седьмой** весьма продуктивны в образовании русских фразеологизмов и афоризмов - ни одно числительное не упоминается в подобных выражениях чаще, например: *на седьмом небе от счастья* (в состоянии наивысшего счастья) - религиозное представление о семислойном составе неба; *семь пятниц на неделе* (о том, кто часто меняет свои решения, мнения); *семи пядей во лбу* (о ком-либо очень умном, способном); *седьмая вода на киселе* (очень дальний родственник); *за семью печатями (замками)* (ответ, тайна скрыта); *семь раз отмерь, один раз отрежь*; *семеро с ложкой, один с сошкой*; *семеро одного не ждут*; *идти семимильными шагами*; *у семи нянек дитя без глазу*; *за семь вёрст киселя хлебать*; *семь вёрст до небес*; *семеро по лавкам сидят*; *семь бед - один ответ*; *сгонять семь потов*; *жить на семи ветрах* [6].

У древних римлян **семь царей** правили в период царства, начиная с легендарного Ромула и заканчивая Тарквинием Гордым, которого древние жители Рима изгнали из города; Рим стоял на **семи холмах**; **семь свободных наук** (искусств) изучали в школах Древнего Рима: риторику, диалектику, грамматику, музыку, арифметику, геометрию, астрономию.

Русский народ издавна вводил число **семь** в волшебные сказки: *о семи разбойниках*, *о семи богатырях*; *семь мужиков* в поэме Некрасова «Кому на Руси жить хорошо».

Частотное употребление числа **семь** имеет исторический генезис. Во многих выражениях **семь** выражает уже не собственно количественное значение, а вообще значение множества, некоторого максимума. Вместе с тем в противопоставлении числу **семь** число **один** означает «минимум» (*«один-одинёшенек: один как перст; один в поле не воин и др.*). Все это показывает, что число **семь** занимало и занимает в менталитете русских, в их культурной (и лингвистической) картине мира значительное место.

Под влиянием греческой в римской мифологии боги делились на высших, или верховных, и низших. К первым принадлежали **двенадцать** главных божеств - Юпитер, Марс, Нептун, Вулкан, Меркурий, Аполлон, богини Юнона, Минерва, Гера, Диана, Веста, Венера. Сначала у древних

яв было **десять** месяцев в году, но второй царь - Нума Помпилий - зил ещё два месяца и год стал насчитывать **двенадцать месяцев**.

Русские любят числа **три** и **семь**, но испытывают отвращение к числу **надцать**. Как и все европейцы, русские считают, что **тринадцать** - это %кло беды, несчастья. Число **тринадцать** по народному суеверию *и* лыуется недоброй славой и не случайно называется «чёртовой дюжиной».

Тринадцатый день месяца считается особенно несчастливым, если он *и* иходится на пятницу. Такое представление о числе **тринадцать** берёт своё взнало в религиозных верованиях. Согласно христианскому учению, в Иерусалиме состоялась Тайная вечеря - таинство причащения. На таинстве ли Иисус Христос и его **двенадцать учеников**. **Тринадцатый человек** на той встрече - Иуда Искарот, который предал своего учителя за **тридцать** езебренников. Иисус Христос был распят **тринадцатого числа**. На **тринадцатое** приходилась пятница, поэтому день, когда пятница совпадает с **тринадцатым** числом, считается крайне несчастливым днем и называется РУССКИМИ «черной пятницей». Неудивительно, что во **многих** европейских **странах**, в том числе и в России, в больших гостиницах нет **тринадцатого** гажа и **тринадцатого** номера.

Следует отметить, что по русской традиции нечётные числа являются счастливыми. Так, русские приносят в подарок букет, состоящий из **нечётного** количества цветов (букет с чётным количеством цветов приносят только на похороны или на могилу). В древнерусской истории нечётные числа считались числами на этом свете, а чётные - на том свете.

По мере развития общества большие перемены происходят и в его идеологии. Это ярко проявляется и в отношении людей к числам. Число сегодня как никогда теснейшим образом связывается с жизнью народа. Люди выбирают любимые номера для номеров в гостинице, своих квартир, машин, мобильных телефонов (особенно в рекламе - контактный телефон уже стал отчасти воплощением мощи рекламодателя). Так, например, многие стараются приобретать номера, оканчивающиеся числами 3 или 7 или повтором таких чисел.

Язык - это, как известно, своеобразное зеркало жизни народа, адекватное отображение его внутреннего мира, неповторимости его менталитета. Приведенные материалы из русского и латинского языков убеждают, что числа и числительные - один из актуальных фрагментов национальной культуры в современную информативную эпоху играют как никогда важную роль в жизни народов.

Список использованной литературы

1. Бабичев Н.Т., Боровский Я.М. Словарь латинских крылатых слов / Под ред. Я.М.Боровского. - М.: Рус. яз., 1982. -959 с.
2. Лапина М.С., Калининченко А.С., Феоктистова О.Д. Латинизмы в современных языках. К.: Вищ. шк., 1985.
3. Лісовий І.А. Античний світ у термінах, іменах, назвах: Довідник з історії та культури Стародавньої Греції і Риму. - Львів: Вищ. шк., 1988. - 199 с.
4. Римские древности: Краткий очерк / Под ред. И.В.Алфёровой. - Смоленск: Русич. 2000. - 384 с.
5. Сомов В.П. По-латыни между прочим: Словарь латинских выражений. - М.: ГИТИС,

1992.-229 с.

6. Фомина Н.Д., Бакина М.А. Фразеология современного русского языка. - М., 1985. - 60 с.

7. Фразеологический словарь русского языка / Под ред. А.И.Молоткова. - М.: Рус. яз., 1986.-543 с.

Summary

This article is devoted to the analysis cultural connotative values in Russian and Latin languages by means of comparison with a view of opening the national-specific attributes reflected in numerals and their use.

Качайло К.А.

канд. філолог, наук, доцент,

Воробйова А.А.

учитель

ІМЕННИКИ-ДЕМШУТИВИ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ РОДИННО-ПОБУТОВИХ ПІСНЯХ

У статті розглядаються особливості словотвірної структури, семантики та функціонування іменників-демшутивів, використаних в українських народних родинно-побутових піснях.

У системі мовних засобів української мови окреме місце посідають іменники-демшутиви, які характеризуються специфікою семантики і структури, а також особливостями використання в текстах різних стилів. На сьогодні увага дослідників зосереджена на вивченні основних закономірностей творення та функціонування емоційно-експресивних слів, представлених різними частинами мови. Так, наприклад, у працях П.Білоусенка, С.Вербич, Т.Вільчинської, І.Іншакової, О.Кровицької, М.Кравченко, Н.Осташ, І.Демешко та інших йдеться про особливості суфіксального творення іменників, зокрема, дериватів зі зменшено-пестливим значенням.

Народнопісенне слово в дериваційному аспекті розглядають такі лінгвісти, як: В. А. Чабаненко, Н.М.Журавльова, П.Є.Мишуренко, Р.Г.Волощук, М.В.Кравченко та інші, проте, аналізуючи матеріал, вони висвітлюють лише окремі питання словотворення і розглядають пісенний матеріал в цілому. Хоча на сучасному етапі розвитку мови важливим є системне вивчення особливостей семантики, словотвірної структури та функціонування іменників-демшутивів в українських народних родинно- побутових піснях як одного із засобів передачі різноманітних відтінків експресії. Саме це й зумовило вибір теми статті і її актуальність.

У народнопоетичних творах іменникове словотворення здійснюється на базі тих же способів, що і у загальнонародній мові. У родинно-побутових народних піснях, як і у всіх жанрах фольклору, найбільш продуктивним є морфологічний спосіб словотворення. Вибір засобів морфологіяного способу творення іменників у таких текстах підпорядковується основному художньому

завданню цього жанру - створенню максимального ліризму шляхом використання експресивних, емоційно забарвлених слів, тому тут поширеними іменниковими утвореннями є форми суб'єктивної оцінки, які, на думку О.Шахматова, виявляються “шляхом словотворчих суфіксів, що дають підстави розрізняти слова із значенням збільшеності, зменшеності, пестливості...” [10, с. 452-453]. Саме з цих причин “суфікси суб'єктивної оцінки досить часто функціонують у народнопоетичних творах” [11, 165].

Як свідчить зібраний фактичний матеріал, лексеми з емоційно-експресивним забарвленням у родинно-побутових піснях утворюються за допомогою морфем: *-оньк-*, *-еньк-*, *-очк-*, *-ечк-*, *-ачк-*, *-ичк-*, *-к-у* *-ин-*, *-ик*, *-ок*, *-ат-*, *-ц-*, *-ушк-*, *-ушк-*, *-ушк-*, *-ун-*, *-чик*, *-ус-*, *-ець*. Подальший опис матеріалу здійснюється в порядку спадання продуктивності словотвірних типів.

Найбільш активну участь у творенні іменників-дехмінативів в аналізованих текстах бере суфікс *-оньк-*. Вони представлені такими лексико-словотвірними групами:

- назви рослин та їх частин: рутонька* (6), липонька (8), ожинонька (111), калионька (38), ліщинонька (80), берестонько (79), галузонька (8), отавонька (203), рожонька (273), березонька (160), листонько (79), м'ятонька (6), яго донька (222);
- найменування осіб за родинними стосунками, соціальним станом та іншими ознаками: сестронька, синопько (74), вдівонька (29), удівонька (43), челядонька (94), сиротонька (201), Якимонько (297);
- назви риб та птахів: голубонька (28), соколонько (40), галонька (210), рибонька (66);
- найменування місцевості, окресленої території з характерними ознаками: дібровонька (170), гіронька (218), долинонька (218), вулонька (13), сторононька (92), чужинонька (84);
- абстрактні назви: красонька (291), досадонька (164), радонька (30), відрадонька (229), клопотонька (7), розкошонька (272), дароньки (300), вістонька (45), смертонька (33), користонька (181), печалонька (237);
- найменування частин тіла людини: головонька (3), костоньки (16), кудроньки (70), спинопька (134);
- назви предметів побуту: колисонька (6), лавонька (154), нагайонька (81), кошолонька (13), чаронька (300);

Тут і далі в тексті статті паспортизація фактичного матеріалу здійснена за книгою: Українські народні пісні. Родинно-побутова лірика. - 4.2. - К.: Дніпро, 1965. - 528 с.

- назви тварин: худобонька (74), козонька (90), корівонька (138), ведмедонько (189);
- найменування явищ природи: зіронька (54), водоньки, вітроньки (245), зимонька (202);
- назви певних відрізків часу: годинонька (27), неділонька (22), суботонька (49);

- назви будівель та їх частин: корчмонька (49), коршмонька (161), воротонька (98).

Іменники-демінітиви, у структурі яких наявний суфікс *-ок-* представляють такі лексико-словотвірні групи:

- назви певної місцевості або території з характерними ознаками: *садочок* (6), *куточок* (5), *поточок* (146), *лісок*, *бережок* (17), *лужок* (15), *торжок* (4), *ярочок* (137), *дворочок* (52), *гаєчок* (79);
- найменування рослин та їх частин: *василечок*, *барвіночок* (6), *листочок* (13), *васильочок* (19), *хмизок* (17), *дубочок*, *яворок* (47), *виноградочок* (42), *огірочок* (132), *горішечок* (151), *тереночок* (190), *кусточок* (307);
- назви осіб за родинними стосунками та іншими ознаками: *синочок* (21), *дідок* (141), *дружок* (96), *мужичок* (97), *мельничок* (22);
- назви предметів побуту: *клубочок* (5), *рушничок* (112), *батіжок* (149), *шнурочок* (277), *плужок* (61);
- найменування елементів одягу та взуття: *кожушок* (4), *покривочок* (13), *платочок* (225), *черевичок* (5), *каблучок* (18);
- назви тварин та частин їх тіла: *коток* (4), *коточок* (5), *соколочок* (14), *вовчикок*, *зайчикок* (189), *селезничок* (79), *воркуночок* (239), *хвосточок* (20), *пуієчок* (75);
- найменування явищ природи: *сніжок* (21), *пісочок* (25), *вітерочок* (66), *холодочок* (121).

Кілька прикладів представляють групу назв продуктів харчування (*бубличок*, *медок* (16)), спеціального приміщення (*млинок* (145), *млиночок* (22)), проміжків часу (*деньочок* (162), *рочок* (12)), інколи спостерігається подвійне ускладнення твірної основи цим формантом: *вітер* - *вітерок* - *вітерочок*.

Далі за продуктивністю йде суфікс *очк-*, який утворює деривати зі зменшено-пестливим значенням, що можна об'єднати у такі лексико-словотвірні групи:

- найменування осіб, як правило, жіночої статі за родинними стосунками та іншими ознаками: *жіночка* (166), *мамочка* (44), *дружиночка* (271), *невісточка* (58), *таточко* (44), *дитиночка* (4), *панночка* (250), *сиріточка* (209), *міщаночка* (78), *сусідочка* (67), *коханочка* (67), *дівочка* (78), *куховарочка* (269), *шинкарочка* (153);
- найменування птахів і тварин: *журавочка* (209), *галочка* (9), *перепілочка* (79), *лебідочка* (75), *козочка*, *свиночка* (60);

- назви рослин та їх частин: *квіточка* (3), *калиночка* (40), *маківочка* (229), *ліщиночка* (188), *вербочка* (146), *лозочка* (60), *хмелиночка* (51), *конотиночка* (84);
- найменування предметів побуту та хатнього начиння: *качалочка* (89), *сопілочка* (271), *дротяночка* (47), *колисочка* (А), *різочка* (21), *коновочка* (97), *косочка* (155), *тарілочка* (89), *іголочка* (250);
- абстрактні назви: *порадочка*, *правдочка* (114), *робіт очка* (180), *звісточка* (250), *обмовочка* (274), *гостиночка* (77);
- найменування певної місцевості: *стороночка* (28), *могилочка* (40), *долиночка* (60), *улочка* (114), *нивочка* (189);
- назви головних уборів: *шапочка*, *наміточка* (9), *хусточка* (53).

Продуктивним виявився і суфікс *-к-*, який утворює деривати, що належать до таких лексико-словотвірних груп:

- назви осіб за сімейними стосунками: *матінка* (25), *дитинка* (4), *свекорко* (26), *діверко* (85); за іншими ознаками: *чорнобривка* (240); а також власні назви: *Іванко* (48), *Гапка* (119), *Андрійко* (283), *Миколайко* (302);
- найменування птахів і тварин: *птичка* (199), *соловейко* (29), *лебедка* (274), *коровка*, *теличка* (43), *мишка* (4), *уточка* (51), *рибка* (125), *овечка* (167);
- назви рослин та їх плодів: *липка* (8), *билинка* (154), *сосонка* (214), *материнка* (240), *ягідка* (29), *ягодка* (66), *дулька* (48), *яблучко* (16), *ріпка* (109);
- найменування частин тіла людини та тварини: *очка* (7), *личко* (31), *голівка* (8), *маківка* (47), *ручка* (40), *ніжка* (116);
- назви предметів побуту та хатнього начиння: *відерко* (38), *кошулька*, *кочережка* (89), *шабелька* (24), *макіторка* (95), *горщатко* (246), *підківка* (288), *постілька* (67), *торбинка* (107);
- найменування продуктів харчування: *молочко*, *кашка* (16), *скоринка* (149);
- назви явищ природи: *хмарка* (292), *зірочка* (103), *нічка* (58);
- абстрактні назви: *розлучка* (100), *мучка* (154);
- найменування чітко окресленої території: *доріжка* (32), *нивка* (205);
- назви приміщень: *хижка* (4), *корчомка* (196);
- найменування проміжків часу: *хвилька*, *годинка* (195), *днинка* (81);
- назви елементів одягу: *мережка* (89), *хустинка* (99).

Іменники-демінітиви, у структурі яких наявний суфікс *-еньк-*, можна розподілити на такі лексико-словотвірні групи:

- назви осіб за родинними стосунками: *матусенька* (29), *батенько* (25), *зятенько*, *тещенька* (34), *приймаченько* (132), *дідусенько* (140), *свекрушенько* (81); за іншими ознаками: *сиротенько* (10), *козаченько* (21), *служенько* (91), *музиченьки* (52), *п'яниченько* (148), власні назви:

басенюк (8), *матусенюк* (24), *матусенюк* (22), *матусенюк* (208),

- найменування рослин: *пшениченька* (49), *деревенько* (12), *тополенька* (92), *шавлієнька* (139), *вишенька* (151);
- абстрактні назви: *неволенька* (51), *доленька* (54), *лишенько* (95), *горенько* (131);
- назви тварин та птахів: *коненько* (23), *зозуленька* (29), *пугаченько* (185);
- найменування частин тіла людини: *віченьки*, *серденько* (3), *ніженьки* (6), *ноженька* (24), *личенько* (130);
- назви певної місцевості: *байраченько* (185), *річенька* (210), *доріженька* (22);
- найменування приміщень, їх частин та присадибних споруд: *світличенька* (81), *криниченька* (66), *кириченька* (49);
- назви продуктів харчування: *водиченька* (39), *горішійеньки* (151).

Одиничними прикладами представлені групи: назв явищ природи (*ніченька* (82)), музичних творів (*пісенька* (269)) та хатніх меблів (*ліженько* (149)).

Майже з такою ж продуктивністю у творенні іменників-демінітивів бере участь суфікс *-ечк-*, який є у структурі дериватів, що об'єднуються в такі лексико-словотвірні групи:

- назви предметів побуту та елементів хатнього начиння: *дужечка* (52), *ключечка* (205), *постілецька* (38), *ложечка* (149), *люлецька*, *вервечка* (3), *кошелечка*, *кудзелечка* (13), *подушечка* (17), *люстерьчко* (291), *ключечка* (189), *діжечка* (67), *нагаєчка* (47), *відеречко* (67);
- найменування осіб за різними характерними ознаками: *подружечка* (36), *дружечка* (269), *невдашечка* (58), *чепурушечка* (166), *душечка* (71), *Санечка* (11);
- назви частин людського тіла: *сердечко* (3), *ручечки* (6), *ніжечка* (28), *кудречки* (39);
- найменування птахів та частин їхнього тіла, тварин: *качечка* (17), *пташечка* (32), *крилечко* (75), *овечечка* (60);
- абстрактні назви: *горечко* (196), *ділечко* (33), *словечко* (93), *замужечко* (36);
- найменування складових частин будівель: *сінечки* (77), *віконечко* (4), *ворітечка* (43);
- назви одягу та його елементів: *намистечко* (29), *сорочечка* (52), *стрічечка* (268).

Меншою продуктивністю відзначається суфіксальний словотвірний тип із морфемою *-ик-*. Іменники-демінітиви, у структурі яких наявний саме цей суфікс, представляють невелику кількість лексико-семантичних груп, а саме:

- назви осіб чоловічої статі за родинними стосунками, професією та іншими ознаками: *братик* (25), *косарик* (203), *жовнярик* (195), *молодчик* (59);
- найменування тварин і птахів: *котик* (4), *орлик* (51), *коник* (69), *вовчик*, *ведмедик* (189), *соколик* (128), *горобчик* (15);

- назви предметів хатнього вжитку: *столік* (128), *гребінчик* (91), *персник* (293);
- найменування засобів пересування по воді: *човник* (97), *кораблик* (269).

По одному слову можна віднести до таких $q^{\wedge}np$: назви рослин (*дубчик* •21)), явищ природи (<*дощик* (8)), грошових одиниць {*рублик* (164)) та >внішніх пошкоджень шкіри {*пихурчик* (163)}.

Небагато зменшено-пестливих іменників, утворених за допомогою суфікса *-ц-*, проте вони представляють різноманітні лексико-словотвірні групи:

- назви предметів побуту та їх частин: *колокільця* (4), *сідельце* (37), *відерце*, *денце* (94), *весельце* (251);
- найменування осіб: *мамця* (42), *братця* (114);
- назви частин присадибних будівель: *воротця* (153), *віконце* (4);
- найменування частин тіла людини та інших істот: *колінце* (134), *крильце* (38), *кровця* (8);
- найменування водоймищ: *озерце* (94).

Суфіксальні морфеми *-ачк-* та *-ушк-* наявні у кількох іменниках-демінітивах. Деривати із формантом *-ачк-* (на письмі *-ячк-*) утворюють такі лексико-словотвірні групи:

- абстрактні назви: *здоров ячко* (3), *щастячко* (4);
- найменування опредмечених дій: *горюваннячко*, *полюваннячко* (297), *дівуваннячко*, *гуляннячко* (139);
- назви природних явищ та предметів: *полум \ячко* (70), *каміннячко* (98).

Щодо морфеми *-ушк-* (інколи на письмі *-юшк-*), то іменники з цим суфіксом представляють дещо інші групи:

- назви осіб за родинними стосунками: *матушка* (53), *жонушка* (62), *батьошка* (138) та особливими ознаками, *чепурушка* (166);
- найменування дерев: *березушка* (39), *черемушка* (308).

Лише по одному прикладу зафіксовано з груп назв опредмечених дій {*говорушки* (6)}, частин тіла людини {*кудрушки* (39)}, окресленої місцевості {*полосушка* (39)} та предметів побуту {*кременюшка* (39)}.

Деривати, у словотвірній структурі яких наявні суфікси *-иц-* та *-ець*, можна об'єднати в такі лексико-словотвірні ірупи:

- назви осіб за родинними стосунками: *сестриця* (25), *невістиця* (81), *братець* (300) та характерними ознаками: *ледащиця* (196);
- найменування рослин: *травиця* (28), *грушиця* (31), *дубець* (4);
- назви явищ природи: *вітрець* (8), *туманець* (110);
- найменування напоїв та страв: *водиця* (8), *млинець* (96);
- назви тварин та риб: *худобиця* (155), *окунець* (101);
- найменування частин одягу: *рукавець* (28).

Також невелику кількість іменників-демінітивів утворюють суфікси *-ат-*, *-чик*, *-ичк-*. Похідні слова з морфемою *-ичк-*— це іменники жіночого роду на позначення осіб за родинними стосунками {*сестричка* (265)} та іншими ознаками {*молодичка* (268)}, назв тварин {*теличка*, *ягничка* (138)}, предметів побуту (*палічка* (152)). Похідні з морфемою *-чик-* - це іменники чоловічого

роду на позначення осіб за характерними ознаками (*драголюбчик.*, *голубчик* (48), *стрельчик* (186)), назв тварин (*зайчик* (189)), частин тіла людини (*пальчик* (163)), елементів одягу (*рукавчик* (244)). Іменники з формантом *-ат-* (на письмі *-ят-*) - це множинні демінутиви, які позначають осіб за родинними та іншими стосунками (*дитята* (75), *сиротята* (41)), частини тіла людини (*рученята*, *ноженята*, *оченята* (264)) та найменування птахів (*лебедята* (75), *голуб'ята* (200)).

Іменники-демінутиви, утворені за допомогою суфіксів *-ин-*, *-ус-*, *-уш-* (на письмі *-ют-*) та *-ун-* можна погрупувати таким чином:

- назви осіб за родинними стосунками: *дитятко*, *мамуня* (8), *матуся* (27);
- власні імена: *Ганнуся* (7), *Настуся* (299), *Іванюша* (105);
- найменування тварин та риб: *рибчина* (240);
- назви одягу : *кожушина* (246).

Отже, аналіз структури і семантики іменників-демінутивів, використаних у народних родинно-побутових піснях, показав, що для творення таких дериватів було залучено близько двадцяти суфіксальних морфем, а самі похідні іменники виступають прикладами різноманітної системи лексико-словотвірних груп. Запропонована класифікація та дібраний фактичний матеріал може стати хорошою базою для вчителя-словесника в процесі його підготовки до нестандартних уроків з мови або факультативних занять.

Спостереження за функціонуванням іменників-демінутивів показало, що використання цих яскравих стилістем у мові родинно-побутових пісень пов'язано переважно з прийомами традиційної поезики, як-от: мовний контраст, дериваційне варіювання слова, градація тощо. Наявність таких суфіксальних іменникових утворень у народних піснях підпорядковане естетичній функції фольклорної мови, а також завданням ритмомелодики.

Список використаної літератури

1. Білоусенко П.І. Шляхи формування національної специфіки словотворення українського іменника // Актуальні проблеми українського словотвору. - Івано-Франківськ, 1995. - С. 27-28.
2. Демешко І. Дериваційні функції суфікса *-ець* в українській мові // Актуальні проблеми українського словотвору. - Івано-Франківськ, 1995. - С. 53-54.
3. Журавльова Н.М. Емоційно-експресивне суфіксальне словотворення іменників у мові українських народних ліричних пісень // Дослідження з словотвору та лексикології. - К., 1985. - 163 с.
4. Іншакова І.О. Експресивні засоби в поемі І. Котляревського "Енеїда" (дериваційний аспект) // Творчість І. Котляревського в культурологічному контексті доби. - К., 1998. - С. 136-141.
5. Кравченко М.В. Іменники-демінутиви на означення об'єктивної зменшеності предметів та істот // УМЛШ. - 1977. - №6. - С. 50-54.
6. Мишуренко П.Є. Основні способи і засоби словотвору в мові українського фольклору // Питання словотвору східнослов'янських мов: 36 тез. - К.: Наук. думка, 1969. - 164 с.
7. Осташ Н.Л. Демінутивні деривати у пам'ятках української мови XVI - першої половини XVII ст. // Ономастика і апелятиви (проблеми словотвірної дериватології). -

- Випуск 7. - Дніпропетровськ, 1999. - С. 160-165.
8. Чабаненко В.А. Народнопісенне слово як засіб естетичного виховання учнів на уроках мови // УМЛШ. - 1976. -№1. - С.66-73.
 9. Чабаненко В.А. Стилiстичнi можливостi словотвiрних варiантiв // УМЛШ. - 1983. №11. -С.38-40.
 10. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка. Изд. 2-е. - Л.: Учпедгиз, 1941. - С. 452- 453.
 11. Шульжук К.Ф. Використання суфіксів суб'єктивної оцінки в народнопоетичних творах // Питання словотвору східнослов'янських мов. - К., 1969. - С.165.

Summary

The article deals with the peculiarities of the word-building structure, meaning and functioning of the diminutive nouns used in the Ukrainian folk family and domestic songs.

Малыгин А.Г.
преподаватель

ИНТЕГРАЦИЯ ПРАГМАТИЧЕСКОЙ ЛИНГВИСТИКИ В ПРЕПОДАВАНИЕ ВТОРОГО ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА С УЧЕТОМ ОСОБЕННОСТЕЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ (на примере изучения немецкого языка в школах Таиланда)

У статті розглядаються проблеми інтеграції Прагматичної лінгвістики у процес викладання другої іноземної мови в середніх школах за кордоном. Зазначено фактори національної культури, які треба враховувати при викладанні іноземної мови.

При охватывающем весь мир распространении учебников иностранных языков, основанных на прагма-функциональной концепции, становится ясно, что не все в мире и не для всех людей имеет одинаковое значение, и поэтому способ ведения урока нельзя просто "экспортировать".

Особенно спорным в странах изучаемого языка или регионах иной культуры является направление акцента на устное словоупотребление перед письменным, отдавание преимущества устным упражнениям перед чтением / письмом и ориентация учебного курса на намерение говорящего, когда нет в наличии ни непосредственной потребности, ни возможности в коммуникации с партнером из страны изучаемого языка.

Спорным представляется и слишком одностороннее ориентирование на повседневные бытовые ситуации и темы стран изучаемого языка, к которым нет никакого непосредственного доступа, а также ограничение чтением текстов на бытовые ситуации, пренебрежение в дальнейшем литературными текстами.

Часто не принимают во внимание культурные типовые условия обучения: выстраивание последовательности речи, внешние условия (школьная система, климат и т.д.), культурно специфические традиции в образовании, ориентирование в ценностях или запретных темах (темах-табу).

Рассмотрим в качестве примера общие условия преподавания немецкого языка в средних школах (четыре старших класса) в Таиланде [5].

1. Немецкий язык в Таиланде изучают около 2000 учеников.

2. Немецкий как обязательный предмет по выбору в общеобразовательной школе и школе полного дня преподается в 11-12 классах (главным образом в Бангкоке).

3. Немецкий язык является вторым иностранным языком после английского. Языками-конкурентами при выборе являются французский, японский, китайский и хинди.

4. Изучение иностранных языков, кроме английского, не имеет особенно высокого статуса, и мотивация к изучению немецкого языка в стране незначительна.

5. Поскольку точные и естественные дисциплины как обязательные предметы по выбору считаются более важными, школьники, выбирающие немецкий язык в качестве иностранного, скорее, рассматриваются как делающие неправильный выбор. Позитивной мотивацией является перспектива получить стипендию (грант) в Федеративной Республике Германии.

В определенной степени положительной мотивацией есть возможность реализации немецкого языка собственно в стране (туризм, немецкие фирмы). Хотя хорошее знание английского языка все-таки считается более важным, чем элементарные знания в немецком, - даже при приеме на работу в немецкую фирму.

6. Трудной является конкретная учебная ситуация:

- большая численность классов;
- климатические условия (сильная жара / влажность воздуха и т.д.);
- высокий уровень шума (окна в классных комнатах в большинстве своем не имеют стекол!);

- отсутствует оформление средствами массовой информации - кроме кассетных магнитофонов (которые часто непригодны для применения на уроке), в наличии имеются диапроекторы, а также копировальные аппараты, которыми нельзя пользоваться продолжительно;

- недостатки в педагогическом образовании учителей, касающиеся знания языка и профессиональной квалификации педагога. Вследствие невысокой учительской заработной платы, очень часто наиболее обученные и образованные студенты-германисты идут не в школу, а ищут более оплачиваемые места в торговле и туризме;

ясно выраженные специфические культурные традиции в преподавании и обучении (фронтальный урок, доминанта учителя, заучивание наизусть учебных текстов, повторение хором для повторения и закрепления учебного материала, санкции против громких “дерзких” разговоров студентов);

- вынос за рамки определенных тем (например сексуальные и религиозные табу), которые имеют другие ценностные значения в странах изучаемого языка, стремление к гармонии в обществе и стратегия избегания конфликта на людях, стремление “сохранить лицо” и т.д.

Преподавателю необходимо принимать во внимание эти особенные институционные, уникальные культурные и субъективные рамки условий для отдельной целевой группы и обдумывать каждую конкретную учебную ситуацию, в которой находятся тайландские школьники, изучающие немецкий язык в старших классах (возраст, бытовые условия, условия обучения, фоновые знания и жизненный опыт, полученные ранее знания английского языка, пространственные и культурные различия с немецкоязычными странами), и затем спросить себя, что могут ученики действительно получить, изучая немецкий язык в старших классах средней школы на протяжении трех лет. Можно с уверенностью сказать, что для обучения иностранному (в нашем случае немецкому) языку одной прагма- функциональной концепции явно недостаточно.

Возможность практического использования знаний немецкого языка во время или после учебного времени (во время досуга или профессионально) очень ограничена. Можно с уверенностью исходить из того, что только незначительная часть учеников смогут использовать свои знания немецкого в качестве туристов или студентов в немецкоязычных странах.

Внутри страны знания немецкого языка могут быть использованы главным образом в области туризма или в немецких фирмах.

Если эти перспективы - применение знаний немецкого языка в определенной стране - принять во внимание для планирования учебной программы по изучению этого языка, то следует несколько изменить роли для усовершенствования знаний в иностранном языке: не роль “покупатель” должна в таком случае быть активной, а роль “продавец”, не роль “гость”, а роль “официант” и т.д. Это является соответствующим следствием для выбора тем и также для выбора речевого акта / намерения говорящего [1].

Функциональные цели являются, принимая во внимание участие тайландских учеников на уроке, важными, но преподаватель должен явно считаться с широкой педагогической концепцией при планировании и воплощении процесса обучения иностранному (в нашем случае немецкому) языку в отдаленных, различных по культуре регионах.

Изучение иностранного языка, который не является *лингва франка* (языком международного общения), а немецкий язык, несомненно, не является таковым в дальних странах, необходимо способствовать тому, чтобы ученик, представитель чужого мира, лучше учился понимать также чужой для него мир иностранного языка [2].

Таиланд показывает, как трудно применять во многих странах учебники с прагма-функциональной ориентацией, которые пишутся и издаются в странах изучаемого языка и которые поэтому преимущественно сконцентрированы на проработке тем и ситуаций из повседневной немецкой жизни. Рассмотрим такие учебники с точки зрения обучаемого, который изучает немецкий язык, находясь на огромном расстоянии от немецкоязычных стран, относящегося к совершенно иной системе ценностей и поведения, отличающегося от людей в немецкоязычном пространстве, и тогда станет ясно, что данная дидактико-методическая концепция предназначена не для него. Это значит:

1. Цели обучения должны быть определены по-новому.
2. Ассортимент тем должен быть подобран иначе.
3. Приемы в презентации тем должны быть изменены. Иначе должны также оформляться методы обучения (формы упражнений и их последствия, планы заданий).
4. Учебный контроль следует в данных условиях приспособлять к соответствующей стране.

Можно возразить, что каждый, кто изучает немецкий язык, должен быть хорошо знакомым с тематическими областями и манерами общения, важными в немецкоязычных странах. Это, несомненно, верно. Но при этой аргументации часто не замечается, что понимание отличного от своего мира стран изучаемого языка не может быть условием, но лишь должно развиваться постепенно.

Слишком внезапная конфронтация учащегося с тематическими областями, относящимися к странам изучаемого языка, которые являются табу в собственной стране (зачастую - алкоголь, секс, религия, знакомство с национальными символами) или, соответственно, отчуждение или искажение реальности (скажем, иногда с помощью иронии или карикатуры) может вызвать у него защитную реакцию (культурный шок) и привести к блокаде в учебном процессе. То же самое происходит, когда он находится в конфронтации с формами упражнений и с планами заданий, которые противоречат его учебным традициям и манерам поведения (такowymi могут быть приглашение к “нескромной” дискуссии или к выражению собственного мнения).

С другой стороны, учебный процесс, представленный через искусство, представляющее чужой мир (визуализация, многокрасочная печать, слабое знакомство с темами табу, постоянная активизация учащегося, который чувствует и принимает все это всерьез и т.д.), может привести к “восхищению” чужим миром.

Преподавание иностранного языка с межкультурной ориентацией должно развивать дидактическую концепцию, которая избегает поверхностного риска, между тем оно может привести к сравнению собственного мира с миром немецкоязычных стран, к размышлению и обсуждению того, что отличает чужой мир от „своего” мира, привлекает к нему, что в нем является интересным, а также, что является непонятным, угрожающим и вызывающим недоумение.

Это усвоение приобретает вид постепенного, шаг за шагом обучения при значительном напряжении со стороны учащегося. Напряжение появляется из-за

того, что преподаватель иностранного языка не только открывает новые языковые и культурные возможности, но также берет под сомнение отдельный языковой и культурный опыт. Можно гарантировать, что такого рода процессы усвоения будут сопровождаться значительными надеждами и страхами. Эти направленные на иностранца и исходящие от иностранца чувства страха и надежд являются одновременно сильной мотивацией изучения и освоения иной культуры [3].

Список использованной литературы

1. Baldegger, Markus; Muller, Martin; Schneider, Gunther. Kontaktschwelle Deutsch als Fremdsprache. Mtinchen. Langenscheidt, 1980.
2. Krampikowski, Frank. Das Konzept „Regionale Lehrwerke“ am Beispiel Deutsch als Fremdsprache in Thailand. - Lernen in Deutschland. Н. 1, 17-36, 1989.
3. Krusche, Dietrich. Annerkennung der Fremde - Thesen zur Konzeption regionaler Unterrichtswerke. - Jahrbuch Deutsch als Fremdsprache, Band 9, 248-258, 1983.
4. Mebus, Gudula; Pauldrach, Andreas; Rail Marlene; Rosier, Dietmar. Sprachbrücke Deutsch als Fremdsprache, Bd.2. - Stuttgart, 1989.
5. Saeng-Aramruang, Wanna. Entwicklung eines Lehrwerks für das germanistische Grundstudium an thailändischen Hochschulen. - Swantje Ehlers, Gunther Karcher. Regionale Aspekte des Grundstudiums Gennanistik. Mtinchen. Iudicium, 1987.

Summary

The article deals with the integration of pragmatic linguistics into a second foreign language teaching process at secondary schools abroad. The national culture factors which should be taken into account are mentioned.

Михальченко Т.В.
старший преподаватель

АУТЕНТИЧНЫЕ ТЕЛЕПЕРЕДАЧИ КАК СРЕДСТВО СОЗДАНИЯ РОЛЕВЫХ ПРОБЛЕМНЫХ СИТУАЦИЙ

У статті розглядається питання щодо використання на заняттях іноземної мови автентичних телепередач як ефективного засобу створення рольових проблемних ситуацій, що підвищує мовленнєвий рівень студентів.

XXI век - время перехода к высокотехническому информационному обществу, в котором решающее значение имеет уровень культуры и образования молодежи. Современный мир немислим без медиасредств. Особую значимость они приобрели за последние десятилетия. В наши дни без медиа немисливо социально-культурное развитие практически всех областей духовной жизни, включая и образование. Перечень средств массовой информации, которые используются в обучении иностранным языкам, достаточно широк: учебные фильмы, монтажи и серии озвучивания диапозитивов, аудиокассеты и мультимедийные диски, использование лингафонных средств обучения.

Однако, благодаря интенсивному развитию спутниковой связи, в настоящее время стали общедоступными многие программы иностранного

телевидения. Таким образом, создаются благоприятные условия для изучения иностранного языка на основе целенаправленной работы с актуальными передачами Евровидения, «соизучение языка и типичных явлений европейской культуры становится наиболее органичным» [1, с.30].

Телевидение как источник информации и средство обучения обладает большими возможностями и дидактическими преимуществами по сравнению со многими средствами обучения устной иноязычной речи. Оно синтезирует все средства наглядности (предметы, рисунки, таблицы, графики, фонозаписи, видеозаписи), создавая эффект живого индивидуального общения. Телевидение обеспечивает динамическую наглядность и полисенсорный ввод информации, воздействует не только на логическую память, но и на эмоции, оптимизирует восприятие и осмысление речи, демонстрирует многообразие форм и разновидностей устного общения [2, с.21]. Телевидение стимулирует речевую деятельность учащихся, создает благоприятные условия для реализации проблемного обучения, расширяет знания в области истории, политики и культуры страны изучаемого языка.

Основными целями использования аутентичных (под термином *аутентичные* (оригинальные) понимаются неучебные телевизионные передачи, созданные в стране изучаемого языка) телепередач в обучении иностранным языкам являются:

- взаимосвязанное развитие умений и навыков аудирования и говорения;
- дополнительная тренировка пройденного лексико-грамматического материала;
- расширение рецептивного и репродуктивного лексического запаса студентов;
- ознакомление с реалиями, культурой страны изучаемого языка;
- обеспечение действенной мотивации изучения иностранного языка.

Наиболее полное использование дидактических преимуществ телевидения возможно при наличии комплекса учебных материалов, созданных на основе отобранных телепередач или телефрагментов. В данный комплекс могут входить видеозапись телепередачи или телефрагмента, методические разработки преподавателей, созданные на основе этой передачи, фонограмма с ее текстом, графический текст телепередачи, которые студенты получают только после окончания работы с аудированием передачи.

Типовая схема работы с аутентичными телепередачами состоит из трех основных этапов: подготовительного, просмотрового и заключительного.

Подготовительный этап

Схема передачи объявляется заранее. Студенты самостоятельно в классе домашнего задания знакомятся с новыми словами из телепередачи или фрагмента, которые представляют трудности для аудирования и объяснения данной передачи. Целесообразно в качестве домашнего задания предложить студентам подобрать газетную информацию по теме передачи, которая также снимает трудности аудирования и стимулирует дальнейшее чтение телематериала на занятии. Непосредственно перед просмотром фрагмента обсуждаются новые слова, проводится отработка чтения вслух некоторых слов

и словосочетаний, а также, при необходимости, имен а*ч:гвенных и аббревиатур, трудных для произношения или понимания.

Просмотровый этап

Первая демонстрация телепередачи проводится с установкой на внимание основной информации (перед показом студентам предъявляются -5 узловых вопросов, на которые надо дать ответ после первого просмотра). Затем проводится контроль понимания в форме беседы по данным вопросам. После этого передача демонстрируется второй раз с установкой на детальное понимание содержания (студенты могут вести опорные записи).

Заключительный этап

После второго показа проводится обсуждение содержания передачи на основе общих и детальных вопросов (в случае непонимания студентами отдельных мест передачи проводится специальная работа над данными отрывками с помощью фонограммы и при необходимости графического текста передачи).

Вопросно-ответные упражнения весьма эффективно проводить и при демонстрации немого варианта телепередачи, однако только в том случае, если видеоряд достаточно разнообразен и информативен. Использование данной опоры позволяет работать над ускорением темпа речи студентов, так как они должны «укладываться в кадр», а это является действенным стимулом для более быстрой речевой реакции на предложенную ситуацию. Вопросно-ответные упражнения могут выполняться с заданным языковым материалом, когда перед студентами ставится задача использовать в своих вопросах и ответах определенную тематическую лексику, диалогическое клише. Диалог-расспрос постепенно переходит в диалог-беседу, обмен мнениями по поводу телепередачи, т.е. общение со студентами становится неподготовленным в содержательном и языковом плане. В более сильных группах от вопросно-ответных упражнений можно отказаться, ограничившись выяснением наиболее трудных и спорных моментов в телепередаче. Гораздо большее место здесь должны занимать беседы- дискуссии по проблемам, затронутым в телепередаче. Именно в дискуссии речь учащихся существенно усложняется в содержательном и языковом плане, так как они вынуждены решать сложные интеллектуальные задачи, сравнивать и обобщать различные точки зрения, причем многие конструкции и лексические обороты запоминаются и активизируются непроизвольно, поскольку основное внимание студентов сосредоточено на содержании высказываний, на логике спора.

После просмотра и обсуждения студенты могут выполнять (в том числе и в качестве домашнего задания) целый ряд других упражнений, используя печатный текст и фонограмму телепередачи с целью тренировки интонации и произношения, увеличения темпа речи, подготовки различных видов комментария телепередачи. Количество и объем данных упражнений зависит от времени, выделяемого на работу с телепередачей и от контингента учащихся.

Особое место при использовании аутентичных передач как средства обучения устной иноязычной речи занимают ролевые игры. Данный тип

речевых упражнений очень продуктивен.

Понятие «роль», «ролевые игры» восходят к социологической и социально-психологической теории ролей. Согласно этой теории, процесс социализации личности происходит в результате усвоения человеком целого ряда социальных ролей [4, с. 19].

С точки зрения методики преподавания иностранных языков особенно ценным является положение теории ролей о том, что обучение ролевому поведению тесно связано с привитием человеку норм поведения, которым следуют исполнители той или иной социальной роли в конкретном обществе. Овладевая определенным репертуаром социальных ролей, человек одновременно обучается общению в самом широком понимании этого слова, в том числе и речевому этикету.

Одним из источников знания особенностей ролевого поведения носителей языка является игра актеров, в этой связи очень актуально звучит мысль о том, что специалистам в области преподавания иностранных языков «есть чему поучиться у театра» [1, с.24]. Повышенный интерес методистов к технике подготовки театральных постановок, игре актеров вызван тем, что традиционные формы организации практики в устном иноязычном общении не позволяют, по понятным причинам, воссоздать очень многие реальные ситуации общения, типичные для носителей изучаемого языка. Использование таких приемов театрализации, как, например, «предлагаемые обстоятельства», дает возможность существенно активизировать устное иноязычное общение, тренировать самые различные виды парного и группового диалога, в том числе и такие, которые не поддаются тренировке при использовании неигровых приемов.

Определенный интерес представляет и практика проведения деловых игр в русле профессионально направленного обучения иностранному языку: перед студентами ставятся такие методические проблемы, с которыми будущий преподаватель иностранного языка неизбежно столкнется в своей работе. В ходе игры студент должен быстро найти правильный выход из сложной педагогической ситуации, в которой он оказался. Игровые приемы способствуют повышению педагогического мастерства студентов, но не менее важно и то, что в ходе профессионально-ориентированной игры

- *. ленты одновременно выполняют ряд речевых упражнений, фактически не сознавая этого. При поиске решения педагогической задачи они не говорят : изучаемом языке ради учебной цели, а совершают вполне конкретную деятельность, используя язык как средство, необходимое для ее •существования. Такая организация обучения говорению вполне согласуется с требованием психологов учить иностранному языку в русле предметной деятельности, так как в противном случае «полноценное овладение иностранным языком выносится за пределы вузовского обучения» [1, с.52].

Рекомендации психологов заставляют искать новые пути использования ролевых игр при обучении иностранным языкам. Аутентичные телепередачи, особенно те, в которых много сюжетно и проблемно заостренных ситуаций, являются действенным стимулом для проведения ролевых игр, они помогают студентам быстрее и легче войти в ситуацию, представить ее реальность. Так, гораздо проще разыграть какое-либо событие, увидев на телеэкране место, где оно происходит, а также реальных людей - носителей языка, чьи социальные роли в дальнейшем будут проигрывать студенты. Телевидение позволяет непосредственно в учебной аудитории демонстрировать студентам естественное общение двух- трех и более носителей языка, что в условиях неязыковой среды имеет чрезвычайную ценность в плане обучения говорению и, в первую очередь, диалогической речи.

Желательно, чтобы ролевые игры, проводимые на аудиторных занятиях, носили проблемный характер, поэтому перед студентами ставятся такие задачи, которые требуют серьезной умственной работы, находчивости, смекалки. Ролевые игры проблемного характера, как и другие упражнения в неподготовленной речи, проводятся преимущественно без заданного языкового материала, однако вся предшествующая работа по теме, в рамках которой осуществляется ролевая игра, и обстоятельства самой разыгрываемой ситуации гарантируют употребление соответствующих лексических единиц.

Большинство используемых преподавателями ролевых ситуаций можно отнести к разряду микроситуаций, так как в них разыгрывается, как правило, не более одного события в какой-либо сфере человеческого общения. Однако возможно проведение и макроситуаций, в рамках которых происходит смена целой цепочки событий, развертывающихся в разных сферах человеческого общения. В таком случае студенты разыгрывают своего рода небольшую пьесу, в основе сюжета которой лежат, с одной стороны, события, показанные в аутентичной телепередаче, а с другой - жизненный опыт и фантазия самих студентов.

Конечно, проведение ролевой игры-макроситуации требует серьезной подготовки и затраты определенного времени, но ведь сама подготовительная работа - это также речевое упражнение, причем не менее ценное, чем предстоящая ролевая игра. Студенты, планируя события макроситуации, ролевое поведение каждого из ее участников, готовя

«мизансцену», совершают естественные, мотивированные речевые поступки, они увлечены творческой деятельностью, а функционирование иностранного языка происходит как бы на фоновом уровне, речевая деятельность становится не самоцелью, а вплетается в другую, предметную деятельность.

Обучение студентов ролевому поведению на основе интенсивного использования аутентичных телепередач - это своего рода скрытый прием обучения иностранному языку. Таким образом мы обеспечиваем функционирование иностранного языка в учебной аудитории на том уровне, на котором он используется в естественных условиях носителями языка, что и является высшим этапом в развитии умений и навыков экспрессивной речи.

Список использованной литературы

1. Артемов В.А. Психология обучения иностранным языкам. М., 1989.
2. Логинова В.Г. Видеозаписи в учебном процессе // Русский язык за рубежом. - 1986. - №3.
3. Ghodsky S. Place de l'Education aux medias audiovisuels dans les plans d'etudes. - Strasbourg: Editions du Conseil de l'Europe, 1993.
4. Китайгородская Г.А. Методические основы интенсивного обучения иностранным языкам. М., 1986.
5. Эльконин Д.Б. Психология игры. - М., 1978.

Summary

The article investigates the problem of teaching a foreign language using authentic TV programs. Role-playing based on these television materials ensures the functional aspect of a foreign language, thus enhancing students' speech activity in class.

Остроушко О.А.

канд. філолог, наук, ст. викладач

СТЕРЕОТИПНИЙ ОБРАЗ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ НАВЧАННЯ МОВИ

Автор статті доводить, що реалізація соціокультурної змістової лінії навчання української мови неможлива без урахування ряду соціолінгвістичних чинників, зокрема функціонального співвідношення між російською й українською мовами в сучасній мовній ситуації, стереотипного образу української мови. Робота має бути спрямована на формування позитивного стереотипного образу української мови, на формування в учнів потреби повсякчас послуговуватися рідною мовою.

Сучасний етап суспільного розвитку: глобалізаційні процеси, які переважною мірою визначають динаміку й напрями цивілізаційного поступу, інформатизація суспільства, зростання ролі комунікаційних процесів, поживлення економічних, наукових, культурних та ін. контактів між

різними країнами й народами - ставить високі вимоги щодо рівня освіти й загальнокультурного розвитку людини - члена соціуму. Особливої ваги набувають комунікативні вміння й навички особистості: її здатність швидко й правильно сприймати й обробляти отриману в процесі спілкування інформацію, доступно, логічно й різноманітно в плані мовного оформлення формулювати свої думки, вільно послуговуватися мовою в різних ситуаціях тощо. Ці чинники зумовили перегляд мети, змісту й принципів мовної освіти.

Основною метою навчання рідної мови визнано формування національно свідомої, духовно багатого мовної особистості з належним рівнем комунікативної компетенції [8, с. 36]. Останнє передбачає вміння й навички комунікативно доцільно (отже, відповідно до мети й ситуації спілкування) користуватися засобами рідної мови в усіх видах мовленнєвої діяльності. Мета визначає ряд завдань навчання української мови, одним із яких є виховання свідомого прагнення до вивчення української мови. Імовірно, реалізацію цього завдання має забезпечити передусім соціокультурна змістова лінія - засіб „опанування національними і загальнолюдськими культурними і духовними цінностями, нормами, які регулюють стосунки між поколіннями, статями, націями, сприяють естетичному і морально-етичному розвитку особистості, органічному входженню її в соціум”⁵ [8, с. 37]. Крім того, серед принципів організації навчання рідної мови названо соціокультурний, який передбачає вивчення мови на основі створеної українським народом оригінальної і яскравої культури, трансформацію учнем отриманих знань і власного життєвого досвіду в особистісно- неповторний погляд на життя, у переконання, світоглядні установки, ідеали, у знання культурних реалій, які забезпечують органічне входження в суспільство, визначення свого місця в ньому, реалізацію потенційних можливостей особистості. Для цього спеціально добираються й конструюються тексти й тематика творчих робіт, що передбачають формування патріотичних, морально-етичних, екологічних переконань та естетичних смаків [8, с. 39].

Сьогоднішня соціолінгвістична ситуація в Україні вимагає, на наш погляд, певного уточнення й деякої видозміни проголошуваних у чинній програмі положень. Звернемо увагу на ряд чинників соціокультурного й соціопсихологічного характеру, які значною мірою впливають на мовну поведінку особистості, школяра зокрема.

По-перше, теперішня мовна ситуація в Україні - ситуація двомовності. Навряд чи необхідно наводити докази на підтвердження цієї тези, особливо з огляду на нещодавні президентську й парламентську виборчі кампанії, у процесі яких рядом політичних партій активно піднімалося питання про надання російській мові статусу чи то другої державної, чи то офіційної. Не потребує особливого доведення й твердження про функціональну нерівноправність української й російської мов: в інформаційно-культурному просторі держави, сфері загальнонаціональної масової комунікації домінує російська [6, с. 7], а на Півдні й Сході України маємо майже цілковите панування російської й у сфері щоденної, побутової комунікації. Щодо

останнього, варто зробити застереження: не стільки російською послуговуються жителі південних і східних регіонів, скільки суржилом - зі значною перевагою одиниць, особливо лексичних, російської мови.

По-друге, формування, існування, розвиток тієї чи іншої мовної ситуації в суспільстві зумовлюється не тільки історичними чи політичними чинниками, а й факторами соціопсихологічними: „функціонування мови визначається і регламентується існуючими у суспільстві культурними нормами” [11, с. 91]. Для мовної спільноти характерний певний комплекс уявлень, оцінних суджень про мову на зразок того, що одна мова легка для вивчення, інша - складна, одна - престижна, інша - ні тощо. Такі уявлення врешті-решт є виявом узвичаєних етнічних стереотипів [12, с. 10], пов'язані з пануючими в суспільстві національно-культурними орієнтаціями. Щодо конкретної особистості, можемо говорити про стереотипний образ тієї чи іншої мови - певний комплекс думок, суджень, переконань, оцінок, систему уявлень, установок, пов'язаних із мовою. Саме цей образ, слід гадати, визначає в багатьох випадках мовну поведінку людини, вибір того чи іншого варіанта мови або певної мови в білінгвальній ситуації.

Українські соціолінгвісти, які вивчають проблеми соціопсихологічного характеру, лінгвістичну свідомість носіїв мови, вказують на деякі особливі риси ставлення українців до рідної мови. Передусім, це національний комплекс меншовартості, який щодо мови полягає в тому переконанні, що українська мова не має достатніх структурних чи виражальних можливостей, аби забезпечити найповнішу й найкращу реалізацію комунікативних намірів мовця (особливо у сфері природничих, точних наук, у ситуаціях невимушеного неофіційного спілкування). Той самий психологічний комплекс зумовлює впевненість у тому, що українська культура, відповідно, і мова, яка цю культуру репрезентує, вторинні, ніби „другого ґатунку”, не „світового рівня” [10, с. 116-117]. При цьому забувається, що „світовий рівень складається, насправді, з кращих надбань своєї національної культури” і „першорядні - світового рівня - художні твори, як правило, не „народжуються” в діаспорі. Вони народжуються на питомому для мови їх реалізації національному ґрунті - тобто на материзні” [10, с. 121].

Потім, досить багато українців ставляться до своєї мови з острахом і упередженістю, мову, можливо, і знають, але не говорять нею. Причиною цього може бути пропагований протягом десятиліть радянською ідеологією образ „українського націоналіста”, який вороже ставиться до будь-кого, хто говорить не українською, особливо ж до російськомовних. Останні були ніби втіленням ідеології інтернаціоналізму, поваги до всіх націй, мирного співжиття. Власне, ми й досі не можемо позбутися негативних конотацій, пов'язаних із лексемами „нація”, „національний” та інших похідних (ідеться передусім про такі поняття, як „національна ідеологія”, „національний рух”, „націоналізм”, „націоналіст” тощо). І при цьому мало хто замислюється над тим, що не може бути поваги до іншої нації й культури, якщо до своєї рідної ставитися з неповагою, не знати й не любити її. Для багатьох, якщо не для більшості, жителів Сходу й Півдня України й

J44

лчл говорити українською означає бути націоналістом в ідеологічно-Радянському розумінні цього слова, протиставляти себе загальноприйнятими нормам поведінки і співжиття.

Нарешті, українська й досі у сприйнятті багатьох місцевих жителів є мовою „села”, „селяків”, „хохлів”, тобто ніби людей неосвічених і некультурних.⁷ Витоки формування такого ставлення слід також шукати в ідеологічній політиці колишньої царської Російської імперії та колишнього СРСР. Активне впровадження російської у сфері офіційного ділового спілкування, науки, засобів масової інформації сприяло виникненню й закріпленню уявлення про українську як таку, що може забезпечити спілкування лише на рівні побутовому, в кращому разі нею ще можна розказувати казки чи співати пісні. Російська поставала мовою освіченого міста, українська - мовою села, до якого освіта добирається повільно, а про ніяку науку взагалі не йдеться [2, с. 45].

Отже, протягом тривалого часу, поки українська культура, наука, мова розвивалися в пригнобленому становищі, усупереч численним заборонам і постановам, ідеологічними інстанціями різного роду свідомо формувалася образ „непрестижної”, „безперспективної”, „недосконалої”, „незручної” української мови. І це - реальність, з якою доводиться мати справу вчителям, особливо ж з огляду на те, що нашій державі всього лише 15 років, і більшість нас - ще діти Радянського Союзу, які не уникнули ідеологічної „обробки”.

Ще два чинники, на які мусять зважати вчителі, - це глобалізаційні процеси, до яких залучена й Україна, а також тісний зв'язок мовних питань із політичною, соціально-економічною та культурною ситуацією в державі. Вони зумовлюють появу серед молоді ще однієї особливості в їх оцінці української мови й у їхньому ставленні до неї. „Глобалізація - це насамперед інформаційна відкритість, а отже, й інформаційна присутність чужоземних учасників комунікативного процесу Її неодмінним супутником у багатьох країнах є дво- чи багатомовність. Інформаційна інтервенція здійснюється через такі інформаційні середовища, як телебачення й радіо, преса, маскультура, Інтернет, інформаційне обслуговування споживчого ринку” [1, с. 48]. В українському інформаційному, а також освітньому просторі все більше поширюється англійська мова, яка має всі ознаки глобальної мови [13, с. 70]. Її знання надає людині досить-таки серйозних переваг у плані не тільки спілкування з представниками інших народів (не пострадянського простору - тут своїм місцем не поступається російська), а й у плані освіти, пошуку високооплачуваної й престижної роботи. Проведений зі 123 молодими людьми (випускники шкіл, студенти) спрямований психоасоціативний експеримент (нас цікавило асоціативне поле лінгвонімів „українська мова”, „російська мова”, „англійська мова”) доводить, що російську мову молодь позитивно оцінює як таку, що забезпечує щоденне спілкування (напр., реакції *мова, якою ми повсякденно розмовляємо; мова спілкування на Україні; можливість добре висловити свою думку; здатність вільного спілкування*), переважає в інформаційному просторі України (*мова ЗМІ, кіно, естради*;

цікава інформація), є однією з мов міжнародного спілкування (*міжнародна мова; дуже потрібна мова за кордоном; нею розмовляють дуже багато людей у всьому світі*). Англійська ж отримує безперечну перевагу в суто прагматичному плані: можливість майже безперешкодного спілкування у всьому світі, мова всесвітнього інформаційного простору, мова, яка дозволяє досягти високого професійного і соціального статусу (*загальна; інтернаціональна; міжнародна; скрізь потрібна; глобальна; л/о́в'я ділового спілкування у світі; спілкування зі світом; мова багатьох країн; передача інформації; новітня інформація; сучасні технології; калш ютер\ статус; престиж; мода*] сучасна модна; престижна мова; крок у майбутнє). Українська ж сприймається теж позитивно - як мова нації з багатою історією, своєрідною культурою - але це швидше спрямованість на минуле, а не на сьогодення й майбутнє, хіба що за винятком теперішнього спілкування із вчителями в межах школи, зрідка - в колі сім'ї (*мова швогс предків; народ; держава; цінність народу; скарб народу>\ дугховне багатство, джерело країни; батьківщина; Україна; патріотизм; боротьба за незалежність; рідна; милозвучна; співуча; пісенна мова; бабусині казки; пісні мами; ш'єш; легенди; учитель; школа*). Як бачимо, молоді люди не наділяють українську мову позитивними прагматичними оцінками, не бачать її особливого місця в сучасному світовому мовно-культурному просторі.

Ще один згаданий вище фактор, що впливає на динаміку мовної ситуації в країні. Питання поширення й функціонування мови в суспільстві багато в чому залежить від цілісної економічної, політичної, соціальної, культурної ситуації. Академік Іван Дзюба стверджує: „нині втрачено ту ініціативу в мовній політиці, яка починала народжуватися в час здобуття незалежності. Причини - і в об'єктивних обставинах (кризовий стан суспільства, зниження престижу українськості внаслідок соціальних розчарувань) і в суб'єктивних (незацікавленість державних структур, „втома” громадських інституцій, пряма політична протидія з боку певних груп). Закон про мови не виконується, програми підтримки української мови (як і культури) не здійснюються, - як через відсутність належного фінансового, технічного, організаційного забезпечення, так і через брак або невиявленість державної волі” [4, с. 64-65]. Крім того, мовна сфера надто перенасичена політичними й ідеологічними спекуляціями, багато проблем і соціального, і культурного характеру намагаються звести до мовного питання. У цій площині, безперечно, для впливу на ситуацію мають бути задіяні державні важелі, передусім ідеться про широку державну підтримку української культури, українського слова, української освіти [4, с. 65], взагалі забезпечення домінування української мови в інформаційному просторі держави. Особливої ваги набуває надзвичайно важлива роль мови як посередника між світовими науково-культурними процесами й українським суспільством - на сьогодні цю престижну функцію має російська [10, с. 120].

Усі зазначені вище особливості соціолінгвістичної ситуації в Україні обов'язково мають враховуватися в процесі викладання рідної мови. Так, нам видається, що в теперішніх умовах недостатню прагнути виховувати в учнів

навчання вчити українську мову - можна її вчити все життя, але так нею й не ::ослуговуватися. Наочним прикладом можуть бути й студенти нашого : акультету, які обрали її, *щоб вивчити в інституті, щоб потім дарувати її меншим поколінням* (з результатів опитування), але які, тим не менше, поза навчальними годинами спілкуються російською. Те ж стосується й деяких вчителів української мови й літератури (переважно молодих), які \краще українською послуговуються тільки на уроках, в інший час спілкуючись російською або суржилом. Очевидно, навчання мови в нашій ситуації має бути спрямоване на **свідоме й цілеспрямоване виховання, формування потреби повсякчас послуговуватися рідною мовою**

Таке завдання ставить проблему формування в учнів певного образу української мови як такої, що не лише репрезентує багатовікову культуру, а й може обслуговувати сучасне інформаційне суспільство в усіх його вимірах. Це жодною мірою не повинно применшувати роль і значення мови як виразника духовної культури, ж необхідної першої умови буття нації, але реальність така, що „конкурентоспроможність української мови пов'язана насамперед з її здатністю реагувати на прагматичні потреби нації” [7, с. 54]. Завдання вчителя - знайти „золоту середину” в представленні української мови як духовної сутності нації та ефективного засобу комунікації в умовах сьогодення. Слід знайомити учнів і з новинками сучасної української літератури, і з діяльністю та здобутками українських учених, на уроках мають звучати українською мовою повідомлення про нові досягнення закордонних діячів науки, про різного роду світові події, має бути представлена україномовна молодіжна масова культура - адже в більшості випадків учні навіть не знають про її існування. Слід акцентувати на тому, що не тільки знання англійської дає можливість знайти престижну роботу - має формуватися уявлення про те, що висококваліфікований фахівець будь- якої спеціальності повинен вільно й комунікативно виправдано й доречно користуватися державною мовою

Не може вчитель оминати увагою й проблему поширення української мови в електронному варіанті/ використання української мови в інформаційних технологіях, створення різного роду україномовних комп'ютерних програм, особливо програмних засобів природномовної обробки (текстові та лінгвістичні редактори і процесори, програми автоматичного виправлення граматичних помилок, автоматичного редагування, природномовного індексування й пошуку, програми машинного перекладу, оптичного розпізнавання текстів тощо). На жаль, „напрями природномовної інформатики, які бурхливо розвиваються у світі впродовж останніх двох десятиліть, до останнього часу майже не були представлені в україномовному варіанті” [9, с. 128], досить скромні набутки української мови в галузі інформаційно-лексикографічних моделей [9, с. 129]. Тим не менше, робота у створеному в 1991 р. Українському мовно-інформаційному фонді ведеться, й на сьогодні вже маємо лазерний оптичний диск „Словники України”, розпочато роботу зі створення системи автоматизованого перекладу з і на шість мов - англійську, німецьку, французьку, іспанську,

російську, турецьку. Українські вчені працюють і в напрямі створення цілого ряду інтелектуальних систем опрацювання мови: семантико-синтаксичних аналізаторів, систем автоматичного редагування, безклавіатурного введення інформації тощо [9, с. 129-130]. Подібна інформація на уроках української мови, звернення до вже створених комп'ютерних словників і програм - необхідна умова формування позитивного образу української мови.

Учитель повинен виховувати почуття національної самосвідомості й національної гордості. А це, на наш погляд, можливе лише за умови чіткого усвідомлення місця української мови й культури в сучасному світі. Така робота має проводитися на основі розуміння самоцінності, самодостатності, довершеності будь-якої з мов і культур: „світ поліфонічний і багатогранний, існує багато істин, які допомагають зрозуміти себе, узгодити свої інтереси й цінності з потребами й установками інших людей, слід бути терпимими до відмінностей між людьми у звичаях, традиціях, поведінці. Навчальна взаємодія покликана допомогти зрозуміти, що людська цивілізація являє собою складну систему, яка функціонує на основі взаємозв'язку різних культур” [3, с. 139-140]. Кожна із мов і культур унікальна й прекрасна. Втрата будь-якої з них - непоправна шкода для цивілізації загалом. Тим не менше, учені констатують, що у зв'язку з глобалізаційними змінами людство постає перед проблемою загального різкого скорочення кількості мов, їх взаємопроникнення [7, с. 3-6]. Тому сучасна мовна освіта має бути зорієнтована також на виховання свідомого прагнення зберегти унікальність, неповторність своєї рідної мови, не припустити її нівелювання в результаті взаємодії з іншими мовами.

У контексті всього сказаного постає ще одна, можливо, найбільша проблема - особистість самого вчителя, оскільки „результативність професійно-педагогічної діяльності вчителя потрібно ставити в безпосередню залежність від розвитку його духовного світу” [5, с. 10]. Якою мірою будуть реалізовані окреслені виховні завдання, залежить від того, хто ж їх береться реалізовувати. Не можна виховати патріота, якщо ти сам таким не є. Не можна переконати дітей у функціональному багатстві й довершеності української мови, якщо ти сам після дзвоника спілкуєшся російською, не читаєш і не знаєш нічого, крім шкільного курсу літератури. Не можна сформувати в учнів образ української мови як сучасної, конкурентоспроможної, якщо ти сам її соромишся і вважаєш „другосортною”. Слід усе-таки усвідомити, що в наших умовах український учитель-словесник репрезентує для учнів усю україномовну культуру - і минулу, і сучасну, і майбутню, - власне, усю україномовну Україну. Саме тому переконання і світоглядні позиції самого вчителя, рівень його загальної освіти, широта інтересів, творчий потенціал значною мірою визначають успішність досягнення поставлених виховних цілей.

Отже, робота сучасного вчителя української мови й літератури неможлива без урахування особливостей соціолінгвістичної ситуації в нашій державі, соціопсихологічних чинників її побутування. Одним із завдань навчання рідної мови слід визнати виховання потреби повсякчасно

и улуговуватися українською мовою в усіх комунікативних сферах. Цього неможливо досягти без цілеспрямованого й систематичного формування лісного позитивного образу української мови ж мови сьогодення, мови ки й преси, масової й елітарної культури, масових інформаційних :роцесі% мови комп'ютерних технологій, мови, яка репрезентує унікальну 'агату духовну культуру, що сягає коренями тисячоліть. Робота вчителя має '*> ти спрямована на виховання почуття гордості за свою націю, за себе як :редставника української нації, яка займає своє почесне місце серед інших націй світу, має своє неповторне обличчя.

Список використаної літератури

- Ажнюк Б.М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації *i i* Мовознавство. - 2001. - №3. -С. 48-54.
- 2 Біланюк Л. Картина мовного світогляду в Україні // Мовознавство. - 2000. - №4-5. _ С. 44-51.
3. Гейхман Л.К. Интерактивное обучение общению как модель межкультурной коммуникации // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. - 2003. -№3.- С. 138-147.
4. Дзюба І. Сучасна мовна ситуація в Україні // Українська мова і література в школі. 2003. - №5.-С. 64-66.
5. Ігнатенко Н. Новій школі - учитель нового типу // Рідна школа. - 2002. - № 7. - С. 10- 11.
6. Масенко Л. Мовно-культурна ситуація в Україні (Соціопсихологічні чинники формування) // Дивослово. - 2001. - № 10. - С. 7-11.
7. Радчук В. Українська мова в контексті глобалізації лінгвосфери // Українська мова. - 2002. -№3.-С. 3-14.
8. Рідна (українська) мова. Програма для шкіл з українською мовою навчання. 5 клас 12-річної школи / Скуратівський Л.В., Шелехова Г.Т., Тихоша В.Г, Корольчук А.М., Новосьолова В.І. Остаф Я.І. // Дивослово. - 2005. - № 5. - С. 36-46.
9. Широков В.А. Гуманітарна традиція і технологічний статус мови // Мовознавство. - 2001.-№3.-С. 120-132.
10. Шумилов О. Мова, суржик, „язык“: єдність та боротьба протилежностей на межі тисячоліть // Сучасність. - 2000. - №10. - С. 110-124.
11. Яворська Г. Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада. - К., 2000. - 288 с.
12. Яворська Г. Лінгвістична свідомість і мовні норми // Урок української. - 2001. - № 5. - С. 10-14.
13. Millrod Radislav. English Discourse and Culture: Diversity and Globalisation // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. - 2002. - № 3. - С. 60-73.

Summary

Author proves that realization of social-cultural containing line of teaching of Ukrainian have to build with paying attention to row of sociolinguistic factors, among their number functional co-relation between Russian and Ukrainian in modem linguistic situation, stereotyping image of Ukrainian language. Educating work has to be turned to forming of positive stereotyping image of Ukrainian, to forming of need for use by mother tongue.

Пруняк Л.М.

канд. педагог, наук, доцент,

Пруняк В.В.

ДИДАКТИЧНІ ВИМОГИ ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ШКОЛЯРІВ

У статті досліджуються погляди сучасних психологів, педагогів, методистів на процес розвитку комунікативних умінь школярів та дидактичні умови формування їх комунікативної компетенції.

Методична школа впродовж всієї своєї історії приділяла увагу комунікативній функції мови. Це вплинуло на відбір теоретичного матеріалу для шкільних програм і посібників, на формування в учнів практичних мовленнєвих умінь, які дають змогу використовувати конкретні мовні одиниці в особистих мовленнєвих висловлюваннях.

Комунікативний аспект викладання української мови в школі постійно є об'єктом дослідження дидактів, педагогів, методистів. Особливо посилювався інтерес до розвитку комунікації в школі на початку 70-х років, коли було враховано досягнення вітчизняних лінгвістів та психолінгвістів, у зв'язку з чим мовлення стало усвідомлюватися як діяльність [2, с. 18]. На базі діяльнісного підходу до мовлення було розроблено і введено до шкільної програми методіку розвитку зв'язного мовлення учнів [7, с. 85]. Комунікативні вміння школярів стали формуватися з урахуванням структури мовленнєвої діяльності: з фазами орієнтування, планування, реалізації мовленнєвої програми зворотного зв'язку [3, с. 37].

У той же час такий підхід до системи розвитку мовлення не забезпечував зв'язок мовленнєвої діяльності з її комунікативною спрямованістю, і це не сприяло навчанню мови як засобу. Тому було запропоновано принцип комунікативної спрямованості, який передбачав інтеграцію системно-описового та комунікативно-діяльнісного підходів до побудови курсу розвитку зв'язного мовлення учнів шкіл з поглибленим вивченням української мови.

Педагогічні умови створення максимально ефективних можливостей для розвитку комунікативних здібностей розглядаються в працях І.О.Зимньої, С.В.Кондратьєвої, А.В.Мудрика, І.В.Страхова та ін. Учені зазначають, що розвиток мовленнєвої діяльності школярів великою мірою пов'язаний з віковими особливостями їх розвитку. Ці особливості визначаються тими змінами в соціальній сфері, які спричинило саме життя. Саме тому увагу психологів, педагогів, психолінгвістів сконцентровано на розвиткові мовленнєвої сфери особистості, оскільки саме в ній і визначаються і формуються світогляд підлітка, його пізнавальна активність та соціальна значущість. Відбуваються серйозні зміни у способах розвитку *ргл* мовних здібностей школярів, які характеризуються не стільки *ипи* чшченням умінь інтелектуального плану, скільки формуванням *Ш*, індивідуального стилю розумової діяльності особистості. Процес *#• ч\вання* особистісних якостей прямо пов'язаний з мовленнєвою *я* ільністю індивіда, його комунікативними

можливостями. Тому робота з розвитку здібностей спілкування відбувається в тісній єдності мови і рклення [2, с. 205].

Організація мовленнєвої діяльності на уроках української мови *шь*- годні потребує врахування цілого ряду чинників, які повинні сприяти спішному навчанню цього складного виду роботи. Насамперед необхідно •- іховувати, що в ситуації уроку⁷ спілкування, як правило, є и. кособистісним, оскільки воно відбувається між двома і більше індивідами, іе може бути спілкування між вчителем і групою учнів, вчителем й одним •нем, учнями між собою. Міжособистісне спілкування протікає успішно інше при виконанні цілого ряду умов. Передусім комунікативна взаємодія ■чителя і учнів потребує створення в класі позитивного морально- wИхологічного клімату. Його ознаками є:

- 1) атмосфера творчого пошуку, емоційно-пізнавальна активність кожного учня;
- 2) дух співробітництва і взаємодопомоги;
- 3) культура ділової і міжособистісної взаємодії;
- 4) взаємне задоволення від спілкування вчителя і учнів, а також \ чнів між собою.

Сприятлива для розвитку комунікативних здібностей емоційна чгмосфера розглядається сучасними дидактами як одна з найважливіших . мов для розв'язання навчальних завдань [1, с. 21-23].

Комунікативна взаємодія має бути спрямована на узгодження і координацію предметної діяльності учнів, стимулювання їх мотивації, інтелектуального, емоційного і вольового розвитку. Разом з тим для належного формування комунікативних умінь на уроці повинні панувати стосунки взаємопідтримки, взаєморозуміння, взаємопереживання. Саме така атмосфера сприятиме формуванню комунікативних умінь учнів, їх культурі спілкування в цілому. Безперечно, всі ці умови, що забезпечують ефективну розумову діяльність учасників комунікації на уроці, погребують вдосконалення змісту навчального матеріалу, форм, методів і прийомів, що забезпечують реалізацію комунікативно-діяльнісного аспекту в навчанні. На це вказують сучасні дидакти, педагоги, методисти: Є.Голобородько, І.Зимняя, С.Клюєв, В.Куніцина, Є.Купалова, Т.Ладиженська, М. Пентилюк, Г.Лелехова та ін.

Дидактичною умовою створення комфортних умов для спілкування в школі є знання вчителем основних функцій комунікації, уміння апелювати до кожної з них у процесі конкретного комунікативного акту. З навчальною метою використовується класифікація функцій спілкування, запропонована психологами Я.Коломийським [23], В.Куніциною [5]:

1. Інформаційно-комунікативна функція - обмін інформацією, її сприйняття.

2. Регулятивно-комунікативна - організація спільної діяльності, корекція способів взаємодії.

3. Афективно-комунікативна - емоційний контакт, співпереживання.

Формування комунікативної компетенції відбувається в період реалізації всіх трьох функцій спілкування. Так, інформаційно-комунікативна функція проявляється в такій мовленнєвій формі, як діалог. Це інформаційний

контакт суб'єктів спілкування, це співміркування, співтворчість. Реалізується такий контакт у висловлюваннях, судженнях, припущеннях. Дуже важливо на цьому етапі формувати “почуття адресата”, уміння передбачати його реакцію. Регулятивно-комунікативна функція спілкування потребує від учнів уміння планувати мовленнєву структуру висловлювання, уміння “перекодувати” матеріал посібника в усне мовлення, а також користуватися елементами мовленнєвої діяльності. Спектр дії комунікативно-виховної функції спілкування досить широкий: це і формування емоційної сфери, і розвиток естетичного сприймання, і виховання художнього смаку та ін. Усі три функції спілкування потребують володіння словом, уміння розуміти його силу і красу, його роль у спілкуванні, у формуванні почуття мови. Дані вимоги викликають необхідність перегляду форм і методів роботи, відповідної організації начального процесу, створення спеціальних навчально-мовленнєвих ситуацій на уроках розвитку мовлення.

Основу структури мовленнєвої ситуації складають мовець (адресат), предмет мовлення (тема) та адресат. Предмет мовлення у шкільній практиці зумовлений темою уроку. Мовленнєва подія, що відбувається в контексті початкової мовленнєвої ситуації, відрізняється чітко вираженою орієнтацією на конкретний результат. Це і є головною метою комунікативної поведінки. Таким чином, важливою дидактичною умовою ефективної комунікації є створення на уроці ситуації спілкування. Особливостями навчально- мовленнєвої ситуації є стійкість, постійність змістових характеристик ряду категорій: адресант-адресат (учитель-учень), зовнішні обставини спілкування (тут, зараз - у класі, протягом уроку), “код” спілкування (мова, стиль), достатньо регламентовані і можливі “канали” спілкування. Структура ситуації спілкування може бути представлена таким чином:

Мовець Хто?	Місце Де?	Мотив Чому?
Кому? слухачеві	Коли? час <i>Зовнішні</i>	Навіщо? мета <i>Внутрішні</i>
Співрозмовники	Обставини	

До переліку компонентів мовленнєвої ситуації деякі методисти, зокрема Т.О.Ладигенська, включають також запитання *що?* і *як?*: що - про що (зміст висловлювання) та як (в усній чи писемній формі; в якому стилі) [6, с. 113].

Орієнтація на особливості мисленнєво-мовленнєвої дії учасників комунікативного акту під час вирішення навчальних завдань на уроках української мови зумовила виділення навчально-мовленнєвої ситуації як основної структурної одиниці уроку розвитку мовлення. “Виходячи з того, що мовленнєва діяльність, як і будь-яка інша, у природних умовах завжди відбувається чомусь і через щось, виникає питання: чи не можна поставити учня в умови, однотипні з природними, щоб його мовленнєве висловлювання наближалось до тих, які існують в житті, коли задовольняється потреба у комунікації? Цю проблему вирішують мовленнєві ситуації (або навчально-мовленнєві ситуації)” [8, с. 114].

Дидактичні умови створення навчально-мовленнєвої ситуації на уроках української мови вимагають перегляду організації навчального процесу. Форма уроку не завжди сприяє природній, невимушеній роботі учнів. Частіше вони почувають себе скуто, замкнено, нерішуче. У таких умовах неможливе формування комунікативної компетенції, тобто умінь висловлюватися легко, максимально наближено до природної ситуації спілкування. Зазначимо, що як аспектні уроки мови, так і уроки розвитку зв'язного мовлення мають великі потенційні можливості для використання різноманітних форм організації ефективної роботи учнів. Насамперед це велика група нестандартних уроків, яка останнім часом посіла чільне місце серед традиційних типів і форм занять. З психологічної точки зору, нестандартна форма проведення уроку допомагає учням почувати себе вільно і невимушено. У шкільній практиці добре зарекомендували себе такі нестандартні форми організації мовленнєвої діяльності учнів, як урок-гра, урок-мандрівка, урок-сповідь, урок-діалог. На цих заняттях учні легко перевтілюються в інших героїв, персонажів, що дає їм змогу обирати саме ті комунікативні схеми поведінки, яких вимагає та чи інша роль. Психологи та методисти вже давно вказали на користь рольових та дидактичних ігор, які дозволяють школярам подолати комунікативні бар'єри у спілкуванні.

Нестандартні форми організації комунікативної діяльності учнів допомагають співрозмовникам уникнути багатьох недоліків, що трапляються під час створення комунікативного акту. Це такі комунікативні девіації:

- недосягнення адресантом чи адресатом комунікативної мети;
- відсутність взаєморозуміння і згоди між учасниками спілкування;
- порушення підготовчих умов комунікації;
- недотримання постулатів кооперативного спілкування;
- недотримання постулатів аспектного спілкування тощо.

Складність формування комунікативної компетенції учнів потребує чіткого дотримання всіх дидактичних вимог щодо організації навчального процесу. Особливої значущості набувають методи навчання - упорядковані способи діяльності вчителя й учнів, спрямовані на ефективне розв'язання

навчально-виховних завдань. У дидактиці існують три підходи до класифікації

методів: за джерелом знань, за рівнем самостійної розумової діяльності, за характером логіки пізнання. У сучасній школі використовуються всі групи методів, але при формуванні комунікативної компетенції особливого значення набувають лише деякі з них. Поряд з групою словесних методів, зокрема бесіди і її різновидів (евристична, репродуктивна, вступна, поточна, підсумкова), розповіді, пояснення, на уроках зв'язного мовлення все більше актуальними стають такі методи навчання, як проблемний виклад, частково-пошуковий та дослідний методи. У дидактиці ця група методів об'єднується способом організації діяльності учнів й утворює самостійну класифікацію - методи навчання за рівнем самостійної розумової діяльності учнів. Використовуючи ці методи під час організації комунікативної діяльності, необхідно враховувати такі чинники:

- визначення комунікативних завдань відповідно до змісту навчального матеріалу та вікових особливостей учнів;
- висунення гіпотез, мобілізація резерву знань та способів спілкування;
- залучення учнів до активної комунікативно-пізнавальної діяльності;
- використання словесних методів для активізації мовленнєвої діяльності школярів;
- залучення учнів до самостійного аналізу результатів своєї діяльності тощо.

Формуючи комунікативну компетенцію учнів, учитель повинен мати у своєму арсеналі велику кількість методів і прийомів, аби вдало й ефективно використовувати їх залежно від комунікативної мети і функціональної спрямованості навчання. У той же час значну увагу слід приділяти формі організації мовленнєвої діяльності. Дидактика розуміє під формою організації навчання обмежену в часі і просторі взаємообумовлену діяльність учителя й учнів. Цю діяльність забезпечують такі групи загальнопедагогічних вимог до уроку: санітарно-гігієнічні, психолого-фізіологічні, дидактичні, виховні. Уроки розвитку зв'язного мовлення вимагають врахування таких дидактичних умов:

- наявність рушійної сили навчання і необхідності створення ситуації для її дії;
- формування мотивів навчання;
- моделювання процесу спілкування на уроці відповідно до вимог логіки навчального процесу.

Під час формування комунікативної компетенції учнів на аспектичних уроках та на уроках зв'язного мовлення слід пам'ятати, що всі дидактичні умови спрямовані на створення у класі мажорного тону навчальної діяльності учнів, їх позитивних емоцій. Адже саме емоції, на думку С.Л.Рубінштейна, суттєво впливають на протікання діяльності і виступають внутрішньою рушійною силою навчання [9, с. 88]. Процес формування комунікативної

компетенції школярів неможливий без створення постійного позитивного емоційного фону, без радісної посмішки учнів. Учитель повинен постійно заохочувати школярів до природного, живого спілкування, стимулювати їх мовленнєву діяльність.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики. - Львів: Світ. 2003. - 194 с.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь // Собрание сочинений. В 6 т.: Т.2. - М.: Наука, 1982.-486 с.
3. Жуков В. Коммуникативная компетентность. - М.: Наука.1991. - 283 с.
4. Коломинский Я.Л. Психология общения. - М.: Педагогика, 1975. -417 с.
5. Куницина В.И. и др. Межличностное общение. - СПб.: Питер, 2002. - 544 с.
6. Ладыженская Т. А. Система работы по развитию связной устной речи учащихся. - М.: Просвещение, 1975.-218 с.
7. Леонтьев А. А. Язык, речь и речевая деятельность. - М.: Наука, 1983. - 215 с.
8. Лозовский Б.Н. Искусство взаимопонимания. - Свердловск: Мир, 1991. 187 с.
9. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. - М.: Мысль, 1976. - 412 с.

Summary

The article deals with the views of modern psychologists, specialists in pedagogy and methods of teaching at the process of the development of pupils⁹ communicative skills and didactic conditions of forming their communicative competence.

Пруняк В. В.

канд. філол. наук, доцент,

Шарапова Т.С.

учитель

ШЛЯХИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПISY ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядаються погляди методистів на процес навчання українського правопису учнів початкової загальноосвітньої школи.

Формування орфографічних навичок традиційно розглядалось як одна з найважливіших проблем навчання мови. Пошуки оптимального змісту і доцільних способів організації правописної роботи знайшли свій відбиток у великій кількості методичних праць. Розглянемо, як розвивались погляди методистів у ході становлення системи навчання правопису.

У другій половині XIX ст. відомі вітчизняні педагоги Ф.І.Буслаєв, І.І.Срезневський, К.Д.Ушинський сформулювали мету навчання рідної мови і визначили місце орфографії в системі навчання на початковому етапі: це розвиток дару слова, формування свідомого ставлення до явищ рідної мови, засвоєння системи її знаків, логіки функціонування мовних одиниць [7, с. 254]. Таким чином, навчання правопису розглядалось як одне з багатьох навчальних завдань учителя, але не виділялось у ролі основного.

Суперечність між складністю орфографії і намаганням швидко, доступно

і надійно навчити дітей грамотного письма спричинила появу двох способів вирішення методичної проблеми, умовно названі “граматичним” та “антиграматичним”. Прибічники цих напрямів по-різному визначали роль лінгвістичної теорії, її зміст та об’єм, необхідні для навчання правопису. Залежно від цього розроблялись полярні прийоми і методи орфографічної роботи.

У працях провідних граматистів (Ф.І.Буслаєв, І.І.Срезневський, К.Д.Ушинський та ін.) чітко обґрунтовується необхідність та продуктивність навчання правопису на свідомій основі, з опорою на знання основних положень граматики, орфографічних правил.

К.Д.Ушинський, досліджуючи природу орфографічної навички, виявив дві її взаємопов’язані характеристики - усвідомленість та автоматизм, які виробляються в ході виконання вправ: “Для засвоєння правильного письма дітьми, звичайно, потрібна практика, але практика, керована граматиною” [7, с. 423].

У всіх граматистів простежується спільний підхід до формування правописних навичок за такою схемою: спостереження спеціально дібраного матеріалу дає можливість “відкрити” учням закономірність, логіку мовного явища, щоб потім сформулювати правило й усвідомлено скористатися ним в аналогічних випадках. Запропоновані вправи забезпечували формування орфографічної навички на основі різних видів пам’яті - логічної, зорової, слухової, моторної.

Принципово важливим, на наш погляд, моментом ідеї формування свідомої грамотності було окреслення загальномовленнєвих та базових лінгвістичних знань, необхідних для формування грамотного письма. Основними засобами навчання правопису вважались насамперед аналіз мовлення, розуміння смислу висловлювання, навички слуху та зору. До числа необхідних для правильного письма лінгвістичних знань та умінь відносились також фонетичний і морфемний розбір слова.

Особливу проблему являв добір власне орфографічного матеріалу для вивчення в початковій школі. І.І.Срезневський виділив такі написання: “відмінність букв, що позначають ненашлошені голосні, парні за глухістю звуки і спроби їх використання, розмежування букв малих і великих” [6, с. 168].

Аналіз науково-методичних джерел свідчить, що в навчальній діяльності враховувались такі умови орфографічної роботи:

оптимальний добір допоміжного теоретичного матеріалу, що забезпечував посиленість і усвідомленість навчання;
систематичне використання вправ; самостійність учнів під час виконання завдань; обов’язкова допомога і контроль збоку вчителя.

Як бачимо, прибічники граматичного напрямку започаткували розробку ідей, які використовує й активно розкриває сучасна початкова школа.

Слід зазначити, що граматичний напрям, крім позитивних ідей, характеризувався певними недоліками (формалізація процесу навчання,

заучування граматичних правил, механічне списування тощо). Це призвело до появи “антиграматичного” напрямку, прибічники якого вважали, що навчання на логічно-граматичній основі не тільки неефективне, але й навіть шкідливе. Зміст теоретичного навчання визначався тільки граматичними цілями: повинна бути обмежена кількість правил, а їх формулювання - якомога коротшими.

Заперечуючи значення систематичної мовної теорії, антиграматисти відзначали особливу роль розуміння етимології слова і його морфемної будови. Доцільними вважались вправи, що розвивають зорову пам'ять та орфографічну зіркість.

Таким чином, уже наприкінці XIX ст. були закладені основи методики початкового навчання орфографії: дібрано необхідний теоретичний матеріал, розроблено й проаналізовано різноманітні типи й варіанти вправ (списування, промовляння, диктування, орфографічний розбір, твір), створено велику кількість підручників та посібників, висунуто ідею про розвивальний характер навчання.

У XX ст. продовжувався розвиток класичних ідей орфографії, висувались нові. Так, О.М.Пешковський вважав, що “одним лише зоровим шляхом наша орфографія засвоєна бути не може”. Учений надавав першочергового значення вивченню в початковій школі фонетики. “Правильно поставлена фонетика, - зазначав він, - не тільки розвиває слух і мислення, а й відкриває шлях до розуміння орфографії, оскільки орфографічне мистецтво базується на роздвоєнні наших буквених і звукових уявлень” [4, с. 163]. Для нашого дослідження важливий висновок про те, що знання загальних правил співвідношення звуків і букв включає в процес формування орфографічної навички і зір, і слух, роблячи процедуру письма свідомо вільною.

У цей період відбувається інтенсивний розвиток методики навчання правопису: уточнюються мета і завдання навчання орфографії, деталізується зміст роботи на різних етапах, систематизуються принципи, методи і прийоми навчання [7; 8], фундаментально обґрунтовується відношення орфографії до інших розділів лінгвістики.

Подальший розвиток традиційна методика навчання правопису знайшла й працях М.Р.Львова, М.І. Разумовської, Т.І.Рамзаєвої та ін.

З кінця 60-х років у масову практику навчання мови було введено поняття орфограми (М.Т.Баранов), яке допомогло диференціювати типи написань і сприяло систематизації правописної роботи [1].

Цілісний підхід до вивчення орфографії застосував М.В.Панов у своїй альтернативній програмі, яка орієнтувала учнів на основні властивості орфографії [5]. В основу змісту навчання орфографії початкової школи було покладено систему фонологічних понять (фонема, позиції фонем), яка визначає способи здійснення орфографічних дій за основним принципом написання. Суть цієї методики полягала в тому, щоб до початку письма дитина зрозуміла, що позначається буквою, усвідомила закономірності співвідношення між живим мовленням і його писемною фіксацією. Як засвідчили результати, на кінець першого року навчання показник виділення учнями орфограм наближається до

100%.

Ідея навчання орфографії на фонетичній основі з використанням поняття позиції звука отримала подальший розвиток у дослідженнях українських методистів. Так, М.С.Вашуленко, О.Н.Хорошковська, Р.І.Чорновол-Ткаченко доводять, що міцні фонетичні знання й уміння слугують надійною основою для навчання у початковій школі українського правопису. Чітка, усвідомлена диференціація звуків на слух і правильна їх вимова полегшує пряму передачу фонем на письмі, зменшує можливість помилок. Це досить актуально для процесу засвоєння української мови як рідної [2], і особливо близькоспорідненої [9]. За даними О.В.Караман, ефективності Засвоєння української орфографії сприяє формування у школярів уявлень про фонетичні процеси, що зумовлюють орфографічні проблеми [3].

Для нашого дослідження актуальними видаються висновки методистів про те, що робота над правописом передбачає формування фонетико-орфоепічних умінь з урахуванням особливостей виучуваної мови.

Програми останньої чверті ХХ ст. за мету навчання орфографії беруть в основному пропедевтику курсу середньої школи: формувати мовленнєві та мовні вміння школярів так, щоб підготувати їх до успішного засвоєння курсу української мови під час наступних етапів навчання. Пропедевтика полягає у формуванні орфографічних умінь на доступній для дитини науковій основі.

У програмах 80-их років та підручниках для учнів молодших класів ставиться завдання комплексного формування орфоепічних, графічних та правописних умінь. Основна увага приділяється аналізу звуків та звукосполучень, ненаголошених голосних, “сумнівних” приголосних. Увесь навчальний матеріал подається на елементарному репродуктивному рівні, причому робота на виділення цих орфограм має ознайомлювальний характер і не сприяє формуванню систематичної орфографічної зірності школярів.

Сучасна програма з української мови передбачає два етапи формування орфографічних навичок. На першому етапі (початкове навчання читання і письма) у дітей формується вміння сприйняти слово, орфоепічно вимовити його, виділяючи голосом місця розбіжностей між вимовою і написанням, запам'ятати графічний образ найбільш частотних слів. Таким чином, початки грамотного письма формуються на основі зорового та слухового аналізу. Другий етап орфографічної роботи збігається з періодом ознайомлення учнів з мовною теорією. У процесі вивчення фонетичних одиниць учнів ознайомлюють з поняттям сильної і слабкої позиції звуків у слові, що дає можливість пояснювати важливі закономірності передачі звучання слова на

исьмі. Засвоєння фонетики і вимови є необхідним підготовчим етапом у роботі над орфографічними правилами, воно створює основу для свідомого їх застосування.

Для обов'язкового засвоєння дібрано лише прості орфографічні правила. Робота над правилами-інструкціями, які потребують багаторазового комплексного алгоритму, має тільки ознайомлювальний характер. Провідна роль в орфографічній роботі відводиться зіставленню вимови і написання, звіренню

написаного із взірцем, розвитку на цій основі орфографічної зіркості.

Як бачимо, у сучасній початковій школі намітились два підходи до навчання правопису. Обидва вони враховують специфіку засвоєння української мови (у тому числі й в умовах близькоспорідненого білінгвізму) та вікові особливості школярів, зорієнтовані на попередню фонетико- орфоепічну роботу. Розбіжність спостерігається у способах формування орфоепічних та орфографічних навичок.

Аналіз досліджуваної проблеми свідчить, що в сучасній методиці навчання орфографії 'традиційно використовуються методи і прийоми двох напрямків: граматичного - вивчення правил на основі граматичної теорії, - та Днтиграматичного'' - запам'ятовування зорового образу слів. На їх основі виник і активно розвивається третій напрям - фонетичний, основною метою якого є застосування оптимальних дидактичних засобів навчання орфографії з урахуванням її властивостей. Слід визнати, що проблема визначення оптимальної лінгводидактичної основи методики орфографії в сучасній школі однозначно не вирішена, що підтверджує актуальність досліджуваної теми і необхідність подальшого її дослідження.

Список використаної літератури

1. Баранов М.Т. Пути совершенствования работы над орфограммой при пользовании учебником // Русский язык в школе. - 1978. - №3. - С. 12-18.
2. Вашуленко М.С. Про співвідношення знань і вмінь у мовній освіті молодших школярів // Початкова школа. - 1995. - №9. - С. 4-8.
3. Караман О.В. Формування в учнів орфографічних умінь і навичок у процесі вивчення фонетики: Автореф. дис... канд. пед. наук. - К., 1994. -24 с.
4. Пешковский А.М. Правописание и грамматика в их взаимоотношениях в школе // Русский язык в школе. - 1924. - №6. - С. 12-18.
5. Проект программы по русскому языку для средней школы / Под ред. М.В.Панова. - М.: Просвещение, 1972. - 36 с.
6. Срезневский И.И. Русское слово. - М.: Просвещение, 1986. - 174 с.
7. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения: В 2-х т. - М.: Педагогика, 1974. -Т.2.-438 с.
8. Федоренко Л.П. Принципы обучения русскому языку. - М.: Просвещение, 1973. - 160 с.
9. Хорошковська О.Н. Лінгвістичний аналіз окремих орфографічних написань на уроках української мови // Початкова школа. - 1997. - №11. - С. 14-16.

Summary

The article deals with the views of specialists in methods of teaching at the process of teaching Ukrainian spelling to the pupils ' of comprehensive schools.

Смолова С.О.

канд. педагог, наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ДРУГОЇ МОВИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ФАКУЛЬТЕТУ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Стаття розкриває сутність формування діалогічних умінь майбутніх педагогів на практичних заняттях з німецької мови в системі підготовки

студентів факультету іноземних мов.

В умовах реформування вищої школи високі вимоги ставляться щодо підготовки випускників, наголошується на тому, що студенти за роки навчання у ВНЗ повинні набути належної професійної підготовки та оволодіти культурою іншомовного спілкування в межах ділової, фахової та побутової комунікативної діяльності. Формування особистості такого фахівця потребує модернізації форм та методів традиційного навчання іноземної мови у вищій педагогічній школі. Отже, метою нашої статті є виявлення особливостей формування діалогічних умінь студентів факультету іноземних мов під час вивчення німецької мови як другої мови у вищому педагогічному закладі.

Ми виходили з того, що використання навчального діалогу під час вивчення німецької мови як другої мови у вищому педагогічному закладі зумовлюється можливістю формування діалогічних умінь майбутніх педагогів. Для перевірки ефективності формування в майбутніх педагогів діалогічних умінь нами були виділені експериментальні групи студентів, у яких навчання проводилося з широким використанням навчального діалогу. Саме вміння вести навчальний діалог вважаємо важливим показником професіоналізму майбутнього учителя-філолога, а сформованість діалогічних умінь - головною умовою готовності студентів до діалогізації навчального процесу.

В Українському педагогічному словнику «діалог» трактується як «форма ліквідації виховних конфліктів шляхом обміну думками сторін і знаходження спільної позиції. Діалог у навчанні - форма педагогічної взаємодії вчителя та учнів (учня - учня) в умовах навчальної ситуації, в ході якої відбувається інформаційний обмін, взаємний вплив і регулюються відносини. Специфіка навчального діалогу визначається цілями, умовами та обставинами взаємодії» [1, с. 96].

В епоху Відродження діалог використовували як засіб «діалогу двох культур». У XVIII-XIX ст. вважали, що діалог - це форма спілкування і взаємовідносин між людьми; засіб самопізнання та самосвідомості людини (Ф.Шлейєрмахер). На межі XIX-XX ст. можливості діалогу використовували з метою духовного єднання людей (М.Бубер, Ф.Евнер, К.Яксперс). У більш пізніх роботах діалог трактується як продукт мовного о'міну (З.Валюсінська), тип мовлення, який складається з обміну реченнями * (Ярцева), взаємодія, в якій соціальне зближується з біофізичним (Л.Г.Якубинський). С.Б.Біблер розглядає діалог як форму спілкування окремих людей і як спосіб взаємодії їх з об'єктами культури і мистецтва в перспективі.

З точки зору М.М.Бахтіна, діалог - це розмова рівноправних особистостей. У наш час проблема діалогу вирішується з позиції ідеї співіснування, як засобу взаємодії окремих людей з об'єктами культури та мистецтва. У роботах багатьох учених (В.А.Кан-Калика, Є.І.Головахи, Л.С.Виготського, Є.О.Ковальова, А.В.Мудрика, О.О.Вербицького, Л.В.Кондрашової, В.В.Морозова, Л.В.Бурман та інших) обґрунтовується роль навчального діалогу⁷ в розвитку⁷ пізнавальної активності учнів та студентів, їх самостійного мислення, формування

діалогічних умінь.

Навчальний діалог - форма педагогічної взаємодії викладача і студентів (студента - студента) в умовах навчальної ситуації, в ході якої відбувається інформаційний обмін, взаємний вплив і регулюються взаємовідносини.

Майбутній педагог повинен уміти користуватись усією гамою різноманітних питань нестандартного характеру, які б сприяли зіткненню учнів з різними точками зору на проблему; володіти способами управління активністю учнів на уроці-діалозі; прагнути не лише поставити перед собою певні цілі, а й домогтися їх внутрішнього прийняття учнями; бути здатним розробити способи досягнення вказаних цілей, створивши умови для засвоєння їх учнями; оцінювати результати навчальної діяльності та формувати у школярів уміння самостійної оцінки.

Обираючи залежно від стилю своєї професійної діяльності репродуктивний або творчий характер предметних дій, учитель значною мірою визначає повноту і глибину засвоєння змістової та процесуальної сторін діяльності, змістовий або перетворюючий її результат. В умовах діалогічного навчання учитель - суб'єкт діяльності одночасно виступає носієм діалогічних умінь.

Формувати діалогічні уміння, розвивати здатність розуміти своїх вихованців, залучати їх до активної діяльності майбутній учитель зможе лише в тому випадку, якщо він у період навчання у ВНЗ буде програвати різноманітні ситуації, типові для шкільної практики. Практика доводить доцільність застосування таких ситуацій і на практичних заняттях з німецької мови. Розглянемо, як це нами здійснювалося.

Так, під час вивчення лексичної теми: «їжа. Каоре.» (перший рік вивчення німецької мови студентами факультету іноземних мов) майбутнім педагогам пропонувалося таке завдання: скласти кілька ситуацій (діалогів), спираючись на даний приклад.

Hans und Peter gehen ins Gasthaus. Sie rufen den Ober.

Peter: Herr Ober, ich mochte die Speisekarte, Bitte!

Ober: Hier, meine Herren!

Peter: Danke!

Ober: Mochten Sie das Menu zu 15,60? Das ist heute sehr gut.

Peter: Was gibt's denn? Hm, Gemusesuppe, Rindfleisch mit Kartoffeln und Salat, und einen Nachtisch. Ja, Bringen Sie mir das, und ich moechte noch ein Bier Bitte!

Hans: Danke. Ich nehme auch dieses Meti, aber darf man ohne Suppe?

Ober: Nattirlich. Man darf. Und was trinken Sie?

Hans: Jetzt noch nichts; aber nach dem Essen moechte ich eine Tasse Kaffe.

Peter: Darf man fragen, dauert es lange?

Ober: Aber nein, ich bringe die Suppe sofort.

Таким чином, під час експерименту було виявлено різний рівень готовності студентів до формування діалогічних умінь. У більшості випадків демонструвався середній рівень готовності. Більш високим її рівнем

відзначались лише студенти, у яких на достатньому рівні були виражені ті якості особистості, які є вирішальними при діалогічному навчанні, а саме комунікативні, організаторські, гностичні, конструктивні, експресивні. Мало значення і позитивне ставлення до професії педагога та внутрішнє прийняття психологічної установки на діалогізацію навчального процесу. При низькому розвитку характерологічних та динамічних якостей і властивостей особистості майбутні педагоги виявлялися просто не готові до проведення навчання у формі діалогу з викладачем.

З огляду на вказані особливості вважаємо доцільним виділяти три групи студентів з різним рівнем сформованості діалогічних умінь. Першу групу складають студенти, які слабо володіють теоретичним матеріалом, а під час заняття акцентують свою увагу на тому, щоб утримати в пам'яті і відтворити навчальний матеріал у тому вигляді, як його було подано викладачем. Для студентів цієї групи характерні:

- егоцентрична спрямованість особистості, що створює перешкоди при плануванні, регуляції та контролі спілкування, бо такі студенти центровані на власній активності;

- низький рівень професійно-педагогічної мови та слабе володіння вербальними і невербальними засобами спілкування в діалозі,

- майже повна відсутність інформації про стадії спілкування та структуру доказового діалогу;

- не вміння діагностувати основні стани учасників спілкування та відсутність адекватної реакції на них;

- відсутність зворотного зв'язку з аудиторією та неспроможність створити умови для виникнення діалогу.

Основною формою спілкування такі студенти обирають монологічну, а сформульовані ними питання потребують лише розповідної відповіді, а не власних висновків з конкретної проблеми.

Друга група об'єднує студентів із достатнім рівнем засвоєння теоретичного матеріалу, які для підтримання активності на заняттях використовують наперед підготовлені питання. Запропоноване викладачем завдання їм реалізувати вдається, але студент-учитель з цієї групи більше говорить і діє сам, подавляючи зустрічну активність студентів-учнів. Прийоми спілкування з аудиторією в нього сформовані недостатньо, рухи скуті, відсутня імпровізація, творча ініціатива, переважає діяльність за зразком. У студентів цієї групи більша частина описаних у попередньому рівні якостей виражена у достатній мірі. Але цим студентам дуже важко активізувати діяльність групи, а сформовані на даному рівні діалогічні уміння не володіють властивістю широкого переносу.

Студенти третьої групи добре володіють теоретичним матеріалом і проявляють ініціативу при виборі форм організації спілкування. Для них характерні:

- підтримання постійного зворотного зв'язку з аудиторією під час комунікативного акту;

- сформованість навичок та умінь слухання;
- досить високий рівень культури професійно-педагогічної мови, тобто уміння правильно, точно і виразно передавати думки засобами мовлення;
- соціоцентрична (децентрована) спрямованість особистості, в умовах якої увага постійно спрямована на інших людей;
- знання основних стадій спілкування та структури доказового діалогу⁷;
- переважання запитань проблемного характеру, що потребують творчого аналізу вивченого раніше матеріалу, формулювання висновків.

Сформовані на такому рівні діалогічні уміння мають властивість широкою переносу.

Таким чином, моделювання на практичних заняттях з німецької мови професійно спрямованих ситуацій забезпечує створення умов для творчої діяльності, а пошук виходу із запропонованої ситуації дозволяє студентам накопичувати власний досвід педагогічної роботи, осмислювати послідовність педагогічних дій, зіставляти вивчене раніше з набутими знаннями, використовувати отриману⁷ інформацію для побудови навчального процесу на принципах діалогічної взаємодії, співтворчості та співпраці.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. - Київ: Либідь, 1997. - 374 с.
2. Дьяченко М.И., Кандыбович Л.А. Психологическая проблема готовности к деятельности. - Минск. 1976. -289 с.
3. Мышление учителя / Под ред. Ю.Н.Кулюткина, Г.С.Сухобской. - М., 1990. - 184 с.
4. Процесс обучения в высшей школе: Учебное пособие / Л.В.Кондрашова. - Кривой Рог: И ВИ, 2000.-170 с.

Summary

The article shows the essence of the formation dialogical skills of a future teachers on the practical tasks by German as prospective teachers in order to prepare them to foreign communication.

Стародуб Т.Ф.
викладач

ВПРАВИ З ВИКОРИСТАННЯМ “GRAMMARCHANTS” КЕРОЛІН ГРЕМ ПРИ ВИВЧЕННІ PRESENT CONTINUOUS I SIMPLE PRESENT НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті розглянуто використання “GrammarHants” Керолін Грем при вивченні Present Continuous і Simple Present на уроках англійської мови. Стаття містить вправи до “Grammarhants” I-Врозділів, виконання яких зробить процес навчання більш корективним.

“Grammarchants” Керолін Грем (Oxford University Press) - це граматичні рими, які дають уявлення про деякі найчастіше вживані граматичні структури американської англійської мови та пропонують учням цікавий спосіб оволодіння базовими принципами усної мови. “Grammarchants”, базуються на

багаторазовому повторенні виучуваної структури та копіткому опрацюванні ритму та інтонації, які характерні для носіїв мови. “Grammarchants” крім активізації вживання граматичних структур, дають змогу вчителю проілюструвати важливість правильних наголосу та інтонації розмовної американської англійської мови. Робота з ”Grammarchants” - це нестандартний спосіб удосконалення навичок аудіювання і практичного вживання мовних структур у щоденних ситуаціях спілкування.

Безумовно, ми можемо використовувати “Grammarchants” безпосередньо, вивчаючи їх напам’ять, але попереднє виконання вправ до них робить вживання рим більш ефективним. Використання пісенного матеріалу на уроках іноземної мови робить їх незвичайними і цікавими. Вживання пісень дає можливість краще засвоїти вимову, лексику та граматичні структури іноземної мови.

Ця методична розробка складається з вправ до рим I-V розділів “Grammarchants”. їх можна використати при вивченні Present Continuous і Simple Present на уроках англійської мови на всіх етапах роботи над ціми темами. Рими I і II розділів пропонують структури з дієсловом to be (загальні запитання, короткі відповіді та стверджувальні речення). У III розділі розглядається вживання Present Continuous (стверджувальні речення, загальні та спеціальні запитання).

Розділи IV і V дають можливість забезпечити практичне вживання Simple Present (загальні запитання, стверджувальні речення, короткі відповіді, особові займенники).

Unit 1

Verb To Be PART ONE

Are You French?

a) Fill in am, is, are, I, they, she, he.

b) Change the name of the country into nationality.

c) *change the odd sentences into yes/no questions and you will get a jazz chant.* 1.

You from France. Are you French?

2. No, not. from Italy. No, I am not. I am Italian.

3. He from Korea.

4. No, not. from Japan.

5. She from Spain.

6. No, not. from Venezuela.

7. They from Indonesia.

8. No, not. from China.

Listen to the chant and check yourself

___ the bags all here? Yes, they ___ .
 ___ the tags on the bags? Yes, they ___ .
 Where ___ the big black bag? It ___ there on the floor.
 Where ___ the little brown bag? It ___ there near the door.
 Where ___ the tickets? They ___ there in your hand.
 Where ___ the tags? They ___ there on the bags.

Listen to the chant and check yourself.

Unit 3

Present Continuous

What's Going On This Morning?

Match the English word on the left to the corresponding Ukrainian translation on the right.

turn	підлога
bum	кипіти
boil	земля
whistle	горіти
creak	скрипіти
die	тост
cry	рослина
earth	свистіти
toast	чайник
teakettle	дитина
floor	повертатися
plant	плакати
kid	помирати

Change

the Present Simple into the Present Progressive.

The earth turns. _____
 The toast bums. _____
 The water boils. _____
 The teakettle whistle. _____
 The floor creaks. _____
 The plants die. _____
 The kids cry. _____

Listen to the chant and check yourself Fill

in is/ are and answer the questions.

What is burning? The toast is burning.

What ___ boiling? _____

How ___ the plants? _____

How ___ the kids? _____

Listen to the chant and check yourself.

When Are You Leaving?

Fill in the verbs in brackets in the right form and you will get the jazz chant.

I _____ in July, (to leave) I _____ to fly. (to go)

How ___ you ___ ? (to go) Where ___ Bob _____ ? (to go)

He _____ to Spain (to go)
 How ___ he _____ ? (to go)
 He _____ a plane, (to take)
 ___ you _____ next summer? (to
 leave)

I _____ next fall, (to leave)
 _____ you _____ with Bobby? (to
 go)
 I _____ with Paul, (to go)

Listen to the chant and check yourself.

What's She Doing?

Fill in the verbs in brackets in the right form and you will get the jazz chant.

What she _____ ? (to do)	What you _____ ? (to do)
She _____ a book, (to read)	I _____ to drive, (to learn)
What he _____ ? (to do)	What they _____ ? (to do)
He _____ to cook, (to learn)	They _____ to dive, (to learn)
What Dan _____ ? (to do)	She _____ a sweater, (to knit)
He _____ a letter, (to write)	
What Fran _____ ? (to do)	

Listen to the chant and check yourself

Oral Activity: It's Sunday, 3 o'clock. What are you doing?

Is She Still Married to Bobby?

Fill in the verbs in brackets in the right form and you will get the

jazz chant. Is she still married to Bobby?

she still _____ (live) with Fred?
she still _____ (teach) in London?
she still _____ (work) with Ed?
he still _____ (get) his Masters?
he still _____ (study) Greek?
he still _____ (do) his homework every day of the week?
you still _____ (study) Russian?
you still _____ (try) to write?
you still _____ (play) the piano one hour every night?

Listen to the chant and check yourself

Unit 4

Simple Present PART ONE

The Love / Hate Song

Fill in the gaps with the appropriate form of a personal pronoun and you will get a jazz chant.

She loves (he) _____.	I love (he) _____.
He loves (her) _____.	He loves (I) _____.
We love (they) _____.	We love everybody.
And they love (we) _____.	

Write down the second verse with the verb to hate.

Are You a Student?

~~Hidden the answers~~ and check yourself.

Are you a student? Yes. I am.

Can you understand me? Yes, _____ .

Do you speak English? Yes, _____ but not very well.

Is he a student? Yes, _____ .

Does she speak Spanish? Yes, _____ .

Do they speak English? Yes, _____ but not very well.

Listen to the chant and check yourself.

Ask your fellow students yes/no questions beginning with are, is, can, do, does.

Couch Potato

a) Change affirmative sentences into yes/no questions:

You like to swim. _____

You like to ski. _____

Em a couch potato, I like TV. _____

He likes to swim. _____

He likes to ski. _____

He's a couch potato, he likes TV. _____

b) Change affirmative sentences into negative and you will get a jazz chant.

He likes to swim. _____

He likes to ski. _____

He's a couch potato, he likes TV. _____

Listen to the chant and check yourself.

He Loves The Ocean

a) Match the English word on the left to the corresponding Ukrainian translation

on the right.

1. ocean

2. sky

3. travel

4. fly

5. country

6. cloud

7. city

8. crowd

9. talk

10. walk

11. mountain

А. гора

В. розмовляти

С. натовп

Д. океан

Е. місто

Ф. літати

Г. гуляти

Н. небо

І. подорожувати

Ж. сільська місцевість

К. хмара

b) *Change questions into affirmative sentences and you 'll get the jazz chant.*

- Does he love the ocean? He likes the ocean.
Does he love the sky? _____
Does she love to travel? _____
Does she love to fly? _____
Does he love the country? _____
Does he love the clouds? _____
Does she love the city? _____
Does she love the crowds? _____
Does she love the telephone? _____
Does she love to talk? _____
Does he love the mountains? _____
Does he love to walk? _____
Does she love to travel? _____
Does she love to fly? _____
Does he love the ocean? _____
Does he love the sky? _____

Listen to the chant and check yourself

Do You Always Get Up Early?

a) *Fill in the verbs in brackets in a proper form and you will get the chant.*

- ___you always _____(get up) early? - Yes, I ____ .
___you always _____(get up) early? - Yes, I ____ .
___he always _____(get up) early? - Yes, he always ____ (get up) early.
Yes, he ___(get up) very early. -I do too.
___you always _____(fix) your breakfast? - Yes,I ____ . Yes, I ____ .
___you always _____(fix) your breakfast? - Yes,I ____ .
___she always _____(fix) her breakfast? - Yes, she always _____ (fix) her
breakfast.

Yes, she always _____(fix) breakfast. -I do too.

Listen to the chant and check yourself

b) *Answer the questions.*

1. Do you get up early?

2. Do you fix your breakfast?

Units

Simple Present PART TWO

When Do You Usually Have Breakfast?

Fill in the verbs in brackets in a proper form and you will get the chant.

When___you usually _____(have) breakfast?

I usually _____ (have) breakfast at eight.

What time ___you _____(get) to the office?

I__(be) usually a little bit late.

What ___ you _____ (have) for breakfast?
 I usually _____ (have) coffee and toast.
 How long ___ it ___ (take) to fix breakfast?
 It _____ (take) ten minutes at most.

Habits

a) Match the English word on the left to the corresponding Ukrainian translation on the right.

1.	Get up	A.	A. Вершки
2.	Wake up	B.	В. Прокидатися
3.	Late		С. Сам
4.	Early		Д. Користуватися
5.	Till*		Е. Рано
6.	Use		Ф. Блюдо
7.	Cream		Г. Підійматися
8.	Sleepless	H.	Н. Безсонний
9.	Night	I.	І. Пізно
10.	Dream	J.	Ж. Сон
11.	Dish	K.	К. До
12.	Self	L.	Л. Ніч

Listen to the chant and check yourself.

Bob _____ (get) up at 6 o'clock.
 He never _____ (wake) up late.
 He always _____ (get) up early
 He never _____ (sleep) till eight.
 He always _____ (drink) his coffee
 black.
 He never _____ (use) cream.

He rarely _____ (have) a sleepless
 night.
 He never _____ (have) a
 dream.
 He _____ (do) his breakfast dishes.
 Then _____ (put) them on the shelf.
 _____ (walk) around the
 kitchen humming to himself.

c) *Listen to the chant and check yourself.*

d) *Find antonyms.*

e) *Find uncountable nouns.*

f) *Which noun doesn't form plural according to the general rule?*

g) Fill in the gaps with the corresponding form of the verb in brackets, use adverbs of frequency: never, always, rarely.

b) *Fill in the gap with the corresponding form of the verb and you'll get the jazz chant.*

I _____ (get) up at 6
 o'clock.

I _____ (drink) my coffee
 black.

I _____ (wake) up late.

I _____ (sleep) till eight.

I _____ (get) up early.

I _____ (use) cream.

I _____ (have) a sleepless
night.

I _____ (have) a dream.

I _____ (do) my breakfast dishes.
Then _____ (put) them on the shelf.

_____ (walk) around the kitchen humming to myself.

Relationships

Translate into English and you will get a jazz chant. Listen to the chant and check yourself.

Він мій вчитель.

Вона його дівчина.

Я його студент.

Вона мій юрист.

Вона моя сусідка. Я

Я її клієнт.

її товариш (раї).

Він мій сусід.

Він її доктор.

Я його друг.

Вона його пацієнт.

Вони наші колеги.

Він її хлопець.

Ми разом у нашому офісі до кінця.

Unit 7

Review

Look! The Leaves Are Starting to Fall

What are the seasons of the year?

What is your favourite season? Why? Describe it.

Match the word with its definition.

1. winter 2. spring 3. summer 4. autumn

- A. the warm or hot season after spring when there are many flowers.
B. the cold season after autumn when there are no leaves on many trees.
C. the season between summer and winter when leaves fall off some trees.
D. the season after winter when the leaves grow on trees.

Fill in the gaps with the verbs in brackets in the Present Continuous.

Look! The leaves _____ (start) to fall.

Winter _____ (come), winter _____ (come).

Now the nights _____ (grow) cold.

Winter _____ (come) soon.

Look at the sky! It's _____ (start) to snow.

Winter is here, winter is here.

Look at the sky! Look at the snow!

Winter is here, winter is here.

Look! The snow _____ (start) to melt.

Spring _____ (come), spring _____ (come).

Look! The flowers _____ (start) to bloom.

Spring _____ (come) soon.

Look at the trees! Look at the flowers!

Spring is here, spring is here.

Look at the sun! Look at the sky!

Summer is coming soon.

Listen and check.

Список використаної літератури

Carolyn Graham. *Grammarchants*. - Oxford University Press, 1993.

Summary

The article deals with exercises to “Grammarchants” by Carolyn Graham which make the process of teaching Present Continuous and Simple Present more effective.

Tsehelska M.

канд. філол. наук, доцент

THE LANGUAGE OF DIVERSITY IN THE USA

У статті йдеться про мовний такт та мовну толерантність як необхідну складову функціонування такого унікально полі культурного суспільства, яким є США. Крім фактів з історії розвитку мовної толерантності, у статті розмежовують такі основні поняття, як політична коректність, мовний такт, коректна мова та ін.

During the whole course of human history people have been recognizing the power of words that equals the power of weapons - words probably won't kill a human physically, but the moral damage of offensive phrases is indisputable - they hamper effective communication (unless your aim is to offend the person you are talking to), spoil relationships and uncover unwanted biases and stereotypes.

The great power of words becomes especially vivid in diverse and heterogeneous societies, where the role of a language as a mediator between individuals and cultures grows in importance, and the language itself becomes a subject of multicultural discussion. As more and more societies today may be called “heterogeneous” and “diverse”, and “homogeneous societies are quickly becoming the relics of the past” [Essed, 1996, 1], the value of the experience of the USA and other English-speaking countries in promoting non-biased language is difficult to overestimate.

In the USA - a country of unique heterogeneity and diversity, non-biased language became a matter of hot debate and national concern in the second part of the 20th century, and discussion was quickly entered by many other countries. The core question of the debate is how to talk to and of people without offending their cultural, ethnic or group pride, and what language strategies are to be used in a diverse society.

Nothing to say, that every individual, who strives to function successfully in modern society, has to be aware of the main questions and outcomes of this discussion. Today we face diversity everywhere - in the classroom, in the working place, in everyday life, and many misunderstandings, misjudgments and mistakes that may prevent effective communication often stem from a lack of awareness of the reactions of group members to insensitive remarks and behaviors [Blank, 1994, 4].

Many of these misunderstandings and mistakes can be omitted with non-

biased and sensitive English. Strategies of non-biased usage help learners and users of English to reflect on the stereotypes that exist in speech and behavior and try to avoid them. Non-biased language of diversity gives people an opportunity to become aware of important cultural issues and develop a sense of the global inclusive community, which is by no means a reality in the 21st century.

1. Diverse Society and Language of Diversity

The Civil Rights movement that spread in the USA in the 1960-70's aimed to bring to life the problems of earlier excluded groups of the society - ethnic minorities and women. During following decades the number of groups that demand equal rights and inclusion grew, and in modern understanding diversity includes everyone - it is no longer something that is defined by race or gender only.

In this expanded context diversity includes race and ethnicity, gender and sexual preference, religious beliefs, geographical origin, age, disability and even personal traits, which are a unique possession of every individual. Such broad dimensions of diversity are based on a view of a human race as a brotherhood, in which good relation can be built only on the basis of tolerance, acceptance and understanding of individual differences [Thomas, 1991, 16]. Note, that the Nondiscrimination and Human Diversity⁷ Accreditation Standard of the Council on Social Work's Education's (CSWE) Educational Policy and Accreditation Standards includes into diversity "age, class, color, disability, ethnicity, family structure, gender, marital status, national origin, race, religion, sex, and sexual orientation" (as cited in Newsome, 2004, 3).

So what are the causes in the modern world that contribute to the development of diverse societies and why has diversity⁷ become a matter of state-level discussion? Among the main causes that contribute to diversity are development of new means of communication and transportation, globalization of world economies, interracial and intercultural marriages, and changes of the population patterns.

Globalization of modern economies became possible due to immense development of new means of communication and transportation. Today the longest distances disappear in the Internet, high-speed jets let transnational corporations and businesses easily place and supervise people in the countries all over the world and challenge them with work in intercultural settings. Globalization also brought a need to do business with the representatives of different cultures and societies, and a need to develop specific strategies of communication with the representatives of other cultures.

Effective means of transportation and communication also made modern migration entirely different from what settlers experienced even a century ago - people come to a new country, settle there, and continue communicating with the relatives from the "old country" via internet and telephone. They have more opportunities to maintain the ties with the country they came from and thus not to assimilate, but rather integrate into a mainstream culture, while preserving own culture and ethnicity.

Growing tolerance and diversity acceptance leads to the bigger number of interracial and intercultural marriages. Children born in such marriages have a

privilege of multicultural, multiethnic and multiracial identities, and often preserve them in the course of their lives.

Growth of the population diversity also led to the changes in the attitudes towards minorities, who demand equal rights and opportunities. The Civil Rights Movements of the second half of the 20th century in the USA, when many ethnic groups demanded to be called with more accurate names (e.g. *Black* instead of *Negro*, and later - *Afro-American* and *African American*; *Native Americans* or *First Nations* instead of *Indians*, etc.) contributed to the issue.

Changes in the living and working patterns brought changes in communities where homogenous families with traditional gender roles are no longer a mainstream. The growing role of women in the society is reflected in the usage of inclusive language that is gender-neutral and refers to males and females (e.g. *humankind* instead of *mankind*, *artificial* instead of *man-made*), names of jobs and occupations (*firefighter* instead of *fireman*, *flight attendant* instead of *steward* or *stewardess*, *mail carrier* instead of *mailman*).

Changes in the demographics and increase of life span contributed to the growing number of “older” workers - from 55 to 70, who are interested in maintaining their jobs due to different factors - some are healthy enough not to think of retirement, others need additional income because of the growing costs of medical aid and drugs, etc.

In 1991 the Americans’ with Disabilities Act encouraged 43 million people with disabilities to seek equal opportunities and good job.

However, besides the number of positive features of a diverse society⁷, there are certain challenges that its members face. The biggest challenge is probably the ambivalences, conflicts and contradictions that occur between the representatives of different groups, and many of these conflicts start with the inaccurate use of language.

Many of these conflicts could be easily resolved or probably would not happen at all if people were using accurate, non-biased and sensitive language.

Today many words and phrases that will be discussed in this book became an essential part of English vocabulary. They can be seen everywhere: in the newspapers, in the academic and business settings, in ordinary life situations. They show the effort of the society towards inclusiveness and acceptance of diverse lifestyles.

A thoughtful ESL teacher will probably try to arm the students with the language of diversity, so that they knew how to refer to the representatives of different groups, how to understand and correct their own misconceptions, and how fully utilize the opportunities that accurate language gives to its users.

2. Changing Concepts of Diversity - from Melting Pot to Salad Bowl

American society showed the high rate of diversity since its early days, when immigrants from different countries started to settle new territories. However, for a very long period the country was seen as a “melting pot” - a place where newcomers, people of different races, ethnicities and cultures had to assimilate into the mainstream of the Western European-based white culture of the United States. Thousands of immigrants were supposed to change their identities and melt into society, and very often successful assimilation was based on the color of skin - it was much easier for white people to get into the mainstream than it was for African Americans, Native Americans, Asians, Hispanics or Pacific Islanders.

The *melting pot* metaphor first appeared in the 1908 release of a new production called *The Melting Pot* where the playwright Israel Zangwill described America as “God's Crucible, the great Melting-Pot where all the races of Europe are melting and reforming” [Zangwill, 2005, 33]. Though being very popular since that time, the melting pot metaphor has often had its detractors. In 1915 philosopher Horace Kallen in his famous essay *Democracy versus the Melting Pot* argued that a notion of a single American hybrid was an illusion. He reasoned that immigrant could change the way of life but could not change the fathers [Baynor, 2004, 497]. Kallen developed the idea of cultural pluralism, and introduced an alternative metaphor - the *orchestra*, where every type of instrument has its specific timbre and tonality, and its place.

In the same essay Kallen also coined the phrase *cultural pluralism*, which is the theory that for a society¹ to thrive, it must accept and encourage multiple cultures and ethnic groups [McFedries, 204, 226].

The idea of cultural pluralism and diversity acceptance dominated in other metaphors that appeared in the course of the 20th century to show the diversity of American society. Some of them - the *salad bowl*; *pizza* and *American stew* were showing how each ingredient in the dish (ethnic cultures) remains identifiable when mixed in one dish with the main ingredient (mainstream culture). Other metaphors - *mosaic culture*, *patchwork quilt* or *bouquet of flowers* convey the idea of uniqueness of each part in the coherent whole.

But whatever the interpretation of these allusions would be, they all mirrored an important tendency - Americans are no longer seen as a nation of assimilated identities, on the contrary, the unique diversity of American people is recognized. These new metaphors also appeared because many minority groups started the movements for equal rights and against discrimination - in the second half of the 20th century these movements gained real strength and power.

3. The Language of Diversity in the USA: a Historical Context

Fighting against discrimination and segregation, Americans also fought for language change - many disadvantaged groups, such as women, black people and Native Americans pointed out that the language reflects the situation in the society - minority groups are not referred to the way they find appropriate, and language is full of biased patterns.

The first organized attempts to avoid biases in speech started in the USA with the Civil Rights Movement led by Dr. Martin Luther King Jr. in the 1950-60's when black leaders began to speak about their people's second-class citizenship and poverty. Fighting for civil rights and against racism awoke in black people pride in their culture and ethnicity. Black people insisted on new terms - first it was capitalized *Colored*, later - capitalized *Negro* instead of the lowercase *negro* that had been used earlier alongside with *Colored*.

In 1960s another black leader Malcolm X urged that "black is beautiful" calling for "Black Power". The term *Black* became the first sensitive word to substitute *Negro*, and by the end of the century two other terms appeared - *Afro- American* and *African American*. As Blacks were campaigning against racism, coining of the new inclusive terms got the name "deracialization".

Language "deracialization" continued with the fight of other minority groups for their rights. Inspired by the Civil Rights Movement and dissatisfied with their living conditions, in the 1960's Indians in the USA began to demonstrate their cultural pride demanding "Red Power" and insisting on the name *Native Americans*.

Whites' dominance was also challenged by Mexican-Americans, who insisted on using the term *Chicano* to name people of Mexican and Latin- American decent. They called for bilingual education, rejected assimilation, and fought for Chicano studies programs.

The same kind of movement was started by Asian Americans, who rejected the pejorative term *Oriental* and tried to signify a new ethnic consciousness among immigrants from the Far East. They also campaigned for special educational programs and wider opportunities for Asian Americans.

These movements showed the growing consciousness of the ethnic groups that led to the change of the attitude of society towards them. The issue of changing attitudes was also important for women, who, like other "minority" groups of the period, started to resent their secondary roles in the working place, homes and government.

While fighting for equal rights with men, in the 1960's women started a campaign against "language sexism" - some patterns in the English language that were considered 'sexist' and 'male-dominating'. They argued that English reflects the power of men in the society, which is "male-dominated" and "patriarchal." The history of society, as the feminists argued, was written from the male point of view ("it's History, not HERstory").

The male-dominating patterns in the English language included the absence of gender-neutral pronoun in utterances like *Every teacher plans his lessons* and a great number of words with the stem "man" that were used to denote both sexes (*Omankind/ chairman*, etc.). Feminists criticized these items as sexist; all patterns referring to men only were called "sexist, old-fashioned language." Sexist language was opposed by "modern non-sexist or inclusive language" based on the idea of gender equality and neutrality, so the campaign for "desexing" the English language was started. The linguistic basis of this fight became the Sapir/ Whorf Hypothesis, which showed language, thought and culture as all mirrors of one another

[Frawley, 91, 46].

In the late 1980s the rules of non-pejorative language began to be applied to a broader than only race and gender range of issues — people became sensitive to the bias on the basis of age, sexual orientation, abilities and tried to minimize the negative impact of language that reflected these biases.

Changing attitude to age made people aware of the words that reinforce stereotypes (*decrepit, senile*) and avoid mentioning age unless it's relevant. Terms like *elderly, aged, old, and geriatric* were replaced by *older person, senior citizens or seniors*.

New sensitive terms began to be used to refer to people with disabilities or illnesses. Blind people were referred to as *visually challenged*, the deaf - as *people with hearing impairments*. The terms *challenged, differently abled* and *special* were coined to describe people with clinical diagnoses or mental disabilities. Today these words and word combinations are preferred by some people, but they are often ridiculed and are best avoided.

4. From Political Correctness to Cultural Sensitivity

Appearance of inclusive language and new sensitive terms in the 1980-90's became known under the name "political correctness" (PC). There is still a lot of debate about the nature of the movement - if it was political or linguistical, but in reality the movement comprised both aspects. Politically correct words and phrases were coined to limit the abuses existing in the language, but very often they caused ridicule. Along with new sensitive entries that are still in use today, many lifeless and sometimes funny terms were introduced (e.g. *animal companion* for *pet*, *vertically challenged* for *small people*, *horizontally challenged* for *fat people* and *comh-fi'ee* for *the bald*).

No wonder that soon political correctness was viewed as a form of social engineering and censorship that misleads people and instead of developing sensitivity it may become insulting for certain groups of the population. The term itself was (and still is) often used pejoratively or ironically.

By the end of the 1990's the concept of political correctness gave way to *speech correctness* and *social correctness*, meaning the usage of the appropriate inoffensive formula that show respect to other people and avoid abuses that may exist in the language. In the new millennium *social correctness* is used as a synonym for *cultural sensitivity* and *language sensitivity* - both terms comprise the idea that language has to be treated with caution and that some hurtful and upsetting phrases should be avoided.

However, the question of language sensitivity is rather a complex one. It's already clear that the problem of sensitive language can't be settled with mechanical substitution of insensitive terms by the sensitive ones. Speech correctness is not only about using kind euphemisms to refer to people, it's also about avoiding language stereotypes reflected in metaphors, similes and allusions that might be offensive.

There are no single right terms and probably they can't exist. Often a group may show their disagreement with what is considered "correct" and "sensitive" (this happened when the blind refused to be named *visually impaired* leaving the term to

the people with sight problems), or the sensitive term may develop negative connotations or fall out of use as the awareness of sensitivity changes (this was the case with *challenged* and *handicapped* to refer to people with disabilities). Sometimes the “within the group” rule may misguide a language learner - inside the group its member may use abusive terms to name themselves (the word *nigger* can be used by black people to refer to themselves and often with positive connotation, but the same word would be considered highly biased and offensive when heard from the non-member of the group).

The concept of language accuracy and cultural sensitivity is based on the idea to increase awareness of language and its power. Changes in the vocabulary and language structure may puzzle those who want to develop language sensitivity and many people are afraid to insult someone unintentionally. It's true that to please everyone is difficult, but if your intentions are positive, people are always ready to help broaden your awareness of sensitive issues and take no offence. In this case, language accuracy is one's show of respect, it indicates that you give thought to what you are talking about and are ready to avoid offending language.

5. Politically Correct, Sensitive, Accurate, Inclusive, etc...

There are many terms that refer to the language that contains non-biased constructions, but first of all it is important to answer the question “What is biased language?”

The following features of the biased language are important:

1. Derogatory and offensive labels are used.
2. Labels that were coined outside the group (crip, handicapped, geezer, Eskimo, Indians, Spic, nip, etc.) and are considered inappropriate by most representatives of the group.
3. Usage of stereotypical set of characteristics to all members of the group (all disabled need constant medical care, Jewish mothers are too...).
4. Exclusion of a group from the mainstream (Anyone can see how beautiful these flowers are - excludes blind people).
5. Non-parallel treatment - disabled and normal, employees and their wives.
6. Unnecessary categorization: We have 8 new students, one is Latino.
7. One-sided point of view on the events - discovery of America, settling the wild territory, etc.

Biased language makes unnecessary distinctions about gender, race, age, economic class, sexual orientation, religion, politics, or any other personal information that's not necessary to a text's argument or intent.

Language accuracy and cultural sensitivity are still a matter of hot debate and discussions. There are numbers of guidelines in sensitive language (APA's Publication Manual, Maggio, to name a few) and many authors complain that guidelines restrict their opportunities and censorship diminishes the value of

words. They name it “language police”⁵¹, “doublespeak”⁵⁵, etc. but in reality diversity awareness and non-biased language expand rather than restrict opportunities and serve to the benefit of everyone. There are also many terms that are used to refer to the language free of discriminatory patterns, and it seems important to introduce some of them.

The most widely used terms are probably *politically correct* and *inclusive*; they both reflect historical processes - the movement for political correctness and feminist fight against sexist language. Term politically correct language in modern usage embraces a variety of meanings - from positive to negative. Consider the following opinion: “Where I come from being “politically correct”⁵⁵ means to use language that respects other people’s oppressions and wounds. This chosen language needs to be defended”⁵⁵ (Fainberg, p. ix).

However, in many other contexts *politically correct* often is used pejoratively, implying that a person using it lacks sense of humor or does it for the sake of own interests (this may be explained by the use of word *political*). Being *politically incorrect* is often seen as a sign of progress.

Inclusive language is a vocabulary and set of pronouns so chosen as to minimize or eliminate the use of words that mean or seem to mean one sex to the exclusion of the other (Wilson, 1996, 482). Inclusive language is the language that does not stereotype or demean, it mainly denotes the inclusion of women into language. Though in its general meaning *inclusive language* may be used to name any language strategies that include the earlier excluded groups, in most cases the term is used as a synonym of *non-sexist language*. The opposite of *inclusive language* is *non-inclusive, sexist, patriarchal, or exclusive language*.

The *sensitive language* concept is has developed relatively recently (Random House Dictionary labels words in the dictionary as *insensitive and offensive*). Sensitive language is viewed as terms and strategies that avoid offence and bias in the language.

Language sensitivity also embraces cultural awareness, and cultural sensitivity that refer to the qualities of openness and flexibility that people develop in relation to others.

References:

1. Algeo J., Pyles T., 1993. *The Origins and the Development of the English Language*. Fort Worth. Harcourt Brace College Publishers. - 381 p.
2. Aired, Gerald J., Brusaw, Charles T., Oliu. Walter E. *The Business Writer's Handbook*. - St. Martin's Press, 2003. - 768 p.
3. Baynor, R. H. (editor) *The Columbia Documentary History of Race and Ethnicity in America*. - Columbia University Press, 2004. - 1004 p.
4. Blank, R. *Voices of Diversity*. - AMACOM Div American Mgmt Assn, 1994. - 112 p.
5. Essed P. *Diversity: Gender, Color and Culture*. - Amherst: University of Massachusetts Press, 1996. - 176 p.
6. Feinberg, L. *Transgender Warriors: Making History from Joan of Arc to Dennis Rodman*. - Beacon Press, 1997. - 222 p.
7. Frawley, W. *Linguistic Semantics*. - Lawrence Erlbaum Associates, 1991. - 530 p.
8. McFedries, P. *Word Spy*. - New York: Broadway Books, 2004. -419 p.
9. Miller, Frederick A., Katz, Judith H. 1994. *The Inclusion Breakthrough. Unleashing the*

- Real Power of Diversity*. San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, Inc. -218 p.
10. Newsome, Moses Jr. Analysis of Past and Present Movements in Cultural Competence Theory and Practice Knowledge in Social Work Education // Education for Multicultural Social Work Practice. Critical Viewpoints and Future Directions. Alexandria: Council of Social Work Education, 2004. - P. 3 - 19.
 11. Texas Department of Health, National Maternal and Child Health Resource Center on Cultural Competency. (1997). Journey towards cultural competency: Lessons learned. Vienna, VA: Maternal and Children's Health Bureau Clearinghouse.
 12. *The Promise of Diversity. Over 40 Voices Discuss Strategies for Eliminating Discriminations in Organizations*. 1994. Co-editors: Cross, Elsie Y., Katz, Judith H., Miller, Frederick A., Whitfield Seashore, Edith. New York: Irwin Professional Publishing.
 13. Thomas, R. Roosevelt. Beyond Race and Gender. -New York: Amacom, 1991. - 190 p.
 14. Wilson, K. G. The Columbia Guide to Standard American English. - Columbia University Press, 1996. - 482 p.
 15. Zangwill, I. The Melting Pot Drama in Four Acts. - Kessinger Publishing, 2005. - 256 p.

Summary

The article deals with sensitive language and language tolerance as a vital component of functioning of such a diverse society as the USA. Besides the facts from the history of the sensitive language development the article discriminates such notions as political correctness, sensitive language, accurate language, etc.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Арешенков Ю.О. - канд. філолог, наук, професор кафедри української мови

Білоконенко Л.А. - канд. філолог, наук, доцент кафедри української мови

Віняр Г.М. - канд. філолог, наук, доцент, завідувач кафедри української мови

ГамаліО.І. - канд. філолог, наук, доцент, завідувач кафедри російської філології та зарубіжної літератури

Дороніна Т.О. - канд. педагог, наук, доцент кафедри російської філології та зарубіжної літератури

Ільїна Т.А. - канд. педагог, наук, доцент кафедри німецької мови, літератури та методики викладання

Кажан В.І. - канд. філолог, наук, доцент кафедри української мови **Калініна**

Р.П. - канд. філолог, наук, доцент кафедри російської філології та зарубіжної літератури

Каневська О.Б. - канд. педагог, наук, доцент кафедри російської філології та зарубіжної літератури

Качайло К.А. - канд. філолог, наук, доцент кафедри української мови

Клименко І.М. - канд. філолог, наук, доцент кафедри англійської філології

Колої Ж.В. - канд. філолог, наук, доцент кафедри української мови

Мещерякова Н.Г. - канд. педагог, наук, доцент кафедри російської філології та зарубіжної літератури

Мішеніна Т.М. - канд. філолог, наук, ст. викладач кафедри української мови

Мохначова О.В. - канд. філолог, наук, доцент кафедри російської філології та зарубіжної літератури

Остроушко О.А. - канд. філолог, наук, доцент кафедри української мови

Пруняк В.В. - канд. філолог, наук, доцент кафедри змісту та методики початкового навчання

Пруняк Л.М. - канд. педагог, наук, доцент кафедри російської філології та

зарубіжної літератури

Смолова С.О. - канд. педагог, наук, доцент кафедри німецької мови,
літератури та методики викладання

Шарманова Н.М. - канд. філолог, наук, ст. викладач кафедри української
мови

Цегельська М.В. - канд. філолог, наук, доцент, завідувач кафедри
англійської мови з методикою викладання

Михальченко Т.В. - ст. викладач кафедри російської філології та зарубіжної
літератури

Малигін О.Г. - викладач кафедри англійської мови з методикою викладання

Полякова Т.А. - викладач кафедри англійської філології

Стародуб Т.Ф. — викладач кафедри англійської мови з методикою
викладання

Талані І.О. - асистент кафедри української мови

Аннюк О.А. - аспірант кафедри педагогіки, викладач кафедри російської
філології та зарубіжної літератури **Варна Г.С.** - аспірант

кафедри української мови **Бориґа В.М.** - здобувач кафедри української мови

Воробйова А.А. - учитель II категорії Криворізької ЗОНІ № 114 **Шарапова**

Т.С. - учитель ЗОНІ №118 м. Дніпропетровська **Білоконенко І.** - студентка III
курсу факультету іноземних мов **Романова Л.О.** - студентка магістратури

факультету іноземних мов **Тарасенко Н.С.** - студентка V курсу факультету

іноземних мов **Щербина К.О.** - студентка IV курсу факультету іноземних мов

Чорноморець К. - учениця гімназії № 91 м. Кривого Рогу

Наукове видання

**Актуальні проблеми філології
і методики викладання мов**

Збірник наукових праць

Випуск 5

Редактори:

Г. М. Вінір, О. Б. Каневська, М. В. Цегельська

Підписано до друку 15.05.2007.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.

Ум. др. арк. - 10,8. Обл.-вид. арк. - 11,9.

Тираж 150 прим. Замовлення №05-84.

Криворізький державний педагогічний університет

50086 м. Кривий Ріг, пр. Гагаріна 54

т. (0564)71-42-47

Друкарня СГІД Щербенок С. Г.

Свідоцтво ДП 126-р від 12.10.2004.

50027 м. Кривий Ріг, вул. Рокосовського, б. 5, оф. 3

т. (0564) 922-077